

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ASKERİ SOSYOLOJİ: TARİH VE KAYNAKLAR

ADEM BAŞPINAR

2501070703

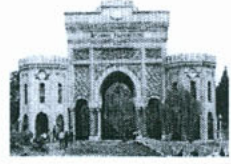
TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. İSMAİL COŞKUN

İSTANBUL 2010

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **SOSYOLOJİ** Anabilim Dalında **2501070703** numaralı **ADEM BAŞPINAR**'ın hazırladığı **“ASKERİ SOSYOLOJİ: TARİH VE KAYNAKLAR”** konulu **YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca **08.07.2010 Perşembe** günü saat **14.00'te** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin*K. Sulu*.....'ne* **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.KORKUT TUNA	<i>Kabulü</i>	<i>[Signature]</i>
PROF.DR.TAYFUN AMMAN	<i>Kabulü</i>	<i>[Signature]</i>
PROF.DR.ERTAN EĞRİBEL	<i>Kabulü</i>	<i>[Signature]</i>
PROF.DR.İSMAİL COŞKUN	<i>Kabulü</i>	<i>[Signature]</i>
YRD.DOÇ.DR.RECEP ERTÜRK	<i>Kabulü</i>	<i>R. Ertürk</i>

ÖZ

Askeri Sosyoloji: Tarih ve Kaynaklar

Adem Başpınar

Askeri sosyoloji, İkinci Dünya Savaşı süresinde Amerikan ordusu içerisinde yapılan sosyal psikolojik araştırmalarla birlikte, sosyolojinin bir alt dalı olarak ortaya çıkmıştır. İlk çalışmalar ordu içi çalışmalar olarak başlamış ve daha sonra akademide bir ilgi haline gelmiştir. Bu çalışma ilk olarak askeri sosyolojinin modern dönemle birlikte gelişen tarihsel kaynaklarını incelemektedir. Daha sonra askeri sosyolojinin kurumlaşması ve hangi konulara ilgi duyduğu tartışılmıştır. Son olarak da askeri sosyoloji literatürü kabaca bir sınıflamaya tabii tutulmuş ve literatürün gösterdiği özellikler incelenmiştir. Bu çalışma gerek askeri sosyolojinin tarihsel kaynaklarını, gerekse de İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan literatürü, belli sorularla anlama çabasıdır. Bu anlamıyla Türkiye’deki bu eksikliği gidermeye yönelik bir ilk çaba olarak ortaya çıkmaktadır.

ABSTRACT

Military Sociology: History and Sources

Adem Başpınar

Military sociology has emerged as a sub-branch of sociology during the Second World War. The first researches were social psychological origin in the American military. After the first studies into the army, then researchers started working in academia. In this thesis, I firstly examine the historical sources of the military sociology which was related with the development of modern era. Secondly, the institutionalization of military sociology and the topics of military sociological researches are discussed. Lastly, the literature of military sociology is discussed in a general classification. Moreover, properties of literature were also investigated.

ÖNSÖZ

Çalışmamızda sosyolojinin son dönemlerde öne çıkmaya başlayan bir alt dalı olan askeri sosyolojiyi tarihsel kaynakları ile birlikte ele aldık. Her tez çalışması gibi bu çalışmada da çok kişinin katkısı bulunmaktadır. En başta tez danışmanım Prof. Dr. İsmail Coşkun'un destek ve katkısını zikretmek gerekir. Kendisi tezin her aşamasında öneri ve katkılarıyla, tezin şekillenmesinde büyük pay sahibidir.

Marmara Üniversitesindeki lisans eğitimimden sonra İstanbul Üniversitesini tercih ediş sebebim, sosyolojinin bu üniversitede tarihsel olanla ilişkili bir şekilde ele alınmasıydı. Gerek derslerde gerekse tez aşamasında bölüm hocalarıma büyük desteğini gördüm. Başta bölüm başkanı Prof. Dr. Korkut Tuna olmak üzere tüm hocalarıma teşekkür ederim.

Son olarak, tez çalışması sırasında ihmalkarlığımı hüsn-ü kabulle karşılayan eşim Yasemin'e teşekkür ediyorum.

Çalışmanın ülkemizde sosyolojinin gelişimi için katkı yapmasını ümit ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ASKERİ SOSYOLOJİ VE TARİHİ KAYNAKLARI	9
1.1. Tanımlar ve Kapsam	9
1.2. Tarihi Kaynaklar	14
1.2.1. Feodal Dönemde Ordu	15
1.2.2. Feodal Dönem Sonrası	19
1.2.2.1. Yeni Siyaset İhtiyacı	19
1.2.2.2. Devletin Merkezileşmesi.....	22
1.2.2.3. Burjuvazinin Gelişimi	26
1.2.2.4. Ulus-Devlet Süreci	29
1.2.2.5. Zorunlu Askerliğe Geçiş	30
1.2.2.6. Savaşın Mahiyetinin Değişmesi.....	34
1.2.2.7. Savaşın Teknikleşmesi ve Endüstrileşmesi.....	35
1.2.2.8. Ordu ve Savaşların Yükselişi ve Toplumun İmkanlarının Seferber Edilmesi	38
1.3. İlk Toplum Düşünürlerinde Savaş, Ordu ve Asker	41
1.4. Diğer Disiplinlerdeki İlgiler	50
2. ASKERİ SOSYOLOJİNİN KURUMLAŞMASI	54
2.1. İkinci Dünya Savaşına Kadar Askeri Sosyolojinin Gelişimi	54
2.2. Erken Askeri Sosyoloji Çalışmaları	61
2.3. İkinci Dünya Savaşı Dönemi ve Sonrasında Askeri Sosyoloji	64

2.4.	Soğuk Savaş Döneminde Askeri Sosyolojinin Gelişimi.....	72
2.4.1.	Ordu İçerisinde Verimliliği Artırmaya Yönelik Çalışmalar	73
2.4.2.	Batı Dışı Toplumların Çözümlemesi	78
2.5.	Vietnam Savaşı Döneminde Askeri Sosyoloji Çalışmaları.....	87
2.6.	Günümüzde Askeri Sosyoloji	92
2.7.	Avrupa'daki İlgiler.....	96
3.	ASKERİ SOSYOLOJİ LİTERATÜRÜNÜN GELİŞİMİ	106
3.1.	Klasiklerin Ortaya Çıkışı	107
3.2.	Askeri Sosyolojinin Konuları.....	113
3.2.1.	Meslek Olarak Askerlik	115
3.2.2.	Kurumsal Bir Yapı Olarak Ordu	123
3.2.3.	Sivil-Asker İlişkileri.....	129
3.3.	Son Dönem Askeri Sosyoloji Çalışmaları.....	133
	SONUÇ.....	140
	KAYNAKÇA	149

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	Aynı Eser
Bk.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
s.	Sahife
pp.	Sayfaları arası
Tr.	Translator
vb.	ve benzeri
Vol.	Volume
BASR	Breau of Applied Social Research
BMSG	British Military Studies Group
C2SD	Center of Social Sciences Studies of Defence
CENIS	Center for International Studies
CESM	Center for Studies of Military Sociology
CSND	Research Center of National Defence
DERA	Defence Evaluation and Research Agency
DRME	Research Directorate of Means and Essays
ERGOMAS	European Research Group on Military and Society
HRAF	Human Relations Area Files
HRRI	Human Resources Research Institute
HumRRO	Human Resources Research Office
IISR	International Institute of Social Research
ISA	International Sociological Association

IUS	Inter-University Seminar on Armed Forces and Society
LSE	London School of Economics
MIT	Massachusetts Institute of Technology
NATO	North Atlantic Treaty Organization
ORO	Operations Research Office
RDB	Research and Development Board
SORO	Special Operations Research Office
SOWI	Sozialwissenschaftliches Institut der Bundeswehr
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Sosyoloji modern toplumu ve onun mekanizmalarını kendisine konu edinmektedir. Gerek doğuşunda gerekse de sonraki dönemlerinde sosyolojinin bu ilgisi devam etmiştir. Bir sosyoloji öğrencisi olarak, modern topluma dair sosyolojik okumalarım sırasında özellikle son dönemde modern toplumdaki denetim mekanizmalarına bir ilgim ortaya çıktı. Bu yönde modern toplum, denetim toplumu gibi konular üzerinde odaklanmış okumalar yapmak istemiştım. Özellikle sosyolojiyle paralel bir şekilde, denetimin modern toplumla eş zamanlı bir olgu olarak ortaya çıktığını düşünmekteydim. Son dönemlerde mesela güvenlik sektörünün karlı bir yatırım alanı haline geldiğini görünce, denetim olgusunun çeşitli mekanizmaları üzerine yoğunlaşmak istedim. Tam da bu okumalar sırasında *Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi* isimli eserle karşılaştım. Bu çalışma beni doğrudan askeri sosyoloji alanına çekti. Denetim mekanizmalarının sosyolojik olarak nasıl incelenebileceğine dair de kafamda ipuçları oluşmaya başladı. Kitap ilerledikçe denetimin ötesinde, daha kapsamlı bir alan olarak askeri sosyolojinin nasıl geliştiğini merak ettim. Bahsi geçen çalışmada askeri sosyoloji yapısalcılık sonrası tartışmalar bağlamında ele alınmaktaydı. Ben ise askeri sosyolojiyi böyle bir bağlamda ele almak yerine daha tarihsel bir okuma ile hem disiplini tanımak, hem de askeri sosyolojinin kendisini tanımladığı şekliyle oluşup oluşmadığını öğrenmek istemiştım. Bu ilgi beni, askeri sosyolojinin modern toplumun gelişimine paralel başka türlü tarihsel kaynakları olup olmadığı sorularına yöneltti. Bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan ilk sorularım bu şekilde oluştu.

Askeri sosyoloji, Amerika'da sosyolojinin karakteristik özellikleri bağlamında, İkinci Dünya Savaşı süresinde Amerikan ordusu içerisinde yapılan sosyal psikolojik araştırmaların oluşturduğu birikim üzerinden kendisini kurmuştur.

Askeri sosyolojiye dair ilk çalışmalar bizzat ordu içerisinde bağımsız bir ilgi alanı olarak gelişmiş, akademinin bu alana dahil olup odaklanması daha sonraki dönemde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda askeri sosyoloji çalışmaları, doğrudan ordu içerisinde, savaş koşullarının ortaya çıkardığı meseleler etrafında, ordunun bilgi ihtiyacı bağlamında ortaya çıkmıştır. Bu ilk ilgiler, doğrudan askerin psikolojisi, motivasyonu, savaş şartlarına uyumu gibi savaş koşullarında, ordunun ihtiyaçları bağlamında ortaya çıkan konular olmuştur.

Bu durum ortaya çıkışı itibariyle askeri sosyolojinin, herhangi bir akademik ilgiden değil, bizzat savaş durumunun ortaya çıkardığı sorunların özölmesi noktasında, bir ihtiyacın sonucu olarak geliştiğı anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla ilk dönem askeri sosyoloji literatürü, tamamen ordunun ihtiyaçları bağlamında ortaya çıkan özömlerler üzerinde yükselmiştir.

Sosyoloji biliminin bir alt dalı olarak askeri sosyoloji, çok genel anlamıyla ordu kurumunun yapısını ve sivil kurumlarla olan ilişkisini incelemektedir. erevesi ve konuları belirlenmiş, araştırma yöntemleri oluşmuş bir alt disiplin olarak askeri sosyoloji, kendi tarihini İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan ordusu bünyesinde ortaya çıkan sosyal psikolojik çalışmalarla başlatmaktadır. Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde de ordu ve savaş üzerine çalışmalar bulunsada, askeri sosyoloji literatüründe, İkinci Dünya Savaşı öncesinde yapılan çalışmaların sosyolojik yöntem ve araçları kullanmadıkları gerekçesiyle, tarihlendirmenin savaşla birlikte başladığı belirtilmektedir. Askeri sosyoloji literatürü kendi tarihini İkinci Dünya Savaşı koşullarından başlatıyor olsa da, askeri sosyolojinin üzerinde yükseldiğı alanın, ele aldığı konuların bağımsız bir açıklama ve bilgi alanı olarak ortaya çıkış kaynaklarının daha eski tarihlerde, özellikle modern dünyanın oluşumunda bir kırılmanın yaşandığı 1789 ihtilali ve on dokuzuncu yüzyıldaki gelişmeler olduğunu düşüncesindeyiz. Bu bağlamda askeri sosyolojinin, on dokuzuncu yüzyılda oluşan tarihsel birikim üzerinde yükseldiğini ileri sürmekteyiz. Yine askeri sosyolojinin, bu tarihsel süreç içerisinde siyasi dönüşümün bir neticesi

olarak ortaya çıkan modern ordu ve savaş anlayışı bağlamında anlaşılabilirliğini düşünüyoruz. Bu anlamıyla askeri sosyolojinin kavramsal dilini ve yaklaşımını, on sekizinci yüzyılın sonunda Batıda, modern orduya geçişle birlikte ortaya çıkan süreçte edindiği yaklaşımını destekleyeceğiz. On dokuzuncu yüzyılda Batıda modern toplumun ortaya çıkışının, savaş ve askeri faaliyetlerin geleneksel olandan farklılaşmasının, yeni egemenlik ve siyaset yapma biçiminin ordu kurumunu ve faaliyetlerini merkezi hale getirmesinin ortaya çıkardığı meselelerin, askeri sosyolojinin konusunu ve kavramlarını oluşturduğu tartışacağız.

Askeri sosyolojinin de tıpkı sosyolojinin erken on dokuzuncu yüzyılda kurumlaşmaya başlamasında görüldüğü üzere, modern dünyanın oluşumu ve modern dünyanın sorunları özellikle savaş, ulus-devlet, savaşın topyekun hale gelmesi gibi konular bağlamında daha erken dönemlerden itibaren tartışılmaya başlandığını ve bunun askeri sosyolojiyi beslediğini düşünmekteyiz.

Bu bağlamda bu çalışmada askeri sosyolojinin kaynaklarının tarihte olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda yaşanan siyasi, askeri ve savaşın mahiyetindeki değişimin askeri sosyolojiye kaynaklık ettiği ileri sürülmüştür. Çalışma, bu çerçevede askeri sosyolojiyi sadece İkinci Dünya Savaşı sonrası salt pratik meselelerle uğraşan, ordu içerisindeki verimliliğin artırılmasına odaklanmış bir alt dal olarak değil, modern savaş, ordu örgütlenmesini ve bunun iç siyasetteki rolünü de kapsayan bir alan olduğunu iddia etmektedir. Çalışma bu sebeplerle biraz da askeri sosyolojinin bu anlamda, tarihsel süreklilik içerisinde kaynaklarını yakalamaya ve kurumlaşma sürecini irdelemeye çalışacaktır.

Askeri sosyolojinin tarihsel kaynaklarına katkı sağlayan bir diğer unsur da sosyoloji disiplininin bizzat kendisidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyoloji pek çok değişimi bir arada yaşamıştır. Bu değişimlerden bir tanesi de sosyolojinin alt dallara ayrılmasıdır. Kendi kurumlaşmasını tamamlayan sosyoloji, daha mikro ve alt alanlara nüfuz etmek ve kendi konusu üzerinde etkinliğini artırmak için kendi

içerisinde bağımsız alt dallara bölünmüştür. Askeri sosyoloji de sosyoloji içerisindeki bu gelişmenin bir uzantısıdır. Askeri sosyoloji sosyolojinin kendi kurumsallaşmasından faydalanarak, ordunun içerisindeki mikro sorunlara bir yönelim ile ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada askeri sosyolojinin hem tarihsel kaynaklarına ilişkin hem de disiplinin tarihsel olarak kendisini kurarken, on dokuzuncu yüzyıl tarihsel birikiminden, sonrasında da yeni sorunlara yönelik olarak sosyolojinin kendi birikiminden nasıl yararlandığını okuma çabası içerisinde olacağız. Bunların yanında askeri sosyolojinin konularının o günkü toplumsal, siyasi ilişkilerle ne kadar ilişkili olduğunu da anlamaya çalışacağız.

Günümüzde savaş ve askeri faaliyetler hem ulus devletlerin hem de ulus üstü yapıların egemenliklerini kurmaları ve taşımaları anlamında önemli bir işlev görmektedir. Bu anlamıyla savaş ve ordu konusu önemini hala korumakta ve toplumsal, siyasal değişmelere paralel olarak ordular yeni roller kazanmaktadır. Bu yönüyle askeri sosyoloji bağlamında, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, çok canlı bir literatür oluşmuştur. Çalışma İkinci Dünya Savaşında başlayarak oluşan literatürün kaba bir tasnifini, sonrasında ise bunun üzerinden askeri sosyolojinin eğilimlerini, nasıl bir içeriğe ve ne tür özelliklere sahip olduğunu anlama çabasında olacaktır.

Bu çalışma hazırlanırken yapılan literatür taramasında Türkçede bir askeri sosyoloji literatürüne ulaşılamamıştır. YÖK tez tarama kayıtlarına bakıldığında da doğrudan askeri sosyoloji bağlamında yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda Türkçe literatürde askeri sosyoloji sahasına yönelmiş çalışmalar bulmak neredeyse imkansızdır. Bunun bir istisnası olarak son dönemde tamamıyla yapısalcılık sonrası tartışmalardan beslenip konuyu Foucaultcu teori bağlamında ele alan ve tercüme olarak yayınlanan *Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi* isimli çalışma karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında Fransa’da Levent

Ünsaldı'nın hazırladığı *Türkiye'de Asker ve Siyaset* isimli doktora çalışmasından bahsedilebilir. Bu çalışmanın merkezinde Türkiye'de ordunun konumu ve sivil siyasetle girdiği ilişki konu edinilmektedir. Bu çalışmanın bazı bölümlerinde askeri sosyoloji literatürüne yaslanılarak tartışmalar yürütülmüştür. Geri kalan bölümlerde ise çalışma siyaset bilimi bağlamındaki tartışmalara odaklanmıştır.

Bunun dışında Türk siyasi hayatında ordunun rolü ve konumu ile alakalı oldukça fazla sayıda yayın bulunmaktadır. Bu çalışmalar gerek gazeteciler, gerek Türkiye'deki sosyal bilimciler gerek ordu mensupları gerekse de yabancılar tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalar ordunun Türk siyasi hayatındaki rolüne ilişkin bir okuma çabası özelliği göstermektedir. Bu nedenle bu çalışmaları askeri sosyoloji olarak değerlendirmek güçtür. Bu çerçevede Türkiye'de bir askeri sosyoloji literatürünün olup olmadığı konusu başlı başına bir konu olarak incelenebilir.

Türkiye'de askeri sosyoloji literatürüne doğrudan temas eden çalışmalar sınırlı da olsa ordu kaynaklı yapılmaktadır. Askeri sosyolojinin Amerika'da ordu içerisindeki çalışmalarla başladığı hatırlandığında, Türkiye'de de benzer bir eğilimin varlığından bahsetmek mümkündür. Görebildiğimiz kadarıyla ordu mensuplarının askeri sosyolojinin kendisine ve konularına ilgi ve alaka duymaları çok yeni bir durumdur. Bu ilginin bir yansıması olarak 2004 yılında Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsünün gerçekleştirdiği bir sempozyumdan bahsetmek gerekir.* Modern askeri paradigma bağlamında TSK'nın değerlendirilmesi, cinsiyet, yabancı askeri öğrenciler, toplumun asker algısı, sorumluluk, çatışma çözümü ve sivil-asker ilişkileri gibi konular sosyolojik olarak ordunun gündemine gelmiştir.

* Sempozyumun oturum başlıkları şöyledir: Askerlik Kurumunun İncelenmesinde Çok Disiplinlilik, Güvensiz Bir Dünyada Kadınlar; Askeri ve Sivil Toplum: Soğuk Savaş Sonrası Çağda Yedek Kuvvetler; Demokratik Topumlarda Sivil-Asker İlişkilerinin Kültürel Boyutları; Çok Uluslu Askeri Yardımlaşma; Askeri Sosyolojide Yeni Yönler; Askeri Aileler; 11 Eylülün Etkileri; Barışın Kurulması ve Devam Ettirilmesi için Çatışmaların Çözümlemesi; Barışı Destekleme Harekatındaki Askerlerin Motivasyonu; Soğuk Savaş Sonrasında Askeri Sendikacılık; Dönüşümler ve Türk Silahlı Kuvvetleri; Harp Okullarında Sosyolojinin Rolü.

Sempozyumun Türkiye konulu oturumda ise bütün konuşmacıları Türk ordusu mensubu olan kişilerin sunduğu şu konular tartışılmıştır: TSK'nde Müstereklik Kültürü; TSK'nde Çatışmaların Çözümlemesine Etkileri Perspektifinden Disiplin ve İtaat Algılamaları; TSK'nde Erbaş ve Erlerle Verilen Yurttaşlık Eğitimi; TSK'nin Sosyolojik Profili; Güvenlik Amaçlı Askeri Görevlerde Sosyal Sorumluluk; TSK'nde Subaylığın Mesleki Statüsü ve Türk Toplumunda Subaylık Algılamaları; Birleşmiş Milletler Tipi Bir Çatışma Yönetimi: UNIMOG Örneğindeki Askeri Gözlemci Görevlerinde Karşılaşılan İkilemler; Türkiye'deki Yabancı Askeri Öğrenciler: Kültürel Farklar ve Adaptasyon Problemleri; Cinsiyet Perspektifinden TSK; Postmodern Askeri Paradigmanın TSK'ne Uygulanması.

Bu çalışma gerek askeri sosyolojinin tarihsel kaynaklarını, gerekse de İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan literatürü, belli sorularla anlama çabasıdır. Bu anlamıyla Türkiye'deki bu eksikliği gidermeye yönelik bir ilk çaba olarak ortaya çıkmaktadır.

Kanaatimizce ordu meselesi iki düzeyde önemini artırmaya devam etmektedir. Ordu konusunun giderek daha fazla önem kazanacak olması önümüzdeki yıllarda yapılacak çalışmaları daha da anlamlı bir konuma getirecektir. Ordu hem ulus içerisinde siyasetin yapılandırılmasında hem de bir ülkenin uluslararası kuruluşlar yoluyla sağladığı egemenliğin muhafazası ve sürdürülmesi alanlarında önemini artırmaktadır. Dünyanın her yerinde ordu, çalışma içerisinde yürüttüğümüz tartışmaları anlamlı kılacak şekilde, iç siyasetteki etkinliğini koruyan bir güçtür. Her ne kadar Batıda, modern ulus devletle birlikte ordu, siyasette daha araçsal bir konuma çekilmişse de bu durum ordunun önemini azaltmamıştır. Ordu hala iç siyasette önemli bir kurum olmaya devam etmektedir. Askeri sosyolojinin hala devam eden tartışmalarından birisi olan ordunun sivil siyasetle ilişkisi konusu ve ordunun siyasetteki rolü sosyolojik anlamda Tocqueville ile başlamış ve hala da devam etmektedir. Sadece bu tartışmanın devam etmesi bile ordunun konumunu sürdürdüğünü göstermeye yetecektir.

Askeri sosyoloji ibaresi İngilizce literatürde birkaç farklı şekilde ifade edilmektedir. “Military sociology”, “sociology of the military”, “sociology of the military establishment” ve “sociology of the armed forces” ibareleri aynı anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır. “Military” kavramı ise İngilizcede hem “askeri” anlamında sıfat hem de “ordu” olarak kullanılmaktadır. Ordu anlamında “military” kavramı, kurumsal ve örgütsel yapı olarak bütün unsurlarıyla orduyu tanımlamaktadır. Bu bağlamda kavramı hem “askeri sosyoloji” hem de “ordu sosyolojisi” olarak çevirmek mümkündür. Bunun yanında “ordu sosyolojisi” ibaresi

Türkçede ordu üzerine yapılan, orduyu konu edinen çalışmalarla sınırlı bir şekilde anlaşılabileceğinden, “askeri sosyoloji” daha makul gözükmetedir. Nihayetinde “askeri sosyoloji” sadece ordu kurumu ile sınırlı kalmamış, kurumsal yapısı olmayan gerilla gibi unsurlar, bu unsurların toplumsal kaynakları da askeri sosyolojinin konusunu oluşturmuştur. Bu gerekçelerden dolayı bu çalışmada “askeri sosyoloji” kavramı tercih edilmiştir.

Bu çalışma, sosyolojinin bir alt dalı olarak askeri sosyolojinin kaynaklarını, kurumsallaşmasını ve literatürünü ele almaktadır. Çalışmada problem olarak iki unsur işlenmiştir: Bunlardan ilki askeri sosyoloji kendisini İkinci Dünya Savaşı koşullarında kurmuş olsa da gerek dilinin gerekse açıklama biçimi ve kavramlarının belli bir tarihsel süreklilik içerisinde geliştiğidir. İkincisi, İkinci Dünya Savaşında ortaya çıkan literatür, o günkü ihtiyaçlarla ilişkili olarak ortaya çıkmakla birlikte Amerika’nın dünya siyaseti ile de ilişkili olarak gelişmiştir.

Çalışma üç ana kısımdan oluşmaktadır: Birinci bölüm “Askeri Sosyoloji ve Tarihi Kaynakları”, ikinci bölüm “Askeri Sosyolojinin Kurumlaşması” ve üçüncü bölüm “Askeri Sosyoloji Literatürünün Gelişimi”dir. İlk bölümde askeri sosyolojinin kabaca tasviri yapılmış ve on sekizinci yüzyıldaki siyasal, toplumsal değişmeye paralel olarak ordu ve savaş konusunun nasıl biçimlendiği tartışılmıştır. Modern ordunun oluşumu belli bir siyasal bağlamda incelenmiş, modern ordunun ihtilal sonrası Fransa’da, on dokuzuncu yüzyılda ise Almanya’da aldığı biçimin askeri sosyolojiye kaynaklık teşkil ettiği vurgulanmıştır. İkinci bölümde askeri sosyolojinin İkinci Dünya Savaşına kadar nasıl geliştiği, kavramlarının ve dilinin nasıl oluştuğu incelenmiş, İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde erken askeri sosyoloji çalışmaları denebilecek çalışmaların Amerika’da sosyolojinin kendine özgü hususiyetleri ile ilişkisi gösterilmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra askeri sosyolojinin nasıl kurumlaştığı, hangi alanlara ve konulara yöneldiği, dönem dönem analiz edilmiştir. Bu bölümde son olarak günümüzde askeri sosyolojinin durumu tasvir edilmiş ve Amerika’daki duruma ek olarak Avrupa’daki çalışmalar da betimlenmiştir. Son

bölümde ise askeri sosyolojinin konuları, “modern bir meslek olarak askerlik”, “ordunun kurumsal yapısı”, “sivil-asker ilişkileri” ve “son dönem askeri sosyoloji çalışmaları” başlıkları altında incelenmiştir.

Bu çalışma yürütülürken belli güçlüklerle karşılaşıldı. Bunlardan en önemlisi alanı tanımlayan bir çalışmanın Türkçe literatürde bulunmamasıdır. Bir diğer güçlük ise askeri sosyoloji literatürünün İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkmış olmasına rağmen çok geniş ve kapsamlı bir hale gelmesidir. Askeri sosyoloji literatürü bugün neredeyse sosyolojinin bütün alanlarıyla ilişkili bir üretim gerçekleştirmektedir. Bu kapsamlılığa bir de askeri sosyolojinin Batı dışı toplumlara dair özellikle direnişin insan kaynaklarına yönelik çalışmalar eklenince, karşımıza çok geniş bir alt dal çıkmaktadır. Literatürün zenginliği ve kapsamı askeri sosyolojinin bu haliyle yüksek lisans düzeyinde kavranmasını, ulaşılmasını, okunmasını ve tartışılmasını güçleştirmektedir.

Literatürün kapsamı ve genişliği, literatüre ulaşma sorunları, belli çalışmaların diğer disiplinlerle ilişkisi ve bunun ortaya çıkardığı ayrıştırma sorunlarından dolayı bu çalışmada askeri sosyoloji sadece kendisini tanımlayageldiği haliyle ele alınmıştır. Buna ek olarak askeri sosyolojinin ortaya çıktığı tarihsel zemin ve İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan literatürün hangi alanlara yoğunlaştığı konuları bu çalışmada ele alınmıştır. Elbette ki askeri sosyolojiyi daha eleştirel olarak ele alan çalışmalara olan ihtiyaç devam etmektedir.

1. BÖLÜM: ASKERİ SOSYOLOJİ VE TARİHİ KAYNAKLARI

1.1. Tanımlar ve Kapsam

Sosyoloji biliminin bir alt dalı olan askeri sosyoloji, silahlı kuvvetlerin gerek bünyesinde ortaya çıkan toplumsal sorunları gerekse de kurumun toplumsal alanla kurduğu ilişkiyi konu edinmektedir.¹ Genel anlamıyla ordunun diğer sivil kurumlarla ilişkisi ve kurumun bünyesinde yaşanan disiplinsizlik gibi kaynağı toplumsal olan sorunları inceleyen askeri sosyoloji,² bu temel uğraşı alanının yanında Batı dışı toplumların ordularında yaşanan dönüşümler, ordu içerisindeki başat aktörlerin konumlarının değişimi gibi stratejiden, ordunun tarihine kadar uzanan zengin bir muhtevaya sahiptir. Esasında ordu kurumuna, askerliğe ve bununla bağlantılı olarak savaşa dair çözümlemeler sosyolojiyi öncelese de, bu çalışmalar askeri sosyoloji literatürü içerisinde kurucu metinler olarak değerlendirilmemiştir. Hangi çalışmaların askeri sosyoloji literatürüne dahil edileceği ve hangilerinin dışarıda bırakılacağı konusunda temel ayrım, bu çalışmaların toplumsal bir boyutu veya içeriği kapsayıp kapsamadığıdır. Orduyu bir kurum veya tarihsel bir öge olarak çeşitli yöntemlerle inceleyen siyaset bilimi, antropoloji, askeri tarih ve psikolojiyi askeri sosyolojiden ayıran vasıf, askeri sosyolojinin orduyu toplumsal olan ile ilişkisi içerisinde konumlandırıp incelemesidir. Askeri sosyoloji disiplini de kurumsallaşırken bu meselenin farkında olarak kendisini farklı kılan sosyolojik çözümleme ve yöntemleri öne çıkarmıştır.

Sosyolojinin başlangıç dönemlerinde henüz sosyoloji de kendi kurumlaşma sürecini oluştururken, askeri sosyoloji sahasına ilişkin çalışmalar, özgün ve bağımsız bir disiplin olarak sosyal bilimler alanında ortaya çıkmamış, daha çok sosyologların çeşitli düzeylerdeki ilgileri ve atıfları şeklinde görülmüştür. Bu bağlamda askeri sosyolojinin tarihine ve kurumlaşmasına dair literatüre bakıldığında, askeri sosyoloji çalışmalarının 1945 sonrasında ortaya çıktığı görülmektedir. Salt anlamıyla bu yaklaşım yanıltıcıdır. 1945 öncesinde askeri sosyolojiye tekabül eden kelimenin tam

¹ Wilfried Von Bredow, "Military Sociology," **The Social Science Encyclopedia**, Ed. by., Adam Kuper - Jessica Kuper, London and New York, Routledge, 2005, s. 927-929.

² Gordon Marshall, "Military and Militarism, Sociological Studies of," **The Concise Oxford Dictionary of Sociology**, Oxford University Press, 1994, s. 330-331.

anlamıyla sosyolojik çalışmalar mevcut olmasa da, çeşitli düzlemlerde askeri sosyoloji alanına uygun çalışmalar yapılmıştır. Özellikle siyaset bilimi³ ve psikoloji bağlamında üretilen veya çeşitli sosyologların kişisel deneyimlerinden hareketle oluşturdukları literatür,⁴ askeri sosyolojinin kaynakları arasında sayılabilir. Esasında hem psikoloji hem de siyaset bilimi kendilerini on dokuzuncu yüzyıl içerisinde kurmuştur. Önemli olan nokta ise bu disiplinlerin de İkinci Dünya Savaşından önceki koşullardan başlayarak kurumlaşma sürecine girmiş olmalarıdır. Bu disiplinlerin üretmiş oldukları literatür ve kaynaklar, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında sosyolojik dile aktarılmış, askeri sosyoloji çalışmalarına kaynaklık etmiştir.

Yukarıda belirtilen kaynak tartışmasında aslında daha önemli bir husus bulunmaktadır. Askeri sosyoloji esas kaynağını on dokuzuncu yüzyıl birikiminde bulmaktadır. Modernite ile birlikte hem siyasetin hem de savaşın yürütülme ve sürdürülme araçlarında bir dönüşüm ortaya çıkmıştır. Bu dönüşümün neticesinde savaşa ve orduya dair artan bir ilgi görünür olmuştur. Bunun temel nedeni, savaşların modern dönemle birlikte yaygınlık kazanması ve kapsamlı bir boyuta ulaşmasıdır. Savaşlar artık modern öncesi dönemdeki gibi belli bir kesimin savaş alanlarında icra ettiği iş olmaktan çıkmış, tüm toplum kesimlerini doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkiler hale gelmiştir.

Askeri sosyoloji kendisini ikinci dünya savaşından sonra kurumsal olarak yapılandırırsa da on dokuzuncu yüzyılda oluşan dil, dönemin zihniyeti ve çözümleme araçları İkinci Dünya Savaşı öncesinde oluşmuştur. Napoléon ile başlayan dönüşüm, Alman ordusunun on dokuzuncu yüzyıldaki yükselişi ve reformları ile devam etmiştir. Bu birikim ve dönüşüm iki dünya savaşında yerleşmiş ve savaşlar sonunda sosyoloji bu birikimi devralmış, sonrasında kendisini bunun üzerinden kurmuştur. Bir taraftan savaşın ne olduğuna ve mahiyetine ilişkin olarak yapılan tartışmalarda kuramsal bir devamlılık söz konusuysa, pratik olarak da savaşın dönüşümü bu

³ Alexis De Tocqueville, **Democracy in America**, Cambridge, Server & Francis, 1863. Tocqueville'in bu çalışması Türkçeye ilk defa "Amerikada Demokrasi" ismiyle, Tamer Timur tarafından 1962 yılında çevrilmiştir. Daha sonra 1994 yılında Yetkin Basım ve Yayıncılık tarafından tekrar yayımlanmıştır. Tocqueville'in bu eseri temel iki kısımdan oluşmaktadır. Türkçedeki her iki baskısında da ilk kısım çevrilmiştir. Çalışmamızla alakalı olan savaş, ordu gibi konular ise ikinci kısımda yer almaktadır. Bu kısmın çevirisi Türkçede bulunmamaktadır.

⁴ George C. Homans, "The Small Warship," **American Sociological Review**, 11, 1946, 294-300.

sürekliliği zaten sağlamıştır. Ayrıca siyasetin merkezileşmesi ile devlet, şiddet kullanma hakkının tek kaynağı haline gelmiştir. Feodal dönemde yerel beylerin elinde bulunan yönetim ve şiddet araçları artık devlete aktarılmıştır. Feodal toplumda vassal kendisine teslim edilmiş toprak üzerindeki yönetimle ilgili harcamaları kendi olanaklarıyla karşılıyordu ve savaş için gerekli donanımı ve tedariki kendisi sağlıyordu. Modern devlette ise siyasal yönetimin olanaklarının tümünden yararlanan gücün, tek bir elde toplanmaya doğru yöneldiğini görüyoruz. Modern devlet, kaba kuvveti bir ülkenin sınırları içinde egemenlik kurma aracı olarak tekelleştirmiştir.⁵ Daha sonradan sosyolojinin temel meselelerinin buralarda ortaya çıkan veya buralardan kaynaklanan tartışmalar olduğu görülecektir. Askeri sosyolojiyi de gündeme getiren ve meşruluğunu pekiştiren unsur modern dönemin temel siyasal dönüşümü ve bunun sonucu olarak şiddet araçlarındaki dönüşümdür.

Askeri sosyolojinin ortaya çıkmasını sağlayan on dokuzuncu yüzyılın temel dinamiklerini ve dönüşümlerini ortaya koymadan önce mevcut askeri sosyoloji literatürünün kendi tarihsel yaklaşımını burada tartışmak gerekiyor. İkinci Dünya Savaşı hem sosyolojinin kendisinde hem de ordunun sosyolojik olarak incelenmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri hem sosyoloji disiplininin hem de diğer disiplinlerden pek çok akademisyeni savaş çabalarının desteklenmesi bağlamında çeşitli araştırmalar ve analizler yapmaları için istihdam etmiştir. Orduya dair yapılan çalışmalar tek bir disiplin altında incelenmemiş, sosyologlar, özellikle sosyal psikologlar ile etkili bir işbirliği geliştirmişlerdir. Askeri sosyolojinin klasik ilk dönem literatürü ordunun ve savaşın yönetilmesi noktasında yapılan alan araştırması ve küçük grup incelemelerinden oluşmuştur. Bu bağlamda literatürün başlangıcı olarak kabul edilen Samuel A. Stouffer başkanlığında bir ekip tarafından hazırlanan “American Soldier” (1949)⁶ isimli çalışma; uyum, liderlik, birincil grup, moral, ırk ilişkileri, iletişim ve ikna olmak üzere oldukça geniş bir yelpazede yürütülen çalışmaların verilerini

⁵ Max Weber, **Meslek Olarak Siyaset**, Çev. Afşan Timuçin-Mehmet Sert, İstanbul, Çivi Yazıları, 2006, s. 27-45.

⁶ Samuel A. Stouffer, Edward A. Suchman, Leland C. Devinney, Shirley A. Star, Robin M. Williams Jr., **The American Soldier: Adjustment during Army Life**, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1949.

içermektedir. Bunun yanında ordu kurumunun toplumsalın kendisi ile ilişkisini analiz eden çalışmalar da üretilmeye başlanmıştır. Bunun nedeni, askeri sosyolojinin tek meselesinin ordu içerisinde kendisine bir meşruiyet alanı açmak değil, ordunun toplumla olan ilişkilerini de analiz etmek istemesidir.⁷

Stouffer ve ekibinin hazırladığı bu çalışmadan sonra kendi üniversitelerine ve çalışma alanlarına dönen uzmanlar için ordu içerisinde alan araştırması imkanı bitmiş olsa da bu tecrübeleri onlara ordu üzerine dışarıdan çalışmalar yapmaları için meşru bir zemin hazırlamıştır. Harvard Üniversitesinde Samuel P. Huntington, Chigago Üniversitesinde de Morris Janowitz'in öncü çalışmaları orduyu, sosyolojik incelemenin konusu haline getiren önemli birer adım sayılabilir.

1960'lardan sonra yapısal anlamda kurumlaşma sürecine giren askeri sosyoloji disiplini, çeşitli süreli yayınlar yoluyla gündemde kalmış ve yerini sağlamlaştırmıştır. Bu dönemi müteakip Amerika'nın dünya siyasetindeki ve güç ilişkilerindeki aktif konumuyla paralel olarak Amerikan ordusu, kendi bünyesinde çeşitli araştırma birimleri oluşturmuş ve geçmiş yıllarda yapılan çalışmaların sonuçlarının geçerlilik ve doğruluğunu gözden geçirmiştir. Böylece geçmişte yapılan araştırmaları merkeze alarak, yaklaşım düzeyinde, çalışmaların geçerliliğini ne kadar sürdürdüğü test edilmiştir. Her ne kadar ordu üzerine yapılan çalışmalar ordunun dönem itibariyle sivil kurumlardan farklılığı üzerine yoğunlaşmış olsa da, toplumsalın kendisi ile kesiştiği noktaların artması dolayısıyla sivil alanla oldukça benzer problemler burada da inceleme konusu olmuştur. Irk meselesi, cinsellik gibi konular bunlar arasında sayılabilir. Ordunun iktisadi ve siyasi kurumlarla ilişkisinin teorik anlamda incelenmesi, askeri-sınai kompleks, garnizon devleti ve iktidar eliti gibi oldukça bilinen teorik yaklaşımların sosyoloji içerisinde üretilmesine yol açmıştır.

Amerika içerisinde toplumsal bağlamı bu şekilde olan askeri sosyoloji çalışmalarının bir diğer boyutu da Batı dışına ve gelişmekte olan ülkeler olarak

⁷ Alfred R. Lindesmith, "Teachers in the Army Air Forces," **American Journal of Sociology**, 51, 1946, 404-407; August B. Hollingshead, "Adjustment to Military Life," **American Journal of Sociology**, 51, 1946, 439-450.

isimlendirilen toplumlara yöneliktir. Batı dışı dünya toplumlarının modernleşmesinde orduların modernleştirici ve Batılı modernleşmeyi taşıyıcı unsur olmaları, askeri sosyoloji çalışmalarının Batı dışındaki ilgisini oluşturmuştur. Ordunun sivil kurumlar ile kurduğu/kuracağı ilişkinin mahiyeti ve bu durumun ülke siyasetine etkileri askeri sosyoloji uzmanlarının çalışmalarına yansımıştır. Bunun yanında özellikle Batı dışı coğrafyalarda Batı karşıtı askeri ve siyasi mücadeleleri yürüten direnişçi grupların toplumsal kaynaklarını anlama ve çözümleme unsuru da etkili olmuştur. Bu amaç doğrultusunda Vietnam Savaşı bağlamında belli çalışmalar yapılmıştır.⁸

Askeri sosyoloji günümüzde Avrupa ve Amerika orduları içerisinde sosyolojik yöntemler kullanılan uygulamalı bir alan olmasının yanında, ordu kurumunun toplumsal boyutunu da incelemektedir. Ayrıca, sosyolojinin diğer alt disiplinlerinde olduğu üzere İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurumlaşma sürecine giren askeri sosyoloji, modernleşme ekseninde Batı dışı dünyanın ordularını da kendisine konu edinmiştir.

Askeri sosyoloji gelişimini Birinci Dünya Savaşında, kurumlaşmasını İkinci Dünya Savaşı sonrasında sağlamış olsa da, askeri sosyolojinin dili, kavramsal yapısı ve araçları tarihi süreç içerisinde gelişmiştir. Özellikle Napoléon sonrasında başlayıp on dokuzuncu yüzyılda şekillenen modern ordu ve savaş doktrini, askeri sosyolojinin en önemli kaynağı olmuştur. Bu izleği ortaya koymak için ordu kurumunun nasıl bir tarihi süreci takip ederek yirminci yüzyıldaki şeklini aldığını ve daha sonraki askeri sosyoloji disiplininin oluşmasına nasıl kaynaklık ettiğini ortaya koymak gerekmektedir. Bunlara ek olarak, ilk sosyologların ordu ve savaş konusu ele alış biçimleri ve bu iki meseleyi toplumu tanımlarken oturttukları çerçeve de askeri sosyolojinin kaynakları arasında yer almıştır. Son olarak da sosyoloji haricindeki diğer disiplinlerin, özellikle psikolojinin bir alt alanı olarak askeri psikoloji ve siyaset biliminin savaş ve ordu çalışmaları, askeri sosyolojiyi hazırlayan unsurlar arasında

⁸ Eric Hobsbawm, **Sosyal İsyancılar**, Çev. Necati Doğru, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1995; Eric Wolf, **Peasant Wars of the Twentieth Century**, New York, Harper and Row, 1969.

sayılmalıdır.

1.2. Tarihi Kaynaklar

Feodal dönemin siyasal ve askeri yapısı modern dönemin siyasal yapısından bir takım farklılıklar göstermekteydi. Kabaca on sekizinci yüzyıla birlikte oluşmaya başlayan modern dönemin siyasal yapısını belirleyen unsurların temeli, zemini ve biçimleri feodal dönemden izler taşımaktadır. Feodal dönemden modern döneme geçilirken yaşanan siyasal ve toplumsal krizlere yönelik üretilen çözümler, modern dönemde ordunun konumunu ve yapısını da belirlemiştir. Ordunun modern dönemde toplumsal ve siyasal sistem içerisindeki konumunun ne olacağı, yeni dönemdeki ihtiyaçlara cevap vermek için içyapısında ne gibi düzenlemelerin yapılması gerektiği bu dönemde cevabı aranan sorular arasında olmuştur.

Feodal dönemde askeri faaliyet bütün toplumsal kesimleri kapsamamaktaydı. Ordular, özellikle aristokrat sınıf ve bu sınıfın beslediği, savaş zamanında da krala savaşması için verdiği askerlerle sınırlı idi. Düzenli ve daimi ordular kurulana kadar askerler, sadece savaş durumunda aktif olmakta, barış zamanlarında iktisadi faaliyetlere katılmaktaydı. Yeni dönemin getirdiği ihtiyaçlarla birlikte farklı bir durum ortaya çıktı. Eski yapı bir taraftan çözülürken ordu ve savaş bütünüyle aristokrat sınıfın işi olmaktan çıktı. Savaşlar eski dönemdeki gibi anlık durumlar değil, daha uzun dönemleri kapsayan ve planlanma gerektiren bir mahiyete büründü. Artan savaşlar insan kaynağından ve toplumsal kaynaklardan daha fazla nasıl yararlanılacağı meselesini gündeme getirdi. Bu durum da insanların ordu kurumu ile daha fazla karşılaşmalarına ve savaşın ortaya çıkardığı durumlardan daha fazla etkilenmelerine yol açtı. Modern dönemle birlikte toplumsal kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılmasına ihtiyaç duyulması, çeşitli uygulamalar ortaya çıkardı. Daha sonra askeri sosyoloji literatüründe tartışılmış olan “modern askerliğe geçiş” sorunu böylece ortaya çıkmış oldu. Modern askerlik uygulaması, gönüllü yerel birliklerden

müteşekkil askeri hizmetin yerine, daha sonra vatandaşlık temelinde konumlandırılacak olan zorunlu ulusal hizmeti ifade etmekteydi.

Her ne kadar modern dönemde Avrupa'nın bütün bölgelerinde aynı türden bir askeri değişim eş zamanlı olarak başlamamış olsa da Fransız devrimi ile başlayan süreç on dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde hemen hemen bütün Avrupa'da benzer bir ordu yapılanması ortaya çıkarmıştı. Askeri sosyoloji literatürü ve askeri tarih yazımı, yirminci yüzyılda ortaya çıkan askeri sosyolojiyi belli bir tarihsel dönem içerisinde değerlendiriyorsa da, ordunun konumlandırılmasını, biçimlenmesini ve de toplumsal kaynakları meselesini ordunun kendi iç dinamikleri içerisinde anlama ve açıklama yoluna gitmektedir. Orduyu, siyasal ve toplumsal değişimden bağımsız olarak kendinde bir yapı olarak görmek, orduda değişimi zorunlu kılan unsurları gözden kaçırmaya sebep olmaktadır. Yeni oluşan siyasal ve toplumsal kurumların kendi iç dinamikleri olsa da, bu kurumlarda görülen asıl değişimin kaynakları modern dönemle birlikte oluşmaya başlayan siyasi merkezileşmedir. Bu durumu anlamak açısından daha sonraki değişimlere kaynaklık eden zihni işleyişi, iktisadi, siyasi ve toplumsal yapıyı izah etmek gerekmektedir. Askeri sosyolojinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan modern süreçleri anlayabilmek içinse, feodal dönemin genel siyasi, toplumsal yapısını tanımlamak ve modern dönemin feodal dönemden gösterdiği farklılıkları ortaya koymak gerekmektedir. Bu tanımlama bize, modern dönemde ordu ve savaş konusunun neden önemli ve merkezi bir konuma geldiği bilgisini sağlayacaktır.

1.2.1. Feodal Dönemde Ordu

Kabaca on altıncı yüzyıldan beri Batı tecrübesinde merkezi siyaset aygıtının kurumlaşması bağlamında bir dönüşüm yaşanmıştır. Modern dönemle birlikte siyaset alanının örgütlenmesi bireylerin ve grupların elinden çıkmış devlet aygıtına aktarılmıştır. Ordunun da merkezi siyasetin bir unsuru olarak konumlandırılması, bu

sürecin bir uzantısıdır. Modern dönem öncesinde askeri örgütlenmede bir merkezilikten söz edilememektedir. Askeri örgütlenme, savaşın sürdürülmesi için gerekli olan insan unsurunun çeşitli biçimlerde bir araya getirilmesi şeklinde yapılanmıştı.

Modern öncesi dönemde Avrupa'nın hiçbir yerinde merkezi ulusal devlete benzeyen bir yapılanma görülmemektedir. Sürekliliği olmayan siyasi örüntülerin oluşturduğu sınırlar içindeki egemenlik, parçalı bir yapıdaydı. Yüzlerce prenslik, piskoposluk, şehir-devleti ve başka siyasi yapılar varlıklarını imparatorluk çatısı altında sürdürmekteydi. Bu dönemde Avrupa'da imparatorlukların kendileri de güçlü ve merkezi yapılar oluşturamadıklarından, konumlarını sembolik olarak sürdürmekteydiler. Bu nedenledir ki on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda Avrupa'nın büyük bölümünde prenslerin kendi özel orduları bulunmaktaydı. On yedinci yüzyıla kadar yine Avrupa'nın büyük bölümünde toplanan ordular, daha çok, büyük derebeyler ve askeri girişimciler tarafından toplanan paralı askerlerden oluşuyordu.⁹ Dönemin orduları sadece savaş çıktığı zaman toplanabiliyordu. Kesin bir sefer amacıyla kurulan bu ordu, sadece sefer sürdüğü sürece bir arada tutulabiliyordu.¹⁰ İsveç, Prusya ve daha sonra Danimarka ve Avusturya gibi sınırlı askere alma biçimlerine başvuran devletler bile, tasarruf sağlamak için yılın büyük bölümünde, askerleri sivil ekonomiye döndürme eğilimindeydiler. Askerler genellikle haftada sadece iki ya da üç gün görev yapıyor, diğer günlerde uşaklık, inşaat işçiliği, işportacılık gibi iktisadi işlere dahil oluyorlardı.¹¹

Subay topladığı bir bölük adamın hizmetini satan müteşebbis gibi hareket etmekteydi. Bu dönem ordularında birlik ruhu, disiplin ve sorumluluk söz konusu değildi.¹² Feodal beyler gerektiği zaman devletin ordusuna asker göndermek

⁹ Charles Tilly, **Zor Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, Çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları, 2001, s. 145.

¹⁰ Edward Mead Earle, **Modern Stratejinin Ustaları**, Çev. Selma Koçak, İstanbul, Doruk Yayınları, 2007, s. 12.

¹¹ Peter Wilson, "Eski Rejimde Savaşlar, 1648-1789," **Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, Çev. Yavuz Alogan, Ed. by., Jeremy Black, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, 85-93, s. 82.

¹² Samuel P. Huntington, **Asker ve Devlet: Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti**, Çev. Kazım Uğur Kızılaslan, İstanbul, Salyangoz Yayınları, 2006, s. 22.

koşuluyla yüksek rütbeli kişilere toprak dağıtır,¹³ böylece devletin asker ihtiyacını karşılamak yoluyla iktidarı paylaşırlardı. Feodal toplumda bütün ekonomik, adli, yönetsel ve askeri işlevler aynı kişi veya kişiler tarafından icra edilirdi.¹⁴ Feodal sistem içerisinde de daimi olarak savaşçılık yapan askerler bulunuyordu fakat bunların bir ordu oluşturduğunu söylemek zordur. Feodal dönemde daimi ordu diyebileceğimiz yapılar genellikle şehirlerde öbeklenen birimlerin kendi askerleriydi. Bu askerler ise şehri savuma hizmeti sunan unsurlar olarak işlev görmekteydiler.¹⁵

Başlıca görevi ülke halkını korumak ve savunmak olan şövalyeler derebeyinin emrindeydi. Şövalyenin toprağı, derebeyi tarafından veriliyor ve bunu kabul etmekle şövalye, savaş zamanında efendisine askeri hizmette bulunmayı da peşinen kabul etmiş oluyordu. Ortaçağ'ın tarıma dayalı yapısına ve derebeylik sistemine uygun olan bu durum, bir mala karşı hizmet takasına benzemektedir.¹⁶

Modern dönemde siyasi iktidarı elinde tutan güç aristokrat sınıfıdır. Yönetici iradeyi oluşturan aristokratlar, toplumu sevk ve idare etme, koruma gibi rolleri dolayısıyla, kendilerini toplumsal sınıflar içerisinde merkezi bir konuma taşımıştır. Aristokratlar kendilerini bu konuma getiren araç, imkan ve uygulamaları daha sonra kendi tekellerine almışlardır.¹⁷

On dokuzuncu yüzyıldan önceki subay birlikleri de genellikle ya aristokratlardan ya da paralı askerlerden oluşuyordu. Aristokratlar için savaş, bu konumlarının bir uzantısı iken, paralı askerler için savaş kar amaçlıydı. Ayrıca dönemin paralı askerleri, ya doğrudan doğruya para karşılığında ya da vatandaşlığa kabul edilmek, toprak sahibi olmak ve bazı ayrıcalıklar kazanmak karşılığında

¹³ John Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, Çev. Füsun Doruker, İstanbul, Gençlik Yayınları, 1995, s. 178.

¹⁴ Gaetano Mosca, **The Ruling Class**, Çev. Hannah D. Kahn, New York, McGraw-Hill Book Company, 1939, s. 81; Samuel E. Finer, "Military Forces and State Making," **The Formation of National States in Western Europe**, Ed. by., Charles Tilly, Princeton, Princeton University Press, 1975a, 84-163, s. 87.

¹⁵ Alfred Vagts, **A History of Militarism: Civilian and Military**, New York, The Free Press, 1967, s. 171.

¹⁶ Edward Mead Earle, **Modern Stratejinin Ustaları**, s. 12.

¹⁷ Mesela savaşma ve orduyu idare etme tekeli ellerinde bulunduran aristokratlar, savaş olmayan dönemlerde de bu aktifliklerini devam ettirebilmek için avcılığı bir spor haline dönüştürmüştür. Bk. Judith A. Gren, **The Aristocracy of Norman England**, Cambridge, Cambridge University Press, 2002.

yönetimlerin emrinde askerlik hizmeti veren kişilerden oluşmaktaydı.¹⁸ Bu askerlerin büyük çoğunluğu işsizlik ve açlık gibi sebeplerden dolayı bazen isteyerek bazen de iradeleri dışında kendi yönetimleri tarafından imparatora ödünç verilen birlikler olarak hizmet vermişlerdir.¹⁹

Feodal dönemde savaş araçlarının denetimi aristokratik sınıfa aitti. Modern döneme kadar tekeli elinde tutan bu sınıf, modern dönemle birlikte savaş yapma tekeli kaybetmiş ve bu hak devlete geçmiştir.²⁰ Bunun yanında aristokratların subaylık kurumu üzerinde de oldukça belirgin bir kotası vardı. Her kraliyet, aristokrasi ve idareciler arasındaki hassas bir dengeye bağlıydı. Soyluların sahip olduğu özel haklar, hükümetin bağımsız hareket etmesini önlüyordu. Bu özel hakların içinde bazı vergilerden muaf tutulma ve ordudaki önemli rütbeleri tekellerinde bulundurma da bulunmaktaydı. Subaylık aileden veraset yoluyla geçiyordu. Halktan subay olabilenler ise %2'yi geçmiyordu.²¹ 1776'da İspanyol subaylarının yaklaşık %90'ı soyluydu.²² On sekizinci yüzyılın ortalarında Fransa ve Prusya'da kurulan askeri eğitim okullarına sadece aristokratlar girebiliyordu. Bu okullar her ne kadar aristokrasinin tekeli sağlamak üzere işlev görüyorsa da, aslında kurumlaşmanın kaynaklarını da oluşturmuştur. Daha sonraları toplumsal kaynakları genişleyecek olan bu okullarla birlikte, askerlik bir küçük grup aktarımı olmaktan çıkmıştır. Mesela 1789'da Fransız ordusundaki subayların % 15'lik bir kısmı halktan oluşurken on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru bu oranlar değişmiştir.²³

Erken modern çağ Avrupa'sının askeri mekanizmaları, kendi döneminin toplumsal ve zihinsel yapısını yansıtmaktaydı. Denetim mekanizmaları, orduları

¹⁸ Samuel P. Huntington, **Asker ve Devlet: Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti**, s. 22-23.

¹⁹ John Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, s. 171; Edward Mead Earle, **Modern Stratejinin Ustaları**, s. 79.

²⁰ William H. McNeill, **The Pursuit of Power: Technology, Armed Force, and Society since A.D. 1000**, University of Chicago Press, 1982, s. 137.

²¹ Edward Mead Earle, **Modern Stratejinin Ustaları**, s. 79.

²² Thomas M. Barker, **Army, Aristocracy, Monarchy: Essays on War, Society, Government in Austria, 1618-1780**, Boulder: Social Science Monographs; New York, Columbia University Press, 1982.

²³ Samuel P. Huntington, **Asker ve Devlet: Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti**, s. 24.

oluşturan unsurlar çeşitli ihtiyaçlar ve zorunluluklar etrafında şekillenmişti. Buna bir de teknik imkansızlıklar katıldığında standardı olmayan, duruma ve savaşa göre şekillenen ordular ortaya çıkmaktaydı. Modern dönemle birlikte savaşların mahiyetinin değişmesi, savaşların artması ve sürelerinin uzaması ne yapacakları önceden belli, güvenilir bir devlet aracı olacak ordunun nasıl oluşturulacağına dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir.²⁴ 1789 Fransız ihtilali sonrasında ortaya çıkan durum, yeni sınıfların özellikle burjuva sınıflarının siyasi taleplerini askerlik hizmeti yoluyla toplumsallaştırmıştır. Her ne kadar bu döneme kadar aristokrasinin tüm Avrupa ordularında topçuluk ve mühendislik dışında kalan subay rütbeleri üzerinde fiili bir tekeli mevcudiyetini devam ettirse de, bu yapı çözülmeye başlamıştır.²⁵ Fransız ihtilalinin ortaya çıkardığı en önemli durum, yeni dönemin toplumsal ve siyasi ihtiyaçlarına cevap verecek bir siyasi perspektifin gerekliliğidir. Bu siyasi perspektif ise bütün bir toplumu ve kurumlarını yeni ihtiyaçlar ve gereklilikler çerçevesinde değişime zorlamıştır. Modern öncesi dönemde sınıfsal bir mahiyet gösteren ordu kurumu da yeni siyasi ihtiyaçlara göre düzenlenen ilk ve en önemli kurumlardan birisi olmuştur.

1.2.2. Feodal Dönem Sonrası

1.2.2.1. Yeni Siyaset İhtiyacı

Feodal dönemden yeni döneme geçilirken Batı dünyasında bir takım hususlarda kırılmalar yaşanmıştır. En azından askeri alanda ve ordu kurumunda temel bir eksen değişmesine yol açan bu kırılmaların en önemlisi Fransız Devrimidir. 1789 Fransız Devrimini müteakip Batı dünyası, siyasi sahada yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemin en belirgin ve daha sonraki değişimleri de belirleyecek olan özelliği, Batının toplumlar arası ilişkilerde belirleyici konuma yükselmiş olması ve dünya egemenliğini ele almaya başlamasıdır.²⁶ Devrim sonrasının en önemli figürü

²⁴ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Çev. Birtane Karanakçı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002, s. 104.

²⁵ Samuel P. Huntington, **Asker ve Devlet: Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti**, s. 22-23.

²⁶ Baykan Sezer, **Sosyolojinin Ana Başlıkları**, İstanbul, İÜEFY, 1985, s. 15.

Napoléon, Avrupa'yı yeniden şekillendirilmek istenmiş, Fransa'yı dönemin egemenlik ilişkilerinde belirleyici bir konuma yükseltme, Batı siyasetini ve bunu müteakip dünya siyasetini yönlendirme çabası içine girmiştir.²⁷ Dönemindeki bütün girişimlerine rağmen Fransa'nın Batı adına bir dünya siyaseti geliştirmesini sağlayamayan Napoléon, aslında çok daha büyük değişimlerin tetikleyicisi olmuştur. Napoléon sonrası dönemde Batılı büyük güçlerin amacı, böyle bir dünya egemenliğini sağlama hedefi çerçevesinde şekillenmiştir.

Yeni dönemin siyasi ufku, eski tarzda siyaset yapma biçimini doğal olarak dönüştürmüştür. Bu siyaset yeni döneme uygun ve yeni dönemde siyaseti yapan erkin elini güçlendirecek, merkezi bir yönetimi sağlayacak şekilde gelişmiştir. Bunun bir sonucu olarak yerel siyasi örüntüler ve mahalli çözümler önemlerini yitirmiştir. Karşılıklı bir biçimde, asıl siyaseti örgütleyen yapı yerel siyasi unsurları merkeze bağlamak isterken, yeni dönemde yerel olarak bir siyaset yapmanın mümkün olmadığını gören yerel hakimiyet sahipleri de merkeze bağlanma ihtiyacı duymuşlardır. Bir önceki dönemde kral karşısında özerk konumları olan feodal beyler ise yeni koşullarda mecburen merkezdeki güç ile birlikte hareket etmek zorunda kalmışlardır.

Batı siyasetinde yaşanan dönüşüm, yeni süreçlere kendisini uydurabilen büyük güçleri, merkez siyaseti örgütleme konumuna taşıırken, bu sürece kendisini uyduramayan yerel güçlerin toplum içindeki geleneksel konumlarını kaybetmelerine yol açmıştır.²⁸ Yeni dönem, bütün bir ülkenin hatta bunun da ötesinde, dünya genelinde bir siyaset ortaya koyma ve bu siyaseti örgütleme imkanı ortaya çıkarmıştır. O güne kadar sınırlı mahalli ilişki ve siyasetleri örgütleyen yapılar, yeni gelişmelerle birlikte kendi başlarına daha geniş ilişkiler kurma imkanı üretmediklerinden dolayı, merkez siyasete eklenme yolunu seçmişlerdir. Yeni dönemde ülke dışında bir etkinlik gerçekleştirmenin ön koşulu içerdeki güçlerin birleştirilmesi, sevk ve idaresi olmuştur. Merkezileşmenin en önemli gerekçesini sağlamıştır. Yerel güçlerin kendini üretecek araçlardan yoksun olmaları, varlıklarını

²⁷ İsmail Coşkun, **Modern Devletin Doğuşu**, İstanbul, Der Yayınları, 1997, s. 35.

²⁸ A.e., s. 162.

ülke dışında üretmelerini gerektirmiştir. Bunu gerçekleştirmek içinse hem içeride hem de dışarıda etkili olacak bütünsel bir siyasete ihtiyaç duyulmuştur.

Batıda mutlak yönetimlerin ortaya çıkma süreci, Batının yeniden yapılanma döneminde karşı karşıya geldiği pek çok toplumsal sorunla ilişkilidir. Bu sorunların başında o güne kadar toplum düzeni dışında kalmış toplum kesimlerine toplumda yer verme sorunu gelmektedir.²⁹ Hem bu toplum kesimlerinin yeni oluşan siyasi düzen içerisindeki konumlarının belirlenmesi, hem de geniş çaplı siyaset önerebilmek için daha güçlü bir örgütlenme ve otoriteye ihtiyaç duyulmuştur. Buna mukabil merkezi siyaset de toplum sorunları karşısında ortak bir tutumu ve birliği sağlamıştır. Merkezi siyaseti besleyen ve merkezilik vurgusunu öne çıkaran en önemli amil ise bu yeni siyasetin denetlenme ihtiyacıdır. Zaten mutlak devlet denilen olgu, prensip olarak egemenlik çıkarları için belli başlı siyasal yetki ve üstünlükleri kendinde toplamayı amaçlamaktadır. Bunun sebebi ise feodal dönemin şehir devleti biçiminde örgütlenen yapıları, savaşların maliyetini karşılayacak ve kuşatma savaşlarına dayanabilecek durumda değillerdi ve daha büyük merkezi yönetsel aygıtlara ihtiyacın ortaya çıkmasıdır.³⁰

Batıdaki siyasi değişimle birlikte ortaya çıkan veya bu sürecin uzantısı olan başka bir takım olaylar da, mevcut askeri yapılanmayı, savaşın idame ettirilme biçimini ve orduyu değiştirmiştir. Bütün bu açıklamalar Batıda asker ve ordu düzeninde yaşanan değişimin asıl amilinin siyasetin örgütlenmesi bağlamında anlaşılabilirliğini göstermektedir. Mevcut askeri sosyoloji literatürü, tarihsel kaynaklarını ortaya çıkarırken savaşın ve ordunun dönüşümünü eksene almakla, bütün bu süreci şekillendiren siyasi örüntüyü gözden kaçırmaktadır.

²⁹ A.e., s. 160.

³⁰ Michael Mann, **The Sources of Social Power: A History of Power from the Beginning to AD 1760**. Cambridge, Cambridge University Press, 1986, s. 455; Gianfranco Poggi, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2008, s. 62.

1.2.2.2. Devletin Merkezileşmesi

On dokuzuncu yüzyıla kadar bireysel veya yerel girişimler ile toplumsal ağlara ve iktidara katılmak yaygın bir uygulama olarak ortaya çıkarken, bu tarihten sonra yeni oluşan ilişkilere dahil olabilmek ve mevcut iktisadi bölüşümde pay sahibi olabilmek için merkezi ve güçlü siyasi yapılara duyulan ihtiyaçlar artmıştır. Bireyin kendisi veya tâbi olduğu yerel örgütlenme, yeni toplumsal ve siyasal ortamda işlevsiz kalmaktaydı.³¹ Modern devlet diye nitelendirebileceğimiz yapı tam da bu işlevi görmek üzere ortaya çıktı. Sadece merkezi ve güçlü bir devlet hem toplumun kendi içerisindeki sorunları çözmede hem de toplumlar arası ilişkilere dahil olmak noktasında yeterli bir vasıtaydı. Bu da örgütlü ve sistemli bir egemenlik aracı olarak devletin önemini, rolünü ortaya çıkarmıştır. Devlet Batıda, orta çağ sonrasında, örgütlü ve sistemli bir egemenlik kurma aracı olarak ilk defa bu dönemde formüle edilmiştir. Yeni sorunlar karşısında toplumun konumlandırılması, yeni sınıfların toplumda ne ölçüde yer alacağı, devlete ait kurumlar arasındaki düzenin nasıl sağlanacağı gibi konularda devlet belirleyici kılınmıştır.

Kendine yeterli feodal birimlerin modern devletin ihtiyaçlarını karşılaması söz konusu olmadığından, bütün bir toplumun imkanlarını ve toplumsal güçleri derleyip toplayacak ve gerektiğinde belli alanlara kanalize edecek yapıyı devlet temsil etmekteydi. Yeni süreçleri örgütleyen merkezi devlet içerisinde askeri ve siyasi süreçler iç içe geçmeye başlamıştı. Feodal dönemin çok sayıda tekil krallık ve prenslikten oluşan yapısını³² aşan bu örgütlenme biçimi, başlangıçta belli bir zenginliğin üretiminin yansıması olarak ortaya çıkmış olsa da, aslında siyasi ve askeri mahiyettedir.³³ Bu nedenle savaş olgusu özel, yerel ve tek tek feodal prensliklerin işi olmaktan çıkarılıp zümrelerin ve soyluların güçleri kırılmış, devlet, hem maliyeyi hem de orduyu kontrol eden bir yapıya dönüşmüştür.³⁴

³¹ İsmail Coşkun, **Modern Devletin Doğuşu**, s. 39.

³² Ronald G. Asch, "Otuz Yıl Savaşları Dönemi: 1598-1648," **Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, Çev. Yavuz Alogan, Ed. Jeremy Black, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s. 54.

³³ İsmail Coşkun, **Modern Devletin Doğuşu**, s. 155.

³⁴ Ulrich Brockling, **Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001, s. 83.

Orduyu merkezileştiren devlet, askere alma işlemini subayların elinden alarak orduyu ve askerleri, tahtın mülkiyeti haline getirmiştir. Bunun yanında subaylar da sözleşmeyle çalışan kişiler olmaktan çıkıp ordunun, dolayısıyla devletin, kalıcı unsurlarına dönüşmüşlerdir.³⁵ Bütün meselelere bütünsel bir çerçeveden bakmaya başlayan devlet, kendi kontrolü altına aldığı orduyu çeşitli boyutlarıyla düzenlemeye başlamıştır. Subay ve askerlerin yaşeleri, barınma ihtiyaçları, askeri etkinliklerini etkileyeceği için genç erkeklerin sağlık ve eğitim meseleleri hep bu bağlamda devletin vazifesi haline gelmiştir.

Devletin merkezileşmesinin sonucunda eski dönemin çeşitli zümreleri siyasal imtiyazlarını yitirmişlerdi. Hükümdar imtiyazların hepsini kendi elinde toplamış, böylece imtiyazlarını ülkenin tümü üzerinde daha kapsamlı bir biçimde kullanmaya başlamıştı. Bunun ordu bağlamında ortaya çıkardığı netice ise ordunun ulusallaşması şeklinde olmuştur.³⁶ Zira homojen olmayan bir topluluktan oluşan ordunun askeri etkinliğinin yeni dönemde olamayacağı görülmekteydi. Yeni sürece uygun olarak özellikle 1789 yılından itibaren merkezi orduların ortaya çıktığı görülmektedir. Napoléon’la birlikte ise başka türlü yapısal bir ordu örgütlenmesi ortaya çıkmıştır. Fransa’da kitlesel silahlı güçlerinin ortaya çıkması, yönetim ile vatandaşlar arasında doğrudan bir ilişki tesis etmiştir.³⁷ Bu doğrudan yönetim, merkezileşmenin sağlanmasında önemli bir unsur olmuştur. Böylece asker ve toplum arasındaki izolasyon ortadan kalkmış, devlet, ulusal bir idealin peşinde insanları mobilize etmiştir. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde ise özellikle taşıma, iletişim gibi altyapı unsurlarını besleyen endüstriyel ve iktisadi dönüşüm devletin idari gücünü genişletmiş ve devlet, halkın günlük işlerine müdahale edebilecek konuma gelmiştir.³⁸ Sosyolojinin kendisi de bahsi geçen merkezi devletin ve onun etrafında örgütlenen iktisadi süreçlerin ortaya çıkardığı değişimler ve sorunlar etrafında

³⁵ Samuel P. Huntington, **Asker ve Devlet: Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti**.

³⁶ Charles Tilly, **Zor Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, s. 181.

³⁷ Charles Tilly, **Coercion, Capital and European States, AD 990-1990**, Cambridge, Mass, 1990, s. 107-114; Peter Paret, "Conscription and the End of the Ancien Regime in France and Prussia," **Understanding War: Essays on Clausewitz and the History of Military Power**, Princeton, Princeton, University Press, 1992a, s. 65-66.

³⁸ Anthony Giddens, **The Nation State and Violence**, Cambridge, Polity, 1985, s. 172-192.

gelişmiştir.³⁹ Ordu da bu değişimden etkilenen ve kendisini yeni sürece göre düzenleyen bir kurumsal yapı olduğundan, ilk sosyologlardan itibaren tartışmaların bir parçası olmuştur.

Burada ortaya konan tarihsel açıklama elbette ki on sekizinci yüzyıl Avrupa'sının her yerinde benzer ve eş zamanlı bir süreç takip etmemiştir. Mesela İngiltere burada bahsi geçen toplumsal uzlaşmayı ve merkezileşmeyi daha önceki dönemlerde tamamlamıştı. Fakat askeri sosyolojiye konu olan modern ordu ve savaş mefhumu da zaten İngiltere merkezli gelişmiş bir mesele değildir. Bu nedendir ki açıklamalar daha çok Fransa'yı merkeze almaktadır.

Fransa'da feodal hakim sınıf, toplumsal grupların direnişi karşısında parçalı siyasi iktidarını sağlamlaştırmak ve bölünmüş egemenliğini birleştirmek zorunda kalmıştır. Tabii Fransa'da da feodalizmin parçalı yapısı hiçbir zaman tam olarak kalkmamış ama siyasi ve iktisadi güç arasındaki birlik, merkezi devlete havale edilmiştir. Birçok feodal güçten bir tanesini monarşik egemenlik düzeyine yükselten devletin merkezileşmesi sürecinde oluşan Fransız mutlakîyetçiliği, pek çok bakımdan feodal geçmişine bağlı kalmıştır.⁴⁰ Mutlakîyetçi devlet, diğer bölünmüş yapılar ile yan yana ve gerilim içinde yaşamıştır. Soylular, kilise ve yerel yönetimler eski özerk askeri, siyasi veya hukuki güçlerini kaybetmemek için merkezi devlet ile çeşitli düzeylerde ilişkiler kurmuştur. Merkezi devlet ise bu güçlerle çatışmaya girmeyip çeşitli biçimlerde bunları kendisine eklemlemiştir.

Modern dönemde hem ordu kurumu hem de toplum üzerinde temel bir değişime yol açan merkezi devlet uygulamalarından bir diğeri de şiddet ve savaş araçları üzerinde devletin tek karar verici konuma gelmiş olmasıdır. Modern dönem siyasi yapıları tebaaların elinden monarşiye karşı çıkacakları askeri araçları alarak ve monarşilerin mevcut güçlerini dış savaflara yönelterek şiddeti tekelleştirdi.⁴¹ Feodal ve modern öncesi dönemde şiddet araçlarının merkeziliği gibi bir durum söz konusu

³⁹ Anthony Giddens, **Sosyoloji Eleştirel Bir Giriş**, Çev. Ülgen Yıldız, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2001, s. 3-4.

⁴⁰ Feodal merkezileşme süreci ve Fransa ile İngiltere'nin farkı için bk., Robert Brenner, **The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe**, Ed. by T. H. Aston - C. H. E. Philpin, Cambridge, Cambridge University Press, 1985.

⁴¹ Peter Wilson, "Eski Rejimde Savaşlar, 1648-1789," s. 76.

değildi. Şiddet araçları, ordu ve askere alma süreçleri, Napoléon'a kadar yerel prenslerin, savaş zamanı askerlerini krala ücret karşılığı kiralayan özel girişimci ve subayların elindeydi. Modern dünyanın şekillenme süreçleriyle bu yapı da devletin merkezileşmesine paralel ve onun getirdiği bir zorunluluk olarak değişmiştir. Avrupa'da devletler, şiddet araçlarını ve bunları sağlayan süreçleri merkezileştirmiş ve sivil halkın şiddet araçlarına sahip olma konumunu elinden almıştır.

Esasında şiddet tekeli merkezi devlet olmanın doğal bir uzantısı olarak kabul edilmelidir. Siyaseti taşıyan askeri güç eskiye oranla inanılmaz derecede büyümüş, devletlerin dış ve iç siyasetteki varlıkları bu şiddet tekeline bağlı hale gelmişti. Eski feodal yapılar ulus-devletlere dönüştükten sonra bu yeni yapı üzerindeki denetimlerini şiddet araçlarının doğrudan kontrolü ile sağlamıştır.⁴² 1648-1789 arası dönemde Avrupa'da meydana gelen yapısal değişimler, siyasetin şiddet üzerindeki tekeli sağlayan temel unsur olmuştur.⁴³ Mesela on yedinci yüzyılla beraber devletler silah taşımayı suç ve pratikten yoksun hale getirmek için özel orduları hukuk dışı ilan etmiştir. Düellonun yasaklanması, silah üretiminin denetim altına alınması, özel silahların ruhsata bağlanması, halka açık yerlerde silah teşhirinin yasaklanması gibi uygulamalar yoluyla devlet, şiddet tekeli eline almış oluyordu. Yine şehirlerde rutin asayiş görevlerini örgütlerken, büyük derebeylerin egemenliğindeki bölgelerde özel ordular dağıtılmış, derebeyleri şatolarını terk etmeye zorlanmış ve kan davaları yasaklanmıştır.⁴⁴

Şiddet araçları üzerindeki tekel, siyasal iktidarın devamını sağlayan temel bir unsura dönüşmüştür.⁴⁵ Devletler sahip oldukları bu şiddet araçları yoluyla halkı kontrol edecek meşru araçlara sahip olmuştur.⁴⁶ Şiddet tekelinin bu etkin işlevi nedeniyle ilk sosyologlardan itibaren devlet, devletle beraber de şiddet tekeli konusu belirleyici bir unsur olmuştur. Bilindiği üzere Weber modern devleti analiz ederken

⁴² Anthony Giddens, **The Nation State and Violence**, s. 125.

⁴³ Peter Wilson, "Eski Rejimde Savaşlar, 1648-1789," s. 102.

⁴⁴ Charles Tilly, **Zor Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, s. 125-128.

⁴⁵ Gianfranco Poggi, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, s. 7.

⁴⁶ Peter Berger, **Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective**, New York, Doubleday, 1963, s. 69.

şiddet tekeli merkezi bir kavram olarak kullanılmaktadır. Askeri sosyoloji, kurumlaşma dönemi tartışmalarında Weber'in bu analizlerinden faydalanmıştır.

Weber modern devletin gelişmesi süreciyle ilgili iki hususa işaret etmiştir. Bunlardan ilki modern devletle birlikte şiddet ve yönetim araçlarının sahipliğinin ve denetiminin tek elde toplanması, devlet çıkarı adına birey ve grupların elinden söz konusu araçların denetiminin alınarak millileştirilmesidir. Devletin gelişmesi sürecinde şiddet ve yönetim araçlarının denetimleri özel grupların ve feodal beylerin elinden çıkıp devlet tekelinde toplanmıştır.⁴⁷ Weber'e göre modern devlet bütün siyasi birlikler gibi sosyolojik olarak özelde ancak kendine özgü somut araçları açısından tanımlanabilir. O da fiziksel güç ve şiddet kullanımıdır.⁴⁸

Devletin örgütlü bir egemenlik tesis etmesi, fiziksel şiddetin kullanımı için gerekli olan maddi araçların denetimini gerektirmiştir. Bunun bir uzantısı olarak da yönetimin maddi araçlarının denetimini gerektiren bürokratik bir yapının oluşturulması zorunluluk arz etmiştir.⁴⁹ Devletin merkezileşmeye başlamasıyla birlikte üzerinde bulunduğu coğrafyaya tamamen hakim olmak isteyen siyasi yapı kendisine bu imkanı verecek, kendisi dışında kalanları da kendisine bağlayacak bütün vasıtalar üzerinde bir egemenlik tesis etmek zorunda kalmıştır.

1.2.2.3. Burjuvazinin Gelişimi

Feodal dönemden modern döneme geçilirken değişim yaşanan alanlardan bir diğeri de yeni sınıflar meselesidir. Feodal dönemde siyasi mekanizmayı kontrol eden aristokrasi, yeni dönemde mevcut konumunu koruyacak düzeyde bir etkinliği üretememiştir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, yeni oluşan toplumsal kesimlerin, özellikle burjuvazinin kazanmış olduğu etkin konumdur. Burjuvazinin iktisadi süreçlerde elde etmiş olduğu etkin konumu siyasi düzleme de taşımak

⁴⁷ İsmail Coşkun, **Modern Devletin Doğuşu**, s. 71.

⁴⁸ Max Weber, **Meslek Olarak Siyaset**, s. 79-80; Ulrich Brockling, **Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi**; Gianfranco Poggi, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, s. 100.

⁴⁹ Max Weber, **Meslek Olarak Siyaset**, s. 82.

istemesi ve yeni dönem siyasetinde konum talep etmesi sebebiyle, siyasi sürecin tanımlanmasında ve düzenlenmesinde belirleyici bir işlev görmüştür.

Burjuvazi, merkezi devletin oluşmasında en belirleyici sınıf olarak ortaya çıkmıştır. Ticaret ve sanayi ile zenginleşen burjuva sınıfı eşitler arasında birinci olarak görülen krala destek vermiş, böylece kendisine alan açmış, toplumda yer edinmiştir. Eski dönemin siyasi aktörleri olan kral ve feodal beyler de toplumsal ve siyasal yapının değişmekte olduğunun farkındadırlar. Bu nedenle burjuvazi, yeni bir sınıf olmanın zorluklarıyla birlikte değişen sürece müdahil olmaya çalışırken, ortamın müsait olmasının avantajlarını da kullanmıştır.

Burjuvanın yeni siyaset üzerindeki etkisi en iyi şekilde eski dönemin askeri yapısından farklılaşan yeni ordu yapısı üzerinde görülebilir. Burjuvazi hem düzenli ordunun hem de savaşların yoğunluk ve sayılarının artmasının ortaya çıkardığı maliyeti yüklenerek, düzenli orduları finanse etmeye başlamıştır. Burjuvazinin bu çabasının arkasında yeni koşullarda ulus devlet siyasetini sürdürmenin ön koşulunun hem merkezi bir siyaset hem de profesyonel bir ordu olduğunu görmüş olmasıdır. Belli tarzda bir siyaseti icra etmenin ve bu siyaseti devam ettirmenin yanında, yeni devletin etkinliğini artırmanın önemli bir aracı haline geldiği için askeri alana yönelik ciddi yatırımlar yapılmıştır. Burjuvazinin hem ülke içinde eski iktidar tekeline son vermek hem de kendisinin kurduğu ulus devletin etkinliğini dışarıda artırmak için askeri alana kaynak aktarması anlamlıdır. Düzenli orduların yani ulusal orduların ortaya çıkmasını destekleyen burjuvazi, küçük lordların kendi özel ordularının kaldırılması yönünde çaba göstererek siyasi mekanizmanın merkezileşmesi ve ordunun da bu merkezin iradesine bağlanması yönünde önemli bir işlev görmüştür.⁵⁰ Bu anlamıyla ulusal ordular sadece içerdeki bir çekişmenin sonucunda değil, yeni dönemde gerek Avrupa egemenliğini gerçekleştirmek gerekse de dünya dengesindeki etkinliği artırmak için gerekli bir araç olduğundan dolayı yükselmiştir.

⁵⁰ Alfred Vagts, **A History of Militarism: Civilian and Military**, s. 46.

Burjuvazi, ticaret ve üretim tekelinin yanında bürokrasi üzerinde de bir tekel kurmuştu. Bu yeni gelişen alanlarda kendisine bir yer edinemeyen aristokrasi, eski dönemde kendisine hem bir ayrıcalık hem de bir konum sağlayan ordu üzerindeki kontrolünü devam ettirmek istemişti. Yani siyaset üzerinde etkin olan eski sınıflar, kaybetmeye başladıkları iktidar alanlarını ordu üzerinden tesis etmeye yöneldiler. Burjuvazinin düzenli ve ulusal orduları desteklemesi bu bağlamda anlamlı bir yere oturmaktadır. Tabi bazı ülkelerde aristokrasi, savaşların çok olduğu bir dönemde silahsızlanmanın ülkeye zarar vereceği şeklinde iddialar ortaya atarak eski konumlarını sağlayan kurumları ayakta tutmaya çalıştı.⁵¹ Aristokratlar sadece aristokrat olmaları sebebiyle orduda üst ve kalıcı rütbelerde olma hakkını elde etmişlerdi ve kendilerine kalan bu tek kurumu da bırakmak istemiyorlardı.

Feodal dönemde teknik hizmetler dışındaki tüm alanlarda makam satın alınabiliyordu. Ayrıca askeri rütbe sahibi olabilmek mülkiyet şartına bağlıydı. Askeri rütbenin yüksek fiyatı, alınan maaşın düşüklüğü ve de emeklilik gibi bir durumun olmaması, askeri rütbe sahibi olmayı, savaş olmadığı dönemlerde de geçimini sürdürebilecek düzeyde geliri olan sınıfların tekeline sokuyordu.⁵² Aristokratlar bu konumlarını on dokuzuncu yüzyıla kadar muhafaza etmişlerdir. Süreç içerisinde burjuvazi, ordu ve savaş üzerindeki etkin konumları ve bu durumun iktisadi ve toplumsal boyutları olması dolayısıyla mücadelesini subaylık kurumunun aristokratların elinden alınması ve belli düzenlemelerin getirilmesi yönünde yoğunlaştırmıştır. Bu durumun bir neticesi olarak merkezi devletin ihtiyaçları ve modern savaşın bir gereği olarak subaylık mesleğine giriş için aristokrat olma şartı ortadan kaldırılmış, temel düzeyde bir mesleki eğitim ve yeterlilik şartı getirilmiş, asgari bir genel eğitim şartı aranmıştır. Ordunun bir kurum olarak ortaya çıkmasını ve sistemli hale gelmesini sağlayan unsur da bu askeri eğitim kurumları olmuştur. Subaylar on dokuzuncu yüzyıl ile birlikte, askeri eğitim veren kurumların bir ürünü olmaya başlamışlardır. Subayların toplumdan ayrı bir meslek grubu olarak ortaya çıkması da bu döneme tekabül etmektedir. Daha sonraki dönemde askeri sosyolojinin

⁵¹ A.e., s. 48-52.

⁵² Samuel P. Huntington, **Asker ve Devlet: Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti**, s. 25.

temel meselelerinden olan sivil-asker veya ordu-toplum ilişkisi tartışmalarının köklerini buradaki tartışmalarda bulmak mümkündür.⁵³

1.2.2.4. Ulus-Devlet Süreci

On dokuzuncu yüzyılla birlikte gelişmeye başlayan ulus-devlet olgusu, devletlerin savaş ve barış kararlarını sınıfsal ve dinsel sebeplerle değil ulusal çıkarlar temelinde alma yönünde bir eğilimi ortaya çıkarmıştır.⁵⁴ Toplumu ulus fikri ve bağı etrafında örgütleyen modern devlet yönetim ve işleyiş açısından merkezi idareyi kurmuş ve bunları farklı yönetsel aygıtlar haline getirmiştir.⁵⁵ 1789 Fransız Devrimi'nin düşünsel etkileri, uluslaşma sürecini ve bu arada Devlet'in merkezileşmesi eğilimlerini pekiştirmiştir. Bu durum burjuva sınıfının hem ülke içinde hem de ülke dışında etkinlik sağlama arayışı ile örtüşmekteydi. Büyük ölçekli üretim gerçekleştirmek için feodal dönemin parçalı ekonomik, siyasi ve hukuki yapısının bütünleştirilmesi gerekmektedir. Yönetimin tek merkezde toplanmasıyla dilde bir bütünlük sağlanması ve yargı kurumunun ülkenin her yerinde geçerli kanun uygulamaları geliştirmesi bu durumun uzantılarıdır. Böylece modern merkezi devlet belli sınırlar içinde yaşayan nüfusu idare eden bir organizasyon olarak özerkleşmiş ve kendi kurumları arasından resmi bir koordinasyon kurmuştur.⁵⁶

Ulus devletin gelişimine bağlı olarak paralı askerlik sistemi ulusal ordu haline dönüşmüştür. Bu dönüşümün bir uzantısı olarak modern ordu, yeni baştan tanımlanmıştır. Feodal dönemin askerinin bilincini inşa eden unsurların modern dönemde işleminin imkanı olmadığından, modern dönemde askerlik, ulus temelinde tanımlanmaya başlamıştır. Toplumsal imkanlar da devletlerin askeri kapasitelerini genişletmesi için büyük bir işlev görmüştür. Ulusçuluk, kendi mecrasında gelişen bir olgu olarak değil, bizzat devletlerin bilinçli bir şekilde özendirdikleri böylece de kitlenin tüm imkanlarıyla seferber edilmesini sağladıkları

⁵³ A.e., s. 42

⁵⁴ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, s. 107.

⁵⁵ Samuel E. Finer, "Military Forces and State Making," s. 87.

⁵⁶ Charles Tilly, **The Formation of National States in Western Europe**, Princeton, Princeton University Press, 1975, s. 70; Gianfranco Poggi, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, s. 27.

bir anlayıştır. Merkezi devletler ulusçuluk ideolojisini en iyi şekilde ordu içerisinde sağladıkları eğitimle gerçekleştirmiştir. Ulusçuluğun yerleşmesi için buna uygun eğitim müfredatı geliştirilmiş ve de askeri kamplarda çeşitli broşürler ve yayınlar yoluyla yaygınlaştırılmıştır.⁵⁷ Uluslaşmanın ordu üzerindeki en belirgin etkisi askerlerin artık bütün toplum kesimlerinden sağlanması şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu durumun bir neticesi olarak ordu toplumu yansıtan hatta onu temsil eden bir hüviyet kazanmıştır. Ordu kurumu artık arkasında toplumun desteğini almış olmanın duygusunu taşımaya başlamıştır.

1.2.2.5. Zorunlu Askerliğe Geçiş

Askeri sosyoloji literatürü kabaca on sekizinci yüzyılla birlikte Batı tecrübesinde ordu bağlamında iki büyük değişim yaşandığını ileri sürer. Birincisi feodal ve aristokratik bir ordudan zorunlu askerlik hizmetine geçiş, ikincisi ise mecburi hizmetin gönüllü yani profesyonel orduya dönüşümü. Bu açıklama, savaşın siyasetin güdümünde ve modern devletle birlikte devlet siyasetinin bir uzantısı olarak geliştiğini göz önünde bulundurursak eksik kalmaktadır. Ordu yapılanmasında da değişime yol açan asıl dönüşüm, devletin kurumlaşmasına bağlı olarak merkezileşen siyaset aygıtının daha önce bireylerin ve grupların elindeyken yeni dönemle birlikte devlete aktarılması ve oradan düzenlenmeye başlanmasıdır.

Zorunlu askerlik uygulamasını gündeme getiren bu tartışmalar daha sonra askeri sosyoloji literatüründe ortaya çıkacak olan, ordunun siyasetle ilişkisi ve ordunun siyasi kurumlar tarafından kontrolü gibi tartışmaların ipuçlarını ve kaynaklarını vermektedir. On sekizinci yüzyılın sonundan itibaren askeri ve siyasi işlevler arasındaki farklılık kurumlaşmaya başlamış ve bu konuda çeşitli tartışmalar görünürlük kazanmıştır.⁵⁸ Yeni dönemde kendi merkeziliğini kuran devlet, kendisinden bağımsız hareket eden ve karar alan bir ordu yapısının önüne geçmek

⁵⁷ Barry R. Posen, "Nationalism, the Mass Army, and Military Power," *International Security*, 18, 1993, s. 81; Charles Tilly, *Zor Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, s. 49.

⁵⁸ Thomas Lindemann, Michel Louis Martin, "The Military and the Use of Force Corporate Interests and War," *Handbook of the Sociology of the Military*, Ed. by., Giuseppe Caforio, Springer, 2003, 99-111.

istemiş, bu da beraberinde sürecin nasıl olacağını, ordunun sivil siyasetin altında nasıl konumlandırılacağını tartışma konusu haline getirmiştir. Bu tartışmanın kendisi askeri sosyoloji literatüründe hala devam etmekte olan en önemli konulardan birisi olarak disipline dahil olmuştur.

Feodal siyasi yapının zayıflamasıyla birlikte devletin merkeziliği ve gücü belirgin hale gelmiş böylece askeri örgütlenmeye insan kaynağı sağlayan sözleşmecî yaklaşım ortadan kalkmıştır.⁵⁹ Erken modern dönemde tam sözleşmeden muvazzaflığa, oradan da genel zorunlu askerliğe doğru bir gelişme görülmektedir. Tam sözleşmecî model önce on altıncı yüzyıl Fransa'sında sonra İspanya'da, muvazzaflık on sekizinci yüzyılda Fransa'da ve yüzyılın ortalarından itibaren Prusya'da görülürken, genel zorunlu askerlik devrim sonrası Fransa'sında ortaya çıkmıştır.⁶⁰

Askeri sosyoloji literatüründe ordunun işlevi ve yapısına dair anlatı esas kırılmanın Napoléon'la birlikte başladığını, düzenli ve modern anlamıyla profesyonel ordunun burada ortaya çıktığını belirtir. Zorunlu askerlik uygulamasının tarihsel köklerinin Fransız devriminde olduğuna dair genel bir uzlaşısı olduğu görülmektedir.⁶¹ On yedinci yüzyılın ortalarına kadar düzenli bir ordudan bahsetmek çokta mümkün değildir. On yedinci yüzyıldan sonra paralı askerlik neredeyse bir kural haline gelmişti. Fransa'da 1702 yılından sonra, Prusya'da ise 1732 yılından sonra bir takım zorunlu askerlik uygulamaları getirilmeye çalışılmış fakat bunlar ordunun esas gövdesini oluşturmaktan ziyade yedek kuvvetler gibi işlev görmüştür. 1814 sonrasında Fransa, genel ve zorunlu askerlik hizmetini bırakarak profesyonellerden

⁵⁹ Jeremy Black, **Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s. 14.

⁶⁰ John A. Lynn, "The Evolution of Army Style in the Modern West, 800-2000," **International History Review**, 18, 1996, 507-545. Bk. Michale Howard, **War in European History**, Oxford, Oxford University Press, 1976.

⁶¹ Eric J. Zürcher, **Devletin Silahlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 10; Otto Hintze, "Military Organization and the Organization of the State," **The Historical Essays of Otto Hintze**, Ed. by., F. Gilbert, New York, Oxford University Press, 1975, s. 205; Peter Paret, "Conscription and the End of the Ancien Regime in France and Prussia," s. 56; Morris Janowitz, **The Reconstruction of Patriotism: Education for Civic Consciousness**, Chicago, University of Chicago Press, 1983, s. 31; Peter Paret, "Nationalism and the Sense of Military Obligation," **Understanding War: Essays on Clausewitz and the History of Military Power**, Princeton, Princeton University Press, 1992b, 39-52; Samuel E. Finer, "Military Forces and State Making," s. 100.

oluşan bir orduya yöneldi.⁶² 1792'den sonra Fransa'da istila tehdidi baş gösterince ivedilikle kalabalık ve etkin bir orduya gereksinim ortaya çıktı. Vatandaş temelli orduların teşekkülü de aslında bir zorunluluğun ürünüdür. Fransız devleti 1793 yılı başlarında üç yüz bin kişiye gönüllü olmadıkları takdirde zorunlu olarak askere alınacaklarını bildirdi ve 23 Ağustos'ta ilan edilen *levée en masse* bildirisi ile tüm sağlıklı erkeklerin cumhuriyetin hizmetine alınacağı açıklandı. Tabii bu kanuni düzenlemeler çok sağlıklı işlememiştir. 1796'da Napoléon Habsburg topraklarına saldırdığında cumhuriyet ordusu karmaşık bir yapıdaydı ve ordu eski muvazzaf askerler ve yeni Fransa'ya hizmet vermek isteyen subay ve askerlerden oluşuyordu.⁶³ 1793 yılındaki askerlik çağrısından sonra Fransa'da asker sayısı 983.000 kişiye yükselmiştir. Bu sayı 1789 yılında ise ancak 156.000 idi.⁶⁴ Aynı şekilde Prusya 1812'de başladığı askeri reform uygulamaları neticesinde 1813 yılında asker sayısını 60.000 den 270.000'e çıkardı. Bunun yanında aynı büyüklükte bir de yedek ordu tesis etti.⁶⁵

Zorunlu askerlik uygulaması 1701'de Danimarka'da, 1704'te İspanya'da, bir sonraki yıl Rusya'da, 1771'de Avusturya ve Bohemya'da başlayıp, on sekizinci yüzyıl sonrasında Napoleon savaşlarıyla daha da yaygınlaşmış⁶⁶ ama 1870'lerin sonuna kadar vatandaşlardan oluşan ulusal ordu modelinin Avrupa'da yaygın bir şekilde kabulü mümkün olmamıştır. Savaşlar on dokuzuncu yüzyıl öncesinde bu görevi yürüten generalin kişisel dehası üzerinden icra edilmekteydi. Askerliğin bir meslek olarak yerleşmesi ve kurumsal bir mahiyet kazanması on dokuzuncu yüzyılın başında Prusya'daki düzenlemeler ile başlamıştır. 1808 tarihinde Prusya hükümeti, subay atamalarıyla ilgili bir kararname yayınlamış ve uygulamaya başlamıştır. 1875 yılı itibariyle tüm Avrupa'da askeri profesyonellik temel unsurları itibariyle görünür olmuşsa da bu unsurlar sadece Prusya'da tam bir sistem halini almıştır.⁶⁷ Prusya'da,

⁶² Eric J. Zürcher, **Devletin Silahlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)**, s. 13.

⁶³ John Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, s. 432-434.

⁶⁴ A.e., s. 444.

⁶⁵ Michale Howard, **War in European History**, s. 87.

⁶⁶ Jeremy Black, **Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, s. 19-20.

⁶⁷ Samuel P. Huntington, **Asker ve Devlet: Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti**, s. 39.

1806 yılı Jena yenilgisinin ardından parça parça uygulamaya sokulan ve 1814 tarihli *Zorunlu Askerlik Kanunu* ile sonuçlanan bir takım reformlar gerçekleştirildi. Erkek nüfus düzenli muvazzaf orduda bir ila üç yıl hizmet ediyor, bu takiben birinci ve ikinci sınıf ihtiyat olarak (Landwehr) hizmet başlıyor ve nihayet sadece düşman işgali durumunda faal hale getirilen *Landsturm* milisinde hizmet bekleniyordu.⁶⁸

Napoléon savaşlarından sonra Avrupa ülkelerinde, Fransızlar da dahil, aristokratik ordu modeli bir şekilde var olmaya devam etmiştir.⁶⁹ Tabii burada aristokratik ordu yapısı tamamen tasfiye olmasa da yaklaşım ve zihniyet anlamında, uygulama düzeyinde bu modelin dışına çıkan daimi ordunun tesis edilmesi ciddi bir evrime yol açmıştır. Mevcut literatürün ulusal orduya geçişin kaynağında olan Fransa'da bile aristokratik ordu modelinin varlığını devam ettirmesini model sorununa indirgemesi sorunlu bir yaklaşımdır. Fransa girdiği siyasette bir etkinlik kazanamadığı için uygulamaya başladığı askeri yapılanma örneklik düzeyine çıkamamıştır. Ne zaman ki Prusya aşağıdan yukarıya doğru büyük bir enerji ve hırsla kendi siyasetini ulusal ordu modelin üzerinden etkin kılıp başarılı olunca, diğer devletler de benzeri modeli uygulamak zorunda kalmışlardır.

İlk defa Prusya vatandaşlarına yaygın ve zorunlu askerlik modelini başarılı bir şekilde uygulayan devlet olarak ortaya çıkmıştır.⁷⁰ Kurduğu model ile Prusya 1860'ta diğer devletlere önemli bir üstünlük sağlamamıştır. Asker sayısı, askerin seferber edilmesi, mevzilenmesi ve de arzında hız ve etkinlik dikkate alınmış, revizyonlar sonucunda Prusya ordusu "hızlıca mobilize olan, iyi eğitilmiş, profesyoneller subayların kontrolünde bir kitle ordusu" olmuştur.⁷¹ Diğer ülkelere bu modelin yaygın olarak aktarımı, Prusya'nın 1866'da Avusturya'yı 1870-71'deki Fransa savaşında da Fransa'yı yenmesi sayesinde olmuştur.

⁶⁸ Jan Lucassen, Eric J. Zürcher, "Zorunlu Askerlik ve Direniş: Tarihi Çerçeve," **Devletin Silahlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)**, Ed. Erik Jan Zürcher, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 14.

⁶⁹ Meyer Kestenbaum, "Citizen-Soldiers, National Service and the Mass Army: The Birth of Conscription in Revolutionary Europe and North America," **Comparative Social Research**, 20, 2002, s. 118.

⁷⁰ A.e.

⁷¹ Barry R. Posen, "Nationalism, the Mass Army, and Military Power," s. 104; Michale Howard, **War in European History**, s. 100; Edward Mead Earle, **Modern Stratejinin Ustaları**, s. 246.

1.2.2.6. Savaşın Mahiyetinin Değişmesi

Modernitenin yarattığı dönüşümün neticesi olarak hem ordu örgütlenmesinde hem de savaşın mahiyetinde köklü bir değişim meydana gelmiştir. Modern dönemden itibaren de savaş konusu daha merkezi olarak gündeme gelmeye ve yeni savaş doktrini kendisini burada biriken kaynaklar üzerinden kurmaya başlamıştır. Modern öncesi savaşlar belli bölgelerin toprak olarak istilasını ve vergiye bağlanmasını amaç edinirken, modern dönemde savaşın amacında bir değişim meydana gelmiştir. Yeni savaş doktrininin oluşmasıyla birlikte savaş, toprak istila etmek veya ele geçirmek için değil karşıt ordularla muharebe yapmak ve onları imha etmek olarak anlam kazanmıştır.⁷² Dönemin askeri stratejisinin öncü ismi Clausewitz için zafer, sadece kesin sonuca götüren savaşla, yani düşman ordularının tamamen tahrip edilmesi ile kazanılabilir. Savaşın hedefi, başka bir yerde ve zamanda savaşmak için yeniden teşkilatlanma girişiminde bulunamayacakları şekilde düşmanı dize getirmektir. Yine Clausewitz'e göre savaş, emellerimizi gerçekleştirmek için düşmana boyun eğdirtmeyi amaçlayan bir şiddet hareketidir.⁷³ Modern dönem savaşları merkezi devletin teşekkülüyle birlikte tamamen politikanın bir uzantısı ve mevcut siyasetin devam ettirilmesinin en önemli aracı olmuştur. Bu durumu ifade etmek için yine dönemin stratejistlerinden Delbrück, savaş, 'devlet politikasının başka araçlarla yürütülmesi'⁷⁴ olarak tanımlamıştır. Modern savaşla birlikte ordu, bir küçük grup aktivitesinin gerçekleştirildiği alan olmaktan çıkıp, merkezi devletin siyasetinin şekillendiği asıl kurum olmaya başlamıştır. Nihai olarak savaş, karşıt siyasi varlığın bulunduğu coğrafyada onun etkisini düşürmenin ve kendi etkisini orada kalıcı kılmamanın aracı haline gelmiştir. Böylece mevcut siyasetin en önemli uzantısı ordu olmuştur. Toplumda ve siyasette askerin bu denli geniş çaplı yer edinmesi de bu sürecin bir sonucudur.

⁷² Edward Mead Earle, **Modern Stratejinin Ustaları**, s. 144.

⁷³ A.e., 324-332.

⁷⁴ A.e., s. 147-158 ve s. 361.

Yeni dönemde ulus devlet, kendi etkinliğini artırmak istemesine paralel olarak, toplumun imkânları en geniş ve sistematik biçimde örgütlemek istemiştir. Savaş ve ordu, egemenlik çatışmasının uzantıları olan maddi, kültürel, askeri ve ekonomik alanlarda merkezi bir yere oturmaktadır. Ordu, bu siyasetin ve ülke dışındaki etkinlik arayışının sürdürülebilmesi ve kurulabilmesi için en temel araç olduğundan, örgütlenmesini toplumun bütün imkanlarını kapsayıcı bir şekilde kullanan bir boyuta taşımıştır. Mesela şehirler artık bir ordugah gibi örgütlenmeye başlamıştır. Toplumsal hayat ordunun ve savaşın ihtiyaçları için örgütlenmeye başlanıyor çünkü bu yeni siyaseti örgütlemek, bütün bir toplumu örgütlemek anlamına gelmektedir. Clausewitz'in savaşın sadece karşıtı mutlak olarak yok ederek kazanılacağını ifade eden görüşleri bunu oldukça iyi ifade etmektedir. Bunun anlamı savaş ve ordunun siyasal etkinliği en üst düzeye çıkarmak ve toplumsal imkanları seferber etmek için gerekli bir araç olduğudur. Böylece savaş bir yönetim ve altındaki tebaa açısından topyekun bir varlık veya yokluk durumunu ifade etmeye başlamıştır.

Mevcut askeri ve siyasi tarih literatürü ise değişimin merkezine savaşın endüstriyel hale gelmesini koymaktadır. Bu açıklama biçimi savaşı ve ordudaki değişimi teknik bir sürece indirgemekte ve bunun ötesinde bir siyasal izlek üzerinden okumamaktadır. Savaşın teknik bir hale gelmesi ve endüstrileşmesi ancak yukarıda ortaya koyduğumuz siyasal izlek üzerinden okununca anlamlı bir yere oturmaktadır.

1.2.2.7. Savaşın Teknikleşmesi ve Endüstrileşmesi

On yedinci yüzyıl Avrupa'sının büyük bölümünün önde gelen askeri gücü ve örneği tartışmasız Fransa'ydı. Fransa kıtanın en büyük ve tek sürekli gücünü yaratmak için 1660'larda elindeki güçlerin yönetimini ve yapısını yeniden örgütledi. 1720'lere kadar Avrupa, daimi ordularının çoğunu biçimlendiren hummalı bir faaliyete tanık oldu. Bu süreç siyasal açıdan daha mutlak bir yönetime geçişle birlikte

gelişmeye başladı. Ordular hem iktisadi zenginliğe ve sömürge servetine ulaşmak hem de Avrupa'nın Vestfalya sonrası devletler sisteminin yapısını belirleyecek siyasal üstünlüğü ele geçirmek için büyük mücadeleler veriyordu.⁷⁵ Orduların daha fazla profesyonelleşerek 1789'dan sonraki yapılarını etkileyecek bir iç örgütlenme ve davranış kalıbı edinmeye başlamaları, bu yeni siyasetin gerektirdiği işlevi yerine getirmek içindir.

On sekizinci yüzyılın ortasında Yedi Yıl Savaşlarında iyice açığa çıktığı üzere, Avrupa devletlerinin savaşlarında kayıplar en az % 20 düzeyinde oluyor ve ölen ve yaralanan piyadelere takviyeler yapılamıyordu. Piyadeleri birbirlerinden ayırıp dağıtmak ve teknolojik savaş gücüne karşı daha az kırılgan hale getirmek yönünde ortaya çıkan eğilim, bu yüksek ölüm oranını azaltmak içindi. Bu yöntem beraberinde bazı sorunlar da getirmekteydi. Bunlar arasında öne çıkan sorunlar; askerlerin kontrol ve motive edilmesi ve de birliklerin sevkinin zorlaşmış olmasıdır. Devletler bu sorunların üstesinden gelmek için yedek asker gücü oluşturmaya yöneldiler. Bunun için de genç nüfusu motive edecek, toplumun geri kalanı için savaşmalarını sağlayacak ortak kültürel ve tarihsel zeminin sağlanması yönünde çabalar ortaya konmaya başlandı.⁷⁶

Modern öncesi savaş mekanik bir olay gibi yönetilmekteydi. Modern strateji öncesi savaş yaklaşımı zaferin tamamen maddi faktörlere dayandığını, manevi faktörlerin ise taraflar arasında eşit olduğunu var sayıyordu.⁷⁷ Modern dönemle birlikte ordunun mekanikten öteye bir ruhu olduğu, stratejistler tarafından gündeme getirilmeye başlandı. Du Picq ve Foch, savaşta manevi faktörün önemini fark eden öncü strateji uzmanlarından oldular.⁷⁸ Modern strateji, askerlerin hem topluluk olarak hem de birey olarak motivasyon ve disiplin unsurlarının nasıl sağlanacağı noktasında çalışmalar üretiyordu. Disiplin ve motivasyonun amacı da insani bir haslet olan korkuyu düşman askerlerinden daha fazla bastırabilmektir. Hatta korku unsuru üzerine, geriye dönük tarihsel savaş analizleri yapılmıştır. Bu tarihsel

⁷⁵ Peter Wilson, "Eski Rejimde Savaşlar, 1648-1789", s. 85-93.

⁷⁶ Barry R. Posen, "Nationalism, the Mass Army, and Military Power", s. 89.

⁷⁷ Edward Mead Earle, **Modern Stratejinin Ustaları**, s. 318.

⁷⁸ A.e., s. 319.

analizler neticesinde disiplin ve güvenin, taktiğin mutlak temeli olduğu sonucu ortaya çıkıyordu.

Stratejik düşünme yeni bir durum olmasa da bu dönemlerde Avrupa ordu ve donanmalarında disiplin, planlama ve örgütsel sürekliliğe verilen önemin artması, tahmin edilebilirliğin savaşlar açısından oldukça önemli bir unsur haline gelmesi, stratejik kavramların uygulanmasını kolaylaştırdı.⁷⁹ Bu bağlamda devrim ve Napoléon savaşları (1792-1815) kitlesel yurttaş orduların, büyük stratejilerin ve askeri kararlılığın olduğu yeni bir dönemin başlangıcı kabul edilmektedir.⁸⁰

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda stratejinin daha fazla gündeme gelmesini sağlayan bazı teknik gelişmeler de ortaya çıkmaktaydı. Taktik yenilikler, muharebe deneyimini ve savaşın gidişatını yavaş yavaş dönüştürüyordu.⁸¹ Özellikle barutun gündeme gelmesiyle beraber savaş tekniği ve savaş yapma biçimleri değişmişti. Silah teknolojisi, tahrip ve menzil olarak daha etkin silahlar ürettikçe, eski usul savaş yerini yeni strateji ve taktiklere bırakmaktaydı. Bu sebeptendir ki talim yapmayan askeri güçler ateşli silah kullanan ordulara karşı duramamıştır.⁸² Ordunun yapılanma ve asker anlayışı da bu yeni strateji doğrultusunda oluşmuştur. Bu bağlamda ortaya çıkan tartışmalar askeri sosyoloji literatürüne de bir şekilde kaynaklık etmiştir. Özellikle savaşta birliklerin moral, motivasyon, disiplin gibi unsurlarının sağlanması için getirilen öneriler ve yapılan yenilikler, askeri sosyolojinin ilk klasik çalışmalarından itibaren bir konu olarak işlenmeye başlamış ve hala da devam etmektedir. Diğer taraftan stratejinin kendisi ve strateji bağlamında yapılan çalışmalar, başta Clausewitz olmak üzere, askeri sosyolojiye kaynaklık teşkil eden çalışmalar olmakla birlikte, sosyolojik yöntemle üretilmediklerinden dolayı askeri sosyoloji içerisinde değerlendirilmemiştir.

On sekizinci yüzyıldan bu yana hem askerlerin bireysel silahlarının hem de onları destekleyen topların ve makineli tüfeklerin ateş gücü yüzlerce kat artmıştı. Öyle ki on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde silahhanelerde özel

⁷⁹ Jeremy Black, **Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, s. 20.

⁸⁰ Peter Wilson, “Eski Rejimde Savaşlar, 1648-1789,” s. 76.

⁸¹ A.e., s. 103.

⁸² John Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, Çev. Selma Koçak, İstanbul, Doruk, 2007, s. 171.

makineler günde çeyrek milyon mermi imal ediyordu.⁸³ Savaşın endüstrileşmesi silah sanayi dışında da etkili olmuştur. Hatta pek çok sanayi kolu artan ve mahiyeti değişen savaşların bir zorunluluğu olarak ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri olan demiryolu ile birlikte meydan muharebesi bitmiş, cephe düzeni doğmuştur. Bunun yanında dayanıklı tüketim mallarının kitlesel üretiminin ve yiyecek üretiminin endüstrileşmesi ve rasyonelleşmesi de askeri düzen ve savaşın sürdürülebilirliği bağlamında ortaya çıkmıştır.⁸⁴

1.2.2.8. Ordu ve Savaşların Yükselişi ve Toplumun İmkanlarının Seferber Edilmesi

Modern dünyanın oluşmaya başlaması ile birlikte ordularda ve savaşlardaki yükseliş, devletlerarası çekişmelerdeki artış ve bu çekişmelerden dolayı toplumun bütün imkânlarının harekete geçirilmek zorunda kalınması, orduyu hem ulus devlerin kendini tesis etme hem de var olan varlık alanlarının genişlemesi için bir araç haline getirmiştir. Son iki yüzyıldır savaşlar mekanize hale gelmiş, buna mukabil ordular büyütülmüş ve askeri hareket yoğunlaştırılmıştır.⁸⁵ 1900'den sonra Avrupa içerisinde 237 savaş meydana gelmiştir. 2000 yılına doğru bu rakam 275 savaşa ve 115 milyon ölüye ulaşmıştır. On dokuzuncu yüzyılda ise Batıda 205 savaş ve sekiz milyon ölü vardı. On sekizinci yüzyılda ise savaş sayısı 68, ölü sayısı dört milyondur.⁸⁶ On beşinci yüzyıldan sonra artmaya başlayan asker sayısı, 1794 Fransa'sında 1.169.000'e ulaşmıştı. 1794 yılında 18-25 yaş arası bekar erkeklerden oluşturulan Fransız ordusunda 770.000 erkek birikmiş, bu da Fransa'ya paralı aristokrat askerlerin etkinliklerini kırmak noktasında sayısal bir üstünlük sağlamıştır.⁸⁷

Quincy Wright savaş tarihini; a) ateşli silahların kullanılması (1450-1648), b) profesyonel ordular ve saltanat savaşları dönemi (1648-1789), c) savaşın büyüme

⁸³ A.e., s. 447.

⁸⁴ Anthony Giddens, **Ulus-Devlet ve Şiddet**, Çev. Cumhur Atay, İstanbul, Kalkedon, 2008.

⁸⁵ Edward Mead Earle, **Modern Stratejinin Ustaları**, s. 399.

⁸⁶ Charles Tilly, **Zor Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, s. 123.

⁸⁷ John Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, s. 181.

dönemi (1789-1914) ve d) savaşın totaliterleşmesi (1914-1942) olarak dört kısma ayırmaktadır. Wright da modern dönem savaşlarını büyüklükleri ve sayılarının artmış olması ile tanımlamaktadır.⁸⁸

Ulus devletlerin birbirleri aleyhine etkinlik alanlarını artırmak ve dünya egemenliği için bütün güçlerini seferber etmek istemeleri, beraberinde savaşın kapsamını genişletip karmaşıklığını arttırmış, savaşacak insan ihtiyacı da buna paralel olarak yükselmiştir. Bu bağlamda savaşlarda ölü sayılarının yüksek olacağı öngörüsüyle avantajı elde etmek için çok sayıda asker bulundurmak gerektiği, modern stratejinin temel öngörülerinden birisi olmuştur. Bundan dolayı Avrupa ordularında etkin bir savunma hattı oluşturabilmek için her yıl askere alınanların sayısı yükseltmek istenmiş ve ölenlerin yerini alacak olan yedeklerin sayısının artırılması yoluna gidilmiştir. Benzer bir durum 1861 Amerikan iç savaşında da gözlenmiştir. Güney kesimin elindeki bir milyon, Kuzey ordusunda ise iki milyon asker bulunmaktaydı. Savaş öncesi toplan nüfusun otuz iki milyon olduğu düşünüldüğünde toplam nüfusun yaklaşık %10'unun silâh altına alındığını görebiliriz. Bu savaşta ölen altı yüz yirmi bin Amerikalı, iki dünya savaşı, Kore ve Vietnam Savaşlarında ölen Amerikalıların toplamından daha fazlaydı.⁸⁹

Artan savaşların yanında Avrupa tarihinde yükselen bir diğer eğilim de toplumsal kaynakların mobilizasyonunda görülür. Önceki devirlerde savaşın sevk ve idaresi, daha çok amirallerin ve generallerin sorumluluğuydu. Ancak, bir milletin tüm kaynaklarının belli bir hedefe yöneltilmesi, sadece asker sınıfının altından kalkamayacağı kadar kapsamlı bir süreçtir. Bu nedenle bu süreçte en aktif rolü siyasi yönetim üstlenmiştir. Zaten savaşların ortaya çıkardığı durum ulusal kaynakların etkin ve yeterli bir biçimde sivil kurumlar dışarıda bırakılarak düzenlemeyeceğini ortaya koymuştur.⁹⁰ Feodal dönemde siyasi yapı askere alma ve donatma işini üstlenen askeri girişimcilerin ortadan kalkmasıyla birlikte, toplum ile doğrudan temas haline geçmiş ve bu durum bir takım toplumsal maliyetleri -aynı veya nakdi-

⁸⁸ Quincy Wright, **A Study of War**, Chicago, University of Chicago Press, 1942, s. 294-300.

⁸⁹ John Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, s. 438-445.

⁹⁰ Edward Mead Earle, **Modern Stratejinin Ustaları**, s. 400.

gündeme getirmiştir.⁹¹ Bunun nedeni savaş nedeniyle devlet harcamalarının 1688'den 1815'e kadar sürekli artmış olmasıdır.⁹² Devletler artan bu ekonomik ve toplumsal maliyetleri karşılayacakları kaynaklar hakkında sistematik bilgiler toplamaya başlamışlardır.⁹³ Doğrudan yönetime geçişle birlikte toplumun imkan ve kaynaklarını sistematik olarak kayıt altına almaya başlayan devlet, hane başına vergi, genel askerlik, nüfus sayımı, polis sistemi gibi araçlarla küçük ölçekli boyutlarda toplumsal yaşamın birçok alanına girmiş böylece halkın denetimindeki kaynaklara ulaşma olanağı elde etmiştir. Bu şekilde askeri örgütlenme daha önce özel ve yerel olarak kontrol edilen alanlara devlet faaliyetlerinin yayılması için bir araç olmuştur.⁹⁴

Modern kitlesel savaşın toplumsal hayatın bütün boyutlarını kuşatan ve etkileyen bir hale gelmesiyle birlikte savaş, ordu gibi kavramlar sadece askeri alanı ilgilendiren birer unsur olmaktan çıkmış, özellikle zorunlu askerlik hizmetinin yaygınlık kazanmasıyla birlikte, doğrudan bütün bir toplumun gündemine girmiştir. Bu durum da topyekun savaş durumunu ortaya çıkarmıştır. Topyekun savaş, ulusal bir toplumun, insanların ve maddi kaynaklarının çok büyük bir kısmını seferber ettiği savaş durumudur.⁹⁵ Toplumun imkanlarının seferber edilmesine yönelik ilk uygulamalar 1793 yılında Fransa'da yürürlüğe konan genel seferberlik (Levée en Masse) bünyesinde gerçekleştirilmiştir. Bu da siyasi gücün, bütün Fransız ulusunu mobilize etmek durumunda olduğunun bir göstergesidir. Gençler savaşa giderken, toplumun geri kalan kesimleri ise lojistik ve geri hizmette çalışmıştır.⁹⁶

Savaşın kitleselleşmesi nüfusun giderek daha büyük bir bölümünün orduya katılmasını doğurmuş ve toplumun sadece insan unsuru değil sanayi ve teknolojik süreçler de buna dahil edilmiştir. Bunun için devletler savaşın etkilerini

⁹¹ Ronald G. Asch, "Otuz Yıl Savaşları Dönemi: 1598-1648," s. 67.

⁹² Michael Mann, **The Sources of Social Power: The Rise of Classes and Nation-States, 1760-1914**, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s. 221-226.

⁹³ Gianfranco Poggi, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, s. 70.

⁹⁴ Charles Tilly, **Zor Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, s. 187.

⁹⁵ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, s. 150.

⁹⁶ David B. Ralston, **Soldiers and the State: Civil-Military Relations in Modern Europe**, Boston, Heath, 1966, s. 66.

denetleyebilmek ve merkezi siyaseti yerleştirebilmek için benzeri görülmemiş bir ölçüde kaynak ve üretim gücü kullanmıştı.⁹⁷

Bütün bu tartışmalarımız askeri sosyolojinin dili ve önemli kavramlarının, tarihi bir çerçeve içersinde, Batıdaki merkezi değişmelere paralel bir şekilde ordunun önem kazanması ile ilişkili olarak geliştiğini göstermektedir. İlk değişimler Fransız devrimi sonrası Batıdaki güç ilişkilerinin dönüşümü ile başlamış, buralarda yeşeren zihni süreçleri ve uygulamaları en iyi biçimiyle kendi ülkesinde bütünleştiren Prusya ile devam etmiştir. Savaşa ve orduya dair gelişen ilgi, modern stratejinin gelişmesini sağlamış, daha sonra ortaya çıkan görüşler doğrultusunda savaş tarihine ve savaş çözümlemelerine dair etkinliği artırıcı analizler geliştirilmiştir. Askeri sosyoloji kendi kurumlaşmasını gerçekleştirirken, yukarıda özetlenmeye çalışılan bu tarihsel arka plana yaslanarak ve buralarda oluşan birikimi kullanarak kendi dilini ve açıklama biçimini geliştirmiştir. İçerideki tartışmalarda da geçtiği üzere, Avrupa toplumlarında meydana gelen bu değişimler sosyolojinin konusunu oluşturmuş, yeni oluşan toplum düzeninin tanımlanması ve tarih içerisinde konumlandırılması asıl mesele olmuştur. Bunun yanında bu değişimlerin sebep-sonuçları, karşılaşılan meselelerin çözümleri de sosyolojinin gelişimine mukabil gündeme gelmiştir. İlk sosyologlardan itibaren ordu ve savaş konusu da sosyolojinin genel tarih ve toplum tasavvuru içerisinde bir yere oturtulmuştur. Sosyoloji içerisinde modern dönemle birlikte ordu kurumunun nasıl bir yapı olması gerektiği, genel siyasi yönetimle ilişkisinin nasıl kurulacağı, toplumun geri kalanı ile nasıl bir etkileşimi olacağı gibi sorular, askeri sosyolojinin konularını ve meseleyi ele alış biçimini belirleyen faktörlerden olmuştur.

1.3. İlk Toplum Düşünürlerinde Savaş, Ordu ve Asker

Sosyolojinin gelişim dönemleri olan on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda savaş ve onun doğrudan unsurları olan ordu ve silahlı güçlere çok fazla önem

⁹⁷ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, s. 151.

verilmemiş, bir kurum olarak orduya toplumsal bir süreç bağlamında alt seviyede ilgi gösterilmiş olsa da ilk dönem klasik teorisyenler tarafından tamamen göz ardı edilmemiştir.⁹⁸

Ordu ve asker üzerine yapılan sosyolojik analizler, askeri sosyolojinin kurumlaşmasını müteakip olarak görünürlük kazanmış ve *American Soldier*'dan sonra alana yönelik incelemeler artmış olsa da, ordu ve savaş olgusuna dair sosyolojik ilgiler neredeyse sosyolojinin doğuşu ile eş zamanlıdır. Askeri sosyolojinin ilgilendiği konular temelsiz bir şekilde ortaya çıkmamış, ilk toplum bilimcilerin bu konular üzerine yaptıkları analizler bir referans noktası kabul edilmiştir. Örnek vermek gerekirse Huntington ve Janowitz'ın sivil toplum ile silahlı güçler arasındaki ilişkiyi tanımlamak için kullandıkları benzer/farklı (convergence/divergence) kavramsallaştırmasının kökleri Tocqueville'de, Wright Mills'in iktidar seçkinleri modelinin kökleri de Gaetano Mosca'da bulunabilir.⁹⁹ İlk toplumbilim düşünürlerinin savaş ve orduyu nasıl analiz ettikleri genel hatlarıyla tanımlandıktan sonra, askeri sosyoloji içerisinde yürütülen tartışmalarda bu analizlerin kaynaklık etme biçimleri gösterilecektir.

Comte *Pozitif Felsefe Dersleri*'nde bugün askeri sosyoloji disiplini içerisinde konu edinilen pek çok hususa değinmiştir. Comte kendi döneminin toplumsal krizini analiz etmiş, insanlığın toplumsal tarihini, aydınlanmadan itibaren lineer bir ilerleme ve evrim bağlamına oturtmuştur. Comte, kendi toplumsal evrim kurgusunda endüstriyel ve bürokratik yönlerin henüz oluşmadığı dönemlerde ordu ve dine merkezi bir rol atfetmiştir. Comte, insan hayatında askeri unsurların, insanın kendisi kadar eski olduğunu belirtir. Ona göre liderlik meselesi ilk defa askeri şeflik altında oluşmuştur. Özellikle savaşın gerekliliklerini karşılamak için insanlar arası birliktelikler doğmuştur. Askeri eylemlilik küçük grupları iki şeye sevk eder: askeri

⁹⁸ David R. Segal, "Military Sociology," **21st Century Sociology: A Reference Handbook**, Ed. by., Clifton D. Bryant - Dennis L. Peck, Sage, 2007b, s. 353.

⁹⁹ Giuseppe Caforio, "Some Historical Notes," **Handbook of the Sociology of Military**, Ed. by G. Caforio, Springer, 2006a, s. 7.

ihtiyaçları daha iyi karşılamak için sayısal olarak bir araya gelme veya yenilenen yenen safına katılması ve bu yolla meydana gelen bir genişleme.¹⁰⁰

Sanayileşme ve endüstrileşmenin gelişmesine paralel olarak savaş önemini kaybetmeye başlayınca, askeri önderler manevi ve dini rollerini kaybetmeye başladı. Netice olarak ordular seçkinci bir mahiyete bürünmüş ve askeri ruh sadece orduya has bir unsura dönüşmüştür. Böylece toplumun genelinde yaygın olan askeri etki de bitmiştir.

Modern dönemle birlikte ordu bazı radikal değişimlere uğramıştır. Ulus-devlet içinde ortaya çıkan bürokratik yapı, askeri liderlerin otoritelerini ortadan kaldırıncaya, orduda yeni bir i yapılanma ortaya çıkmıştır. Mesela merkezi ve düzenli ordu feodal milislerin yerini almış, askeri liderlik sivil otoritelerin altında bir konuma inmiş, uluslararası müzakereler siviller tarafından yapılmaya başlanmış ve askeri eylemlilikler ulus-devletlerin ticari çıkarlarına nispetle daha önemsiz bir biçim almıştır. Askeri sosyoloji içerisinde tartışılacak olan silahlı güçlerin sivil yönetimler tarafından kontrolü problemi burada görülmektedir. Yine askeri eylemliliklerin bürokratik hale getirilmeye başlanması, Comte’u savaşların azalıp ortadan kaybolacağına dair bir inana götürür. Zorunlu askerlik uygulaması askeri sistemin eski yapısını dönüştürecektir, böylece askeri gelenek ve mantalite azalacak, nihayetinde askeri sistem, modern toplumun karmaşık çarkları arasında eriyecekti.¹⁰¹

Comte’un genel yaklaşımı Avrupa tarihinin, askeri-teolojik ve feodal bir sistemden endüstri ve bilim üzerine kurulu bir sisteme uzun bir geçiş süreci olarak okunabileceği şeklindektir.¹⁰² Tabii Comte’un yapıtlarında bahsettiği değişim askeri olandan endüstriyel olana doğrudur ama Comte askeri olanın geri gelme ihtimalini de göz önünde bulundurmamıştır. Comte için Napolon, militarizme ve teokrasiye geri dönüşü temsil etmektedir.¹⁰³ Comte’un öngörüsü endüstrileşmeye geçişle beraber odaklanmanın doğal bir şekilde üretime olacağı, savaşın ortadan kalkmasıyla beraber

¹⁰⁰ A.e., s. 8;

¹⁰¹ A.e., s. 9.

¹⁰² Mike Gane, **Auguste Comte**, NY, Routledge, 2006, s. 31.

¹⁰³ Auguste Comte, **Early Political Writings**, Ed. by H. S. Jones, Cambridge, Cambridge Texts in the History of Political Thought, 1998, s. 37; Mike Gane, **Auguste Comte**, s. 32.

de yönetimin askeri önderlerin elinden çıkacağıydı.¹⁰⁴ Bu nedenledir ki Comte, Avrupa'daki modern savaşları askeri ruhun hayatta kalmasının ve birbiri ile çatışan devletlerin kontrolsüz isteklerinin sonucu olarak görmektedir.¹⁰⁵

Görüldüğü üzere Comte'un modern toplum analizi bir şekilde askeri olan üzerinden ilerlemektedir. Bu analizlerde sanayileşmenin ve endüstrileşmenin eski düzeni yeni baştan biçimlendireceği inancı belirgin olsa da kendi döneminde ordunun eski konumunu biçim değiştirerek devam ettirdiğini görmekte ve bu durumu anlamlandırmaya çalışmaktadır. Modern dönemde ordu, ulus-devletin bürokratik yapısı altında yeni bir biçim almakta ve ulus-devletin çıkarları etrafında kendini yeniden kurmaktadır. Askeri sosyoloji literatüründe de modern dönemde ordunun alacağı konum ve işlevi temel tartışmalardan birisi olarak kalmaya devam edecektir.

Comte'da olduğu gibi Herbert Spencer da askeri ve endüstriyel olmak üzere devlet ve toplumun iki temel biçimi olduğunu düşünür.¹⁰⁶ Askeri devlet toplumsal örgütlenmenin ilk biçimi olup, savaş merkezli olarak şekillenmiştir. Sıkı ve disiplinli bir şekilde örgütlenen askeri toplumda üretici sınıfın iktisadi faaliyetleri devletin askeri ihtiyaçları çerçevesinde şekillenmiştir. Ekonomik etkinliğin hedefi ise ortak gücü başarılı fetihlerle beslemek olmuştur.

Askeri devlet topraklarını genişletip uzun süre zarfında barış ve istikrarı sağlayınca, endüstriyel bir topluma doğru değişim geçirecektir. Askeri toplum ordu tarafından yönetilmekte ve merkezden denetlenen, unsurları birbiri ile bütünleşmiş bir biçim iken endüstriyel toplum, işbirliğine veya piyasa ilkelerine dayalı, toplumsal düzenin daha organik ve kendiliğinden olduğu toplum biçimidir.¹⁰⁷ Askeri toplumlar varlıklarını sürdürebilmek için rakipleriyle savaşmak zorundayken, daha gelişmiş

¹⁰⁴ William H. George, "Auguste Comte: Sociology and the New Politics," **The American Journal of Sociology**, 33/3, 1927, s. 377.

¹⁰⁵ Mike Gane, **Auguste Comte**, s. 6.

¹⁰⁶ Aslında bu evrimci ve ilerlemeci tavır başka toplum düşünürlerinde de vardır. Saint-Simon da onlardan birisidir. Bk. Farbrizio Battistelli, "War and Militarism in the Thought of Herbert Spencer: With an Unpublished Letter on the Anglo-Boer War", **International Journal of Comparative Sociology**, 34/3-4, 1993, s. 193.

¹⁰⁷ John Scott, **Fifty Key Sociologists: The Formative Theorists**, NY, Routledge, 2007, s. 169.

sanayi toplumları, savaş ve çatışmaya yönelmekten ziyade, ekonomik rekabet sayesinde barış içinde evrimleşmeyi öğrenmişlerdir.

Spencer *Principles of Sociology* isimli eserinde askeri sistemin kaynakları ve kökeni üzerine analizler yapmaktadır. Spencer'ın bu çalışmasında tarihi örneklerden hareket edilerek yapılan açıklamalar yerine gezginlerin, etnografların ve misyonerlerin, ilkel halkların gelenek ve kurumlarına dair sundukları verileri kullanarak analizler yapmıştır. Spencer buralardaki verilerden hareketle savaşın, siyasi topluluk ve iktisadi gelişme için zararlı olduğunu ileri sürer.¹⁰⁸ Bu anlamıyla savaş hem ilerlemeye engel teşkil etmekte, hem de Hristiyanlık öğretisi ile çatışmaktadır.¹⁰⁹

Spencer'ın askeri toplum ve endüstriyel toplum arasında yaptığı bu ayrım daha sonra askeri sosyolojide Huntington (1957) ve Janowitz'in (1960) benzer/farklı (divergence/convergence) olarak konumlandıkları tartışmada temel olacaktır.¹¹⁰

Modern sosyoloji toplumsal değişim üzerinde savaşın etkisini göz ardı ettiği, savaş ve orduya dair yeterli analizler geliştiremediği için eleştirilmektedir.¹¹¹ Bu anlamıyla sosyoloji disiplini içerisinde savaş ve orduya dair analizleriyle Weber, bir istisna oluşturmaktadır. Weber'in sosyolojik analizlerinin arkasında sürekli bulunan sorulardan bir tanesi (fiziksel) şiddet araçlarını kimin kontrol edeceği meselesidir.¹¹² Weber pek çok çalışmasında askeri teknolojiadaki değişim, askeri organizasyon ve siyasi yapı arasındaki karşılıklı ilişkiyi bir şekilde izah etmeye çalışmıştır. Hatta siyasi meselelerin askeri olandan ne kadar fazla etkilendiğini ifade edecek şekilde şöyle demiştir:

¹⁰⁸ Casper Sylvest, "War, Evolution and Internationalism: The International Thought of Herbert Spencer," Paper presented at **The 46th Annual ISA Convention**, 1-5 March, Honolulu, Hawaii, 2005, s. 11.

¹⁰⁹ Herbert Spencer, "The Proper Sphere of Government [1842-1843]," **The Man versus the State**, Baltimore, Penguin Books, 1969, s. 213.

¹¹⁰ Farbrizio Battistelli, "War and Militarism in the Thought of Herbert Spencer: With an Unpublished Letter on the Anglo-Boer War," s. 198.

¹¹¹ Anthony Giddens, **The Constitution of Society**, Cambridge, Polity Press, 1984.

¹¹² Bryan S. Turner, **Classical Sociology**, London, Sage, 1999, s. 26

Tam olarak bir siyasi zafer hiçbir zaman gerçekleşmez. Her bir siyasi kazanım eğretidir, istikrarsızdır ve yeni çatışmalara her daim açıktır. Siyaset, savaşın bir devamıdır ve barış da çatışmanın biçiminde, düşmanın kim olduğunda veya çatışılan meselede bir değişimden başka bir şey değildir.¹¹³

Weber'e göre rasyonel hukuk, yönetim, askeri teknoloji ve dini ahlak modernitenin ortaya çıkmasını sağlayan temel esasları oluşturmuştur.¹¹⁴ Hatta Weber modern vatandaşlığın ortaya çıkışını kitlesel ordunun demokratik uygulamalarının bir uzantısı olarak görmüştür.¹¹⁵ Soyluluk merkezli şövalyeliğin ortadan kalkmasının sonucunda kent milisleri, otonom şehirler, sivil toplum ve vatandaşlık olgusu ortaya çıkmıştır.¹¹⁶ Bunu gösterebilmek için de Batı toplumları ile doğu toplumları arasında bir karşılaştırma yapar ve farklılığın temeline de ordu yapılanmasını koyar. Bunun bir örneği olarak, Avrupa'nın şekillenmesinde şövalyeliğin yaptığı toplumsal etkiyi Asya toplumlarının piyade sistemi üzerine kurulu ordu yapılarıyla karşılaştırması gösterilebilir.¹¹⁷ Weber'e göre Avrupa'da süvari, teknik olarak feodalizmin taşıyıcı gücü iken Doğu'da süvari gelişmemiş ve ordu piyadeye dayalı kalmıştır.¹¹⁸ Bu şekilde süvari tekniği "Homerik Hellas'ta veya Batılı Orta Çağ'da güçlü bir bireyselci sosyal düzene yol açmıştır."¹¹⁹

Batıda kendi silahlarına sahip şövalye, bunların maliyetini üstlenebilecek ve askerî eğitim yapabilmek için gerekli vakti bulabilecek maddi temele sahipti. Weber, doğu toplumları ile bir kıyaslama yaparak Batı toplumlarındaki farkı ortaya koymaktadır. Weber'e göre doğu toplumlarında ordunun hükümdarın şahsi ordusu olması onları patrimonyal yapmaktadır. Bu yapıda ordu, doğrudan hükümdar

¹¹³ Max Weber, "The Meaning of 'Ethical Neutrality' Sociology and Economics," **The Methodology of the Social Sciences**, Tr. Edward A. Shils - Henry A. Finch, New York, The Free Press, 1949, 27. Weber'in bu yaklaşımı Clausewitz'in bir tarafıyla devamıdır. Dikkat edilirse ibareler dahi birbirine çok benzemektedir.

¹¹⁴ Bryan S. Turner, **Classical Sociology**, s. 84.

¹¹⁵ Max Weber, **The City**, New York, Free Press, 1981, s. 324.

¹¹⁶ Bryan S. Turner, **Classical Sociology**, s. 265-66.

¹¹⁷ A.e., s. 81 ve 265.

¹¹⁸ Max Weber, **The Religion of India: The Sociology of Hinduism and Buddhism**, Tr. Don Martindale - Hans H. Gerth, New York, Free Press, 1967, s. 71.

¹¹⁹ Max Weber, **The Religion of China: Confucianism and Taoism**, Tr. Hans H. Gerth, New York, Free Press, 1968, s. 24-25.

tarafından silahlandırılmakta ve idame edilmektedir.¹²⁰ Bu sistemin zıddı ise Batı toplumlarındaki kendi silahlarını kendileri sağlayan ve silahlarını profesyonelce kullanan feodal ordudur.¹²¹ Feodal beylerin kendi silahlarını kendilerinin sağlamaları onlara bir özerklik kazandırmaktadır.

Weber'in analizlerindeki savaş ve şiddet eksenini, sonraki dönem toplum düşünürlerinde de devam etmiştir. Mesela Parsons, nasyonal sosyalizmin yükselişini Alman sınıf yapısının askeri bürokratik yapısına bağlamaktadır.¹²² Belirtmek gerekir ki yukarıda ordu, savaş ve askerlik olgusuna dair çeşitli görüşleri zikredilen ilk toplum düşünürlerinin asıl ilgi alanları askeri kurumlar değildir. Bunların orduya dair ilgileri orduyu daha genel toplumsal fenomenleri incelemek için bir ara alan olarak kullanma düzeyindedir.

Klasik Avrupa sosyolojisinin dışında askeri sosyolojinin doğduğu ortam olarak Amerika'da sosyoloji birikimi de savaş ve ordu konusuna bir ilgi ve alaka göstermiştir. Askeri sosyolojinin kurumsallaşmasını sağlayan unsurları tartışırken de ifade edileceği üzere askeri sosyoloji, kurumsal gelişmesini Amerika'da sosyolojinin kendine has özelliklerine borçludur. Her ne kadar az da olsa Amerika'da sosyolojinin savaş ve özellikle orduya dair analizleri, askeri sosyoloji gelişene kadar bir süreklilik göstermiştir. Hatta 1870'lerde Amerikalı reformistlerin sosyal bilimlere için belirledikleri gündem, Birinci Dünya Savaşı'na kadar neredeyse değişmeden kalmıştır.¹²³

İlk dönem Amerikan sosyologları Comte'un kavramsal dilini devam ettirmişlerdir. Frank Lester Ward, Albion Small ve Franklenn Giddings, insan topluluğu hakkında elde edilecek kanunların insanlığın daha ileri bir düzeye

¹²⁰ Max Weber, **The Agrarian Sociology of Ancient Civilizations**, Tr. R. I. Frank, London, Verso, 1988, s. 90.

¹²¹ Max Weber, **Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology**, Ed. by., Claus Wittich - Guenther Roth, Berkeley, University of California, 1978, s. 1078.

¹²² Talcott Parsons, "Democracy and the Social Structure in pre-Nazi Germany," **Journal of Legal and Political Sociology**, 1, 1942, 96-114; Bryan S. Turner, **Classical Sociology**, s. 177.

¹²³ Richard A. Garnett, "The Study of War in American Sociology: An Analysis of Selected Journals, 1936-1984," **The American Sociologist**, 19/3, 1988, 270-282.

taşınması için kullanılabileceğine inanmaktaydılar.¹²⁴ Amerikan sosyologları Alman kurumsal analiz geleneğini Fransız toplumsal hayat psikolojisi yaklaşımı ile birleştirmişlerdir.¹²⁵

Savaş meselesi Amerika’da sosyolojide belli simalar dışında yeterince işlenmiş bir konu değildir. İlk dönemlerde Sumner, Sorokin, Waller ve Speier gibi belli simalar bu meseleye ilgi duymaktaydılar.¹²⁶ Sosyolojinin savaş ve ordu konularına temel bir mesele olarak yeterince önem vermemesi, liberal fonksiyonalizm ve marksizmin disiplinde baskın paradigmlar olmasından kaynaklanmaktadır.¹²⁷ Savaş ve ordu konuları kıyaslandığında ise ordu konusunun savaş konusuna göre çok daha fazla işlendiği görülmektedir. Richard A. Garnett 1936-1984 yılları arasında Amerika’nın temel sosyoloji dergilerinde bu iki konunun ele alınışını incelemiş ve ilginç verilere ulaşmıştır. Bu tarihler arasında Amerikan ordusu üzerine yazılanlar, savaş sosyolojisi üzerine yazılanlardan daha fazladır.¹²⁸ Mesela 1936 yılında savaş konusunda sadece bir makale yayımlanmışken, dönemin önemli sosyoloji dergilerinde ordu üzerine 131 makale yayımlanmıştır.¹²⁹ Görünen o ki sosyologlar İkinci Dünya Savaşına kadar ordu konusunu çok gündemlerine almamışlardır. Janowitz’e göre bu durum Amerika’da sosyal bilimlerin liberal tavrı ile alakalıdır. Sosyologlar bilinçli olarak ordu kaynaklı sorunları göz ardı etmişlerdir.¹³⁰

Erken dönem sosyolojide savaşla ilgili analizleri ile öne çıkan isim William Graham Sumner’dır. Yirminci yüzyılın başlarında savaşla ilgili olarak sosyolojik

¹²⁴ Stephen Park Turner, Jonathan H. Turner, **The Impossible Science: An Institutional Analysis of American Sociology**, Newbury Park, California, Sage, 1990, s. 17.

¹²⁵ A.e., s. 20.

¹²⁶ Richard A. Garnett, “The Study of War in American Sociology: An Analysis of Selected Journals,” s. 270.

¹²⁷ A.e., s. 271. Bu görüşün aksine Pendleton Herring bazı belli durumlarda liberal demokrasi ve askeri gücün birlikte hareket edebileceğini ileri sürmektedir. bk. Pendleton Herring, **The Impact of War: Our American Democracy under Arms**, New York, McGraw-Hill Book Company, 1936.

¹²⁸ Richard A. Garnett, “The Study of War in American Sociology: An Analysis of Selected Journals,” s. 271.

¹²⁹ A.e., s. 274.

¹³⁰ Morris Janowitz, Roger Little, **Sociology and the Military Establishment**, New York, Russel Sage. Foundation, 1965, s. 15.

teoriler sunan Sumner, savaş olgusunu biz grubu ve onlar grubu arasındaki dikotomi bağlamında ele almaktadır. Evrensel olduğunu düşündüğü bu ayrımın her hangi bir grubun içindeki dayanışmanın, gerçek veya hayali, bir öteki grup tehdidine bağlı olduğunu savunur.¹³¹ Benzer şekilde Ludwig Gumplowicz de savaşın eski tip toplumdan modern topluma geçişte temel rol oynadığını düşünmektedir. Savaş, neticesinde yenen ile yenilen arasında veya zayıf bir grubun güçlü bir grup tarafından korunması şeklinde bir ilişki ağı doğurmaktadır. Ona göre bu ihtiyaç ve zorunlulukların oluşturduğu topluluklar, farklılaşmakta ve büyümektedir.¹³²

İlk dönem Amerika’da sosyoloji başka bir takım konularla karşılaştırıldığında savaş ve ordu konusuna daha az önem vermiştir şeklinde yaygın bir kanaat olsa da, bu literatür sonraki süreci önemli biçimde beslemiştir. İlk sosyologlardan Giddings, Sumner ve Rose savaş konusunu egemenlik, güç ilişkileri, teknolojik değişimin etkileri, uluslararası sistemin yapısı gibi oldukça geniş bir bağlamda ele almaktaydılar.¹³³ Bir takım çalışmalardan da görüleceği üzere ilk ilgiler genelde savaşın ortaya çıkış sebepleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Mesela Kelsey savaşın toplumsal kontroldeki bozulmadan kaynakladığını söylerken, Ogburn 1930’lardaki kültürel gecikme teorisi bağlamında, teknolojik süreçler ve kurumsal uyum arasındaki zamansal gecikmeden dolayı toplumsal çözülme biçimlerinin savaşa neden olduğunu düşünmektedir.¹³⁴ Savaşın sebeplerinin yanı sıra savaş meselesi pek çok konu ile birlikte ele alınmıştır. Mesela Quincy Wright, politik şiddetin farklı veçhelerine yoğunlaşan çalışmalarında strateji, devrim ve terörizm, ordu örgütü ve

¹³¹ Paul Walter Jr., “Military Sociology,” **Contemporary Sociology**, Ed. by., Joseph. S. Roucek, New York, Philosophical Library, 1958, s. 657.

¹³² William G. Sumner, **War and Other Essays**, New Haven, Yale University Press, 1911; Ludwig Gumplowicz, **Der Rassenkampf**, Innsbruck, 1883; Paul Walter Jr., “Military Sociology,” s. 657.

¹³³ Bernard Boene, “Social Science Research, War and Military in The United States: An Outsider’s View of the Field’s Dominant National Tradition,” **Military Sociology: The Richness of a Discipline**, Ed. by Gerhard Kümmel - Andreas D. Prüfert, Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 2000, s. 155.

¹³⁴ Dönemin önemli sosyologlarından Pitirim Sorokin’in de çalışmalarında savaşın nedenleri üzerine çeşitli açıklamalar bulmak mümkündür. **Social and Cultural Dynamics** isimli çalışmada bu konuya ayrılmış bir bölüm bulunmaktadır.

profesyonellik, sivil asker ilişkileri gibi oldukça farklı alanlarda ürünler ortaya koymuştur.¹³⁵

Görüldüğü üzere sosyoloji içerisinde savaş ve ordu aslında gündemde olan ve incelenen bir konudur. Burada oluşan birikim, ikinci dünya savaşıyla birlikte, askeri sosyoloji içinde belli bir çerçeve kazanacak ve sistematik analizler ortaya çıkacaktır.¹³⁶

Sosyolojinin ilk dönemlerde ordu ve savaş konusuyla kurduğu ilişki başka disiplinlerde de benzer bir gelişim göstermiştir. Bununla beraber siyaset bilimi ve psikolojinin orduyu merkeze alan incelemeler yapmak noktasında sosyolojiyi öncelikledikleri söylenebilir. Özellikle psikolojinin uygulamalı bir alan olarak gelişen askeri psikoloji deneyimi, askeri sosyolojinin gelişmesinde çok önemli bir zemin hazırlamıştır. Hatta bu arka plan askeri sosyolojinin ilk klasik eserinde bile oldukça belirgindir. Bu bağlamda bahsi geçen disiplinlerin katkıları askeri sosyolojiye kaynaklık etmeleri bakımından önemlidir.

1.4. Diğer Disiplinlerdeki İlgiler

Askeri sosyolojinin kurumsallaşmasından önce farklı disiplinlerin ordu ve asker üzerine oluşturdıkları kavramsal dil, askeri sosyolojinin temel izleklerinden biri olmuştur. Bunlar içerisinde askeri sosyolojiye en çok kaynaklık eden disiplin askeri psikoloji olmuştur. Bilindiği üzere Amerika’da sosyoloji, yöntemsel ve kavramsal çözümle düzeyinde psikoloji ile her daim yakın bir ilişki içerisinde

¹³⁵ Bernard Boene, “Social Science Research, War and Military in The United States: An Outsider’s View of the Field’s Dominant National Tradition,” s. 165.

¹³⁶ Askeri sosyoloji çalışmaları İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlamış olsa da Birinci Dünya Savaşı sonrasında yapılmış sosyolojik çalışmalar da bulunmaktadır. Hatta bu çalışmaların Amerika’da değil de Avrupa da yapılmış olması da dikkat çekilmesi gereken başka bir husustur. Corrado Gini, **Problemi Sociologici della Guerra**, Bologna, Zanichelli, 1921; Karl Demeter, **Das Deutsche Offizierskorps in Seine Historisc Sociologischen Grundlagen**, Berlin, 1930. İtalyan bir istatistikçi olan Gini, çalışmasında savaşın yol açtığı sosyolojik problemleri ele almaktadır. Demeter ise Alman ordusundaki subayların kökenlerini sosyolojik olarak analiz etmektedir. Bunlara ek olarak ordunun toplumda işgal ettiği yeri ve farklı toplumların bu konudaki durumlarını karşılaştırmalı olarak inceleyen bir sempozyum çalışması yapılmıştır. Bu çalışma Birinci Dünya Savaşı sonrası durumu baz almaktadır. Bk. Thomas Carson McCormick, **Problems of the Postwar World: A Symposium on Postwar Problems**, New York, McGraw-Hill, 1945.

olmuştur. Bu bağlamda askeri sosyoloji, gerek çözümleme dili anlamında gerekse de ordu üzerine yapılan psikolojik incelemeler anlamında askeri psikolojinin bir mütemmimi gibidir.

Askeri psikoloji disiplini resmi olarak Birinci Dünya Savaşında ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşının askerler üzerinde ortaya çıkardığı fiziksel ve zihinsel hasarlar, önceki dönemlerdeki gibi arızı olarak değerlendirilemeyecek kadar artmıştır. Mesela İngiliz resmi tarihine göre 1916 yılının temmuz ayının ilk haftalarında binlerce asker sinirsel rahatsızlık gerekçesiyle mınıtkadan geri alınmış, pek çoğu İngiltere'ye geri gönderilmiştir. 1916 yılının son altı ayında İngiltere'ye geri gönderilen asker sayısı 16.000 olarak belirtilmiştir.¹³⁷ Bunun yanında moral ve motivasyon bozuklukları da en sık görülen sorunlar olarak belirtilmiştir. Amerikan Psikologlar Birliğinin başkanı da olan Robert Yerkes, 1917 yılında bu anlamda özellikle gülle şokunun yol açtığı sorunları incelemek için James McKeen Cattell, G. Stanley Hall, Edward L. Thorndike ve John B. Watson'ın da aralarında olduğu bir grup psikologu bir araya toplamıştır. Bu araştırmacıların hedefi psikolojinin savaş çabalarına nasıl yardımcı olacağını belirlemektir. Çeşitli alt bölümlere ayrılan grup, 1918 yılında ordu bünyesinde oluşturulan psikoloji birimine atandılar.¹³⁸ İlk olarak askere alma sürecini gözlemlemekle işe başlayan grubun içersinde dönemin önemli istatistik uzmanları da vardı.¹³⁹

Savaş süresince İngilizce bilenlere ve İngilizcesi kötü olup veya başka dil konuşanlara ayrı ayrı olmak üzere zeka testleri geliştirilmiş ve 1,700,000 askere uygulanmıştır.¹⁴⁰ Zeka testinin yanında kişilik testleri de geliştirilmiş ve subaylık

¹³⁷ Ben Shephard, **Sinir Savaşı: Askerler ve Psikiyatrlar 1914-1994**, Çev. Dilek Şendil, Evren Barın Ergik, İstanbul, Literatür, 2006, s. 66.

¹³⁸ Jodeph Zeidner, Arthur J. Drucker, **Behavioral Science in the Army: A Corporate History of the Army Research Institute**, Alexandria, VA: U.S. Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences, 1988; Carrie H. Kennedy, Jeffrey A. Mcneil, "A History of Military Psychology," **Military Psychology: Clinical and Operational Applications**, Ed. by., Carrie H. Kennedy, Eric A. Zillmer, New York & London, The Guilford Press, , 2006, s. 3.

¹³⁹ James E. Driskell, Beckett Olmstead, "Psychology and the Military: Research Applications and Trends," **American Psychologist**, 1989, 44, 43-54; Carrie H. Kennedy, Jeffrey A. Mcneil, "A History of Military Psychology," s. 3.

¹⁴⁰ Daniel J. Kevles, "Testing the Army's Intelligence: Psychologists and the Military in World War I", **The Journal of American History**, 55, 1968, 565-581; Carrie H. Kennedy, Jeffrey A. Mcneil, "A History of Military Psychology", s. 4.

için başvuranlarının değerlendirilmesinde ve bazı özel görevlere atanacak kişilerin belirlenmesinde bu testlerin verileri kullanılmıştır.¹⁴¹ Daha sonraları buralarda geliştirilen zeka ve kişilik testleri sivil alanda da oldukça yaygınlık kazanmış hatta bugün psikoloji disiplininde kullanılan en yaygın testler olmuştur. Yerkes bu testlerin sonuçlarını Ordu Raporu [Army Report] ismiyle 1921 yılında yayımlanmıştır.¹⁴² Subayların ve askerlerin verimliliğini artırmak için geliştirilen bu testler sadece kara ordusuna değil savaş pilotlarına da uygulanmıştır.¹⁴³

Psikologların alan tecrübesi bizzat cephede gerçekleşmiştir. Savaşta ortaya çıkan ve fiziksel kaynaklı olmadığı belli olan bir takım rahatsızlıkların tedavi edilmesi için önemli cephe vakaları incelenmiştir. Öncü psikoterapi uygulamaları yoluyla gülle şokunun yarattığı zihinsel ve fiziksel tahribatları ortadan kaldırmaya yönelik teknikler geliştirilmiş ve neticede % 40-80 oranında eski göreve geri dönüşler elde edilmiştir.¹⁴⁴ Amerikan ordusunun burada sosyal bilimler üzerinden elde ettiği kazanımlar daha büyük ve Amerika'nın çok daha fazla içinde olduğu İkinci Dünya Savaşı ile birlikte daha önemli bir hale gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı süresinde özellikle 1943-1945 yılları arasında her dört psikologdan birisi cephede görev yapmıştır. Dönemi psikoloji dergilerinin neredeyse yarısı bu konuda çalışmalar yayınlamaktaydı. Daha sonra cephede elde edilen deneyimler sivil alandaki çalışmaların ve uygulamaların öncüsü olmuştur.¹⁴⁵

Askeri psikolojinin orduda incelediği konular arasında yer alan birliklerin moral düzeyleri, orduya adaptasyon, beceri testleri, liderlik, performans

¹⁴¹ Jodeph Zeidner, Arthur J. Drucker, **Behavioral Science in the Army: A Corporate History of the Army Research Institute**; Carrie H. Kennedy, Jeffrey A. Mcneil, "A History of Military Psychology," s. 4.

¹⁴² Kirsten Michels, **Intelligence Testing in the United States Military**, 2004, <http://www.historyofmilitarypsychology.com/index.html> 02 Nisan 2010.

¹⁴³ Jefferson M. Koonce, "A Brief History of Aviation Psychology," **Human Factors**, 26/5, 1984, 499-508; Carrie H. Kennedy, Jeffrey A. Mcneil, "A History of Military Psychology," s. 4.

¹⁴⁴ Edgar Jones, Simon Wessely, "The Impact of Total War on the practice of British Psychiatry," **The Shadows of Total War, Europe, East Asia and the United States, 1919-39**, Ed. by., R. Chickering, S. Förster, Cambridge, Cambridge University Press, 2003b, 129-48; Edgar Jones, Simon Wessely, "Forward Psychiatry' in the Military: Its Origins and Effectiveness," **Journal of Traumatic Stres**, 16, 2003a, 411-19; Carrie H. Kennedy, Jeffrey A. Mcneil, "A History of Military Psychology," s. 4.

¹⁴⁵ James E. Driskell, Beckett Olmstead, "Psychology and the Military: Research Applications and Trends."

değerlendirme gibi konuların hemen hemen hepsi askeri sosyoloji ile örtüşmektedir. Bu anlamıyla askeri psikoloji tecrübesi askeri sosyolojinin ortaya çıkmasında oldukça önemli bir zemin olmuştur.

Psikolojinin yanı sıra iktisatçılar ve nüfus bilimciler, antropologların ve sosyal psikoloji uzmanlarının çalışmalarını kullanarak, ekonomideki sınırlı insan kaynaklarının yönetimi bağlamında ordu incelemeleri yapmışlardır. Siyaset bilimciler de savaş dönemi anayasal ve yönetsel meseleleri ile ilgilenmişler, sosyologlar ve sosyal psikologlar da bu çalışmalara dahil olmuşlardır.¹⁴⁶ Bunlara ek olarak 1930’larda kültürel antropoloji ve sosyal psikoloji kültürel örüntülerin ve toplumsal faktörlerin ulusalcı/militarist tutumlar üzerindeki etkilerini incelemişlerdi.¹⁴⁷

Yirminci yüzyılla birlikte dünya egemenliğinde söz sahibi olmaya başlayan Amerika, tıpkı kendi dönemlerinde siyasal etkinliklerini artırmak ve etkinleştirmek için orduyu ve savaşı öne çıkaran Fransa ve Prusya gibi, kendi siyasal etkinliğini ülke içinde ve dışında savaş ve ordu üzerinden kurmaya başlamıştır. Bugün literatürdeki haliyle askeri sosyoloji Amerikan sosyolojisi ve siyasal yapısı bağlamında ortaya çıkmıştır.

¹⁴⁶ David O. Walter, **American Government at War**, Chicago, R. D. Irwin, 1942; Luther H. Gulick, “War Organization of the Federal Government,” **American Political Science Review**, 38, 1944, 1166-1179; Edward S. Corwin, **Total War and the Constitution**, New York, Alfred A. Knopf, 1947.

¹⁴⁷ Branislow Malinowsky, “Anthropological Analysis of War,” **American Journal of Sociology**, 46, 1941, 521-550; Joseph Zubin, Morris Gristle, “An Empirical Scale for Measuring Militarism-Pasifism,” **Psychological Records**, 1, 1937, 27-32. Konunun daha geniş bir anlatımı için bk. Bernard Boene, “Social Science Research, War and Military in The United States: An Outsider’s Wiew of the Field’s Dominant National Tradition,” s. 155.

2. ASKERİ SOSYOLOJİNİN KURUMLAŞMASI

2.1. İkinci Dünya Savaşına Kadar Askeri Sosyolojinin Gelişimi

Batıda on sekizinci yüzyılda siyasetin dönüşümüne paralel olarak ortaya çıkan değişimlerin ordu üzerindeki etkilerinin en belirgin hale geldiği dönem Fransız ihtilali sonrası Napoléon iktidarındır. Napoléon, dönemi Fransız siyasetinin ihtiyaçlarına bağlı olarak, ülkenin geniş insan kaynaklarını harekete geçirmek durumunda kalmıştır. Toplumun imkânlarını seferber etmek üzere yeni bir siyasi ve toplumsal yapılanma içine girmesiyle birlikte, ordu ve savaş konusu merkezi bir konuma yükselmiştir. Napoléon ile başlayan bu süreç, on dokuzuncu yüzyılın sonunda, Almanya'nın Avrupa dengesinde yükselen bir güç olması ve kendi siyasetini uygulamak için orduyu merkezi bir güç haline getirmesiyle birlikte, hemen hemen bütün ulus-devlet yapılarında görünür olmuştur. Bu değişimlerin neticesinde modern ordu yapılanması ortaya çıkmış, savaş ve ordu konusu toplum düşünürlerinin de genel analizlerinin bir parçası olmaya başlamıştır. Hem on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıl birikimi hem de toplum düşünürlerinin ordu ve savaş analizleri toplamda askeri sosyolojinin kaynaklarını oluşturmuştur.

Bununla birlikte askeri sosyoloji bir disiplin olarak İkinci Dünya Savaşı koşullarında ortaya çıkmıştır. Kurumlaşmasını, orduyu incelerken müracaat ettiği kavramları ve kuramsal zeminini savaşın ortaya çıkardığı toplum sorunları üzerinden kurmuştur. Askeri sosyolojinin kurumlaşmasını ve tarihini inceleyen literatür de bunu desteklemektedir. Böyle olmasına rağmen askeri sosyolojinin temel bileşenleri, on dokuzuncu yüzyılda gelişen sosyolojik içerikli savaş ve ordu analizlerinden bağımsız olarak gelişmemiştir. Buna ek olarak askeri sosyolojinin yapılma biçimi, genel hatları ile Amerika'da sosyolojinin temel karakteristik özelliklerine bağlı olarak gelişmiştir. Amerika'da sosyolojinin hem kuramsal hem de pratik gelişim çizgisi, sosyolojinin alt dallarının ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur. Bu belirleyiciliği askeri sosyolojinin gelişiminde de görmek mümkündür.

Askeri sosyolojinin yapılma biçimini belirleyen Amerika’da sosyolojinin ilk dönemleri itibariyle temel ilgi alanı tamamen toplum odaklı meseleler olmuştur. Yoğun bir şekilde göç alan on dokuzuncu yüzyıl Amerika’sında en önemli toplumsal mesele, yeni gelenlerin mevcut toplumsal düzene entegre edilmeleridir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Amerika’da sosyolojinin ilgilendiği temel toplumsal meselelere bakıldığında özellikle şu konuların ağırlıklı olarak incelendiğini görebiliriz; ülke içine göç ve göçe bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar, toplum içerisinde yatay ve dikey hareketlilik, boşanma, alkol kullanımı, gençlerin uygun görülmeyen eğlenme biçimleri. Sosyoloji, bu dönemlerde sorun olarak görülen toplumsal meselelere¹⁴⁸ çözüm üretmeye yoğunlaşmıştır. Tamamen toplum odaklı meselelere yoğunlaşması neticesinde Amerika’da sosyoloji, pragmatik bir özellik kazanmıştır. Yine bunların yanında kentleşme, endüstrileşme ve savaşın yarattığı işsizlik¹⁴⁹ gibi sorunlar etrafında örülmüş sosyolojik dil, ilk dönem Amerika’da sosyolojinin temel açıklama biçimi olmuştur. Mesela Avrupa’da olduğu üzere Amerika’da da orta sınıfların toplumda yer edinmesi meselesi sosyolojide belirleyici olmuş ama orta sınıfın durumu burada farklı gelişmiştir. Amerika’da, Avrupa’dakine benzer bir sınıfsal yapı kurulmamıştır. Amerika’da tarım pazara üretim yapan bir unsur olmuş fakat köylü sınıfını oluşturmamıştır. Bu anlamda kendisi ile hesaplaşacağı bir sınıf çatışması tarihi olmayan Amerika’nın bireyciliği ve pragmatizmi, bir tarihsel izleğin veya düşüncenin ürünü olarak gelişmemiştir. Bu da Avrupa’dakine benzer, kendi kural ve kaideleri olan bir toplum düşüncesi oluşmasını en azından ilk dönemleri itibariyle engellemiştir.¹⁵⁰ Kendini diğer toplumlar nazarında konumlandırma ve tarihte bir yere yerleştirme gündemi olmayan sosyoloji

¹⁴⁸ Bu toplumsal meselelerin sorun olarak görülmesi Amerikan sosyolojisinin ilk dönemleri itibariyle Hristiyan öğretisi daha özel olarak da Protestanlık öğretisiyle olan girift ilişkisinden kaynaklanmaktadır.

¹⁴⁹ Stephen Park Turner, Jonathan H. Turner, **The Impossible Science: An Institutional Analysis of American Sociology**, Newbury Park, California, Sage, 1990, s. 13; Bernard Boene, “Social Science Research, War and Military in The United States: An Outsider’s View of the Field’s Dominant National Tradition,” s. 150.

¹⁵⁰ Don Martindale, “American Sociology Before World War II,” **Annual Review of Sociology**, 2, 1976, s. 123.

böylelikle toplum sorunlarına yoğunlaşmıştır. Toplumsal düzenin kurulması aşamasında ortaya çıkan sorunlar, Amerika’da sosyolojinin öncelikli meselesi olarak kodlanmıştır. Avrupa sosyolojisinin kuramsal ve kavramsal çözümlemelerinden hareket edilerek oluşturulan çeşitli sosyolojik yaklaşımlar altında, tamamen toplum kaynaklı sorunlara yönelik çalışmalar yapılmıştır. Erken dönemden itibaren Amerika’da sosyoloji gerekli kavramsal araçları belirlemiş ve toplumsal süreçleri, bu kavramsal dil ile okumuştur. Bu anlamıyla Amerika’da sosyoloji Avrupa toplum düşüncesinin kuramsal yaklaşımlarına yabancı değildir. Mesela Comte’un etkisi ilk dönemlerden itibaren görülmektedir. 1850’lerde yayınlanan Fitzhugh’un *Sociology of the South* ve Hughes’un *Treatise on Sociology: Theoretical and Practical* isimli eserleri teorik olarak Comte’un sosyolojik yaklaşımı üzerine kuruludur.¹⁵¹ İlk dönemlerden itibaren, toplumsal çözümleme üzerine Avrupa’da üretilen teorik zemine dayalı olarak bir üretim söz konusudur. Bu durum da Amerika’da sosyolojinin kuramdan kopuk olmadığını göstermektedir.

On dokuzuncu yüzyıl sosyolojisi, Avrupa’da geleneksel yapı ile modern yapının, yeni ve eski yaşama biçimlerinin çatışmasından doğan sorunları kendisine konu edinmiştir. Bunlara ek olarak toplumun yaşadığı sınıf çatışması ve ulus-devletin ortaya çıkardığı yeni meseleler de yine sosyolojinin ilk ilgileri arasında olmuştur. Sınıf çatışmalarının ortaya çıkardığı sorunları şöyle sıralayabiliriz; üretimde yaşanan istikrarsızlığın bir sonucu olarak gündeme gelen sorunlar, toplumda çok fazla görünür olmaya başlayan yatay ve dikey hareketliliğin ortaya çıkardığı sorunlar, Avrupa kentlerine yoğun bir şekilde akan nüfusun yarattığı sorunlar ve modern kent yaşamının ortaya çıkardığı sorunlar. Erken dönem sosyolojinin tartıştığı ve çözüm aradığı temel meseleler genel çerçevesi itibariyle bunlardan oluşmuştur. Kısacası sosyoloji Avrupa’da, burjuva gruplarının toplumsal konumunun yeniden yapılanması ve işçi sınıfının yer edinmesi sürecinde gelişmiştir. Bu anlamıyla sosyoloji yeni oluşan ulus-devlet bağlamında, iktidarda konum arayan yeni sınıfların toplumsal alana adapte edilme süreçlerinde işlev görmüştür.¹⁵²

¹⁵¹ A.e., s. 127.

¹⁵² A.e., s. 121-122.

Görüldüğü üzere sosyolojinin Avrupa'daki ilgileri erken dönemlerde baskın olarak temel toplumsal meseleler etrafında, daha çok makro açıklamalar şeklinde ortaya çıkmıştır. Benzer biçimde, Amerika'da sosyoloji de gelişimini yeni kurulmakta olan bir toplumun meseleleri üzerinden sağlamıştır. Sürekli göç alan, göçmenlerin mevcut toplumsal sisteme entegre edilmeleri ile uğraşan Amerika, yerleşik kurumların ve yapıların olmadığı, eski ve yeninin çatışma içerisine girmedığı bir toplumdur. Bu nedenle klasik Avrupa sosyolojisinde görülen “toplumun tanımlanması” meselesi Amerika'da sosyolojide, kuruluşu itibariyle ortaya çıkmamıştır. Amerika on dokuzuncu yüzyılın sonu itibariyle sürekli devinim halinde olan bir ülkedir. “Amerikan toplumu” diye bir kategori henüz tarihsel olarak oluşmamıştır çünkü Amerika için köklü müesseselerin ve yerleşik güçlerin varlığı söz konusu değildir. Bu durumda Avrupa'da görüldüğü şekliyle bir tarihsel hesaplama, toplumsal olarak kendisini konumlandırma, Amerika'da sosyoloji için söz konusu olmamıştır. İkinci Dünya Savaşına kadar devam eden sosyolojinin bu karakteri, savaş sonrasında bilgi kaynaklarının ve egemenlik ilişkilerinin denetimi Amerika'ya geçince değişmeye başlamıştır. Amerika dünya egemenliğindeki konumunu pekiştirmeye başlayınca da, toplum ve toplumlara dair bilgi ve açıklamaları bizzat kendisi üretmeye başlamıştır.¹⁵³

Askeri sosyolojinin belirgin olarak Amerika'da ortaya çıkmasının Amerikan kamu kurum ve kuruluşlarının karşılaştıkları toplumsal meseleleri, kendilerine konu edinmeleri ile yakın bir ilişkisi vardır. Mesela iç savaştan sonraki yıllarda kamunun da gündeminde olan işsizlik meselesinin analizinin yapılması için 1869'da *Massachusetts Bureau of Statistics of Labor* isimli kuruluş tesis edilmiştir. Bu kurum bağlamında işsizlerin sayısal durumunu ve savaştan dönenlerin ne kadarının eski işlerinde çalışıp, hangilerinin işsiz oldukları tespit edilmek istenmiştir.¹⁵⁴ Savaşın yol açtığı toplumsal meselelerin çözümüne yönelik ortaya konacak analizlerin tespit edilmesi için ölçme ve değerlendirme araçları geliştirilmiş, sayısal olarak ortaya

¹⁵³ İsmail Coşkun, “Amerika'da Sosyolojinin Teşekkülü,” **Modern Devletin Doğuşu**, İstanbul, Der Yayınları, 1997, s. 262.

¹⁵⁴ Stephen Park Turner, Jonathan H. Turner, **The Impossible Science: An Institutional Analysis of American Sociology**, s. 15.

konan veriler kamunun hizmetine sunulmuştur. Bunun yanında eğitim, sağlık, iş gibi konular üzerine yirminci yüzyılın başlarında oldukça fazla sayıda *survey tipi*¹⁵⁵ araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalardan elde edilen veriler analiz edilerek ilgili kamu kurumların planlanmasında ve yapılandırılmasında kullanılmıştır. Robert E. Park toplumsal alan araştırması olarak isimlendirilen ve 1905 ile 1930 arasında gelişen bu yöntemin Amerikan'da sosyolojinin yaygınlık kazanmasını, şehirlerde yaşanan yönetsel değişmelerin ihtiyaçları ile örtüşmesine bağlamaktadır.¹⁵⁶ Amerika'da sosyoloji bir taraftan kendi toplumsal açıklama dilini kurar ve kurumlaşırken buna paralel olarak alt dallara ayrılmaya başlamıştır. Bunun erken örneklerinden birisi 1938 yılında kurulan *Rural Sociological Society*'dir.¹⁵⁷ Tabi bu alt dalın oluşmasında özellikle kırsal alan ve tarımla ilgili çalışmaların hükümetler ve yerel kamu kurumları tarafından desteklenmiş olması önemlidir. Sosyolojinin toplumsal meseleler üzerine yoğunlaşmasına paralel olarak diğer alt dallar da oluşmaya başlayacaktır. Askeri sosyoloji için bu kurumlaşma dönemi, savaşın etkisinin hem toplumsal alanda hem de ordu içerisinde en yoğun hissedildiği dönem olan İkinci Dünya Savaşı olacaktır.

Amerika'da kamu kurumlarının yanında hatta onlardan da önce toplumsal araştırmaları destekleyen ve finanse eden Protestan Kiliseleri olmuştur. Kilisenin sosyal araştırmaları desteklemesinin nedenleri arasında dünyadaki toplumsal ve dini güçlerin etkinliğini, bunlar arasındaki işbirliğinin artırılması ve ekonomik kaynakların etkin kullanımı yoluyla sağlamak sayılabilir. Bir kilisenin işleyişi ve etkinliği, ekonomik ve toplumsal çevresinin bilgisine sahip olunmadan

¹⁵⁵ Survey tipi araştırma yönteminin Türkçe'de kullanımı problemlidir. Tarama veya anket olarak çevrilen survey araştırması, Türkçe literatürde genel olarak anket yapmaya tekabül etmektedir. Bu da yapılandırılmış veya yarı yapılandırılmış bir ölçeğe tekabül etmemektedir. Fakat on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başı itibarıyla bu anlamıyla yarı veya tam yapılandırılmış ölçek tipleri henüz tam anlamıyla oluşmamıştı. Bu çalışmada survey tipi çalışmalar genelde yaygın anket uygulamaları bağlamında kullanılmaktadır. Bununla birlikte yukarıda yapılan açıklamaya binaen çalışma içerisinde survey araştırma olarak kullanılmış, çevirisine yer verilmemiştir.

¹⁵⁶ A.e., s. 25.

¹⁵⁷ Stephen Park Turner, Jonathan H. Turner, **The Impossible Science: An Institutional Analysis of American Sociology**, s. 52.

anlaşılamazdı. Bu nedenle Kiliseler kendi çevrelerine hakim olmak ve bu çevre üzerinde belli bir etkinlik kurmak için sosyolojik çalışmaları finanse etmiştir.¹⁵⁸

Amerika’da sosyoloji toplumsal meselelerin ve sorunların incelenmesi yönünde kurumsal bir destekle birlikte gelişmiştir. Gerek hükümet kurumları gerekse yerel kamu kurumları ve dini kurumsal yapılar, toplumsal meselelerin incelenmesi, sayısallaştırılması, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve geleceğe yönelik çeşitli projeksiyonlar oluşturulması için kurumsal yapılar oluşturmak ve desteklemek anlamında imkanlarını kullanıma açmışlardır. Amerika’da sosyoloji de bu kamusal desteği arkasına alarak toplumsal alanın düzenlenmesi çalışmalarına pratik olarak katkı sağlamıştır. Bu ilişki içerisinde pratik ve sorun odaklı olarak gelişen Amerika’da sosyoloji, Avrupa toplumsal düşüncesinde görülmemiş derecede bir alan hakimiyeti kazanmıştır.

Amerikan sosyolojisinin temel karakteristiği olan ölçmecî tavır, toplumu her düzeyde ölçmeye yarayacak kurumsal yapıları ilk dönemden itibaren oluşturmuştur. Mesela 1896 yılında New York’daki iş ve yönetim etkinliği için yapılacak çalışmaları finanse etmek üzere *Experimental Bureau of Municipal Research* isimli kuruluş tesis ediliyor. Yine kriminal incelemeler için 1920’lerde *Missouri Association For Criminal Justice* kuruluyor.¹⁵⁹ Kendi inceleme nesnesi üzerinde bir etkinlik geliştirmek isteyen sosyoloji, alana dair en temel bilgileri elde etmek maksadıyla birinci elden bilgileri kullanmak istemiştir. Bu anlamda topluma dair ilk elden bilgileri elinde tutan bu kurumlar büyük işlev görmüştür. Bu duruma örnek olarak Jacob Riis’in toplumsal hayat hakkındaki çalışmalarını ve Chicago Üniversitesinden Charles R. Henderson’un 1894’de öğrencilerine kent yaşamının meseleleri üzerine yaptırdığı çalışmaları verebiliriz.¹⁶⁰ Bu çalışmalar, birebir

¹⁵⁸ A.e., s. 43. Aynı şekilde, bu ilişki ile problematik bir şekilde ilgilenen önemli bir metin olarak Coser’ın “Amerikan Eğilimleri”ne başvurulabilir. Lewis Coser, “Amerikan Eğilimleri,” **Sosyolojik Çözömlmenin Tarihi**, Çev. A. Şenel, Ed. Tom Bottomore - Robert Nisbet, Ankara, Verso, 1990, 299-335.

¹⁵⁹ Don Martindale, “American Sociology Before World War II,” s. 134.

¹⁶⁰ A.e., s. 133.

görüşmeler yoluyla elde edilen verilere ve bahsi geçen kurumsal yapıların verilerine dayanılarak hazırlanmıştır. Sistematiik görüşmeler, devlet istatistikleri ve nüfus sayımları sosyolojik analizin temel veri araçlarını oluşturmuştur. Amerika’da sosyolojinin kurumlaşma dönemlerinde incelenen konulara bakıldığında da, incelenen konuların belli istatistiki ve birincil el verileri kullanmaya uygun konular olduğu görülür. Fakat buradan incelemeye müsait olduğu için bu konular seçilmiştir yargısı çıkarılmamalıdır. Bu konuların gündeme gelmesi Amerikan toplumunun ve siyasetinin o dönemlerdeki temel meselelerinin bunlar olmasıyla alakalıdır. George E. Vincent’in (1864-1941) kır, tarımdaki toplumsal ve iktisadi sorunlar üzerine yaptığı incelemeler, George E. Howard’ın evlilik ve aile üzerine incelemeleri, Robert E. Park’ın 1914’de Chicago’da¹⁶¹ kent sosyolojisi incelemeleri ve Howard W. Odum’un North Carolina’daki ırk ilişkileri üzerine yaptığı incelemeler doğrudan dönemin yaşanan toplumsal sorunlarıyla alakalıdır.¹⁶²

Amerika’da sosyolojinin toplumsal meselelere yaklaşırken geliştirdiği ölçmecii tavrı besleyen bir diğeri neden ise Amerika’da sosyolojinin psikoloji disiplininin gerek konu gerekse de yöntemleri ile girdiği yakını ilişkidir. Bu durum Amerika’da sosyolojinin hatta sosyal bilimler yaklaşımındaki bireyselci tutumun da kaynağını oluşturmaktadır. Bu nedenle Avrupa geleneği daha bütüncül toplumsal analizler yaparken aynı dönemde Amerikan tavrı daha bireyselci bir görünümde-dir. Psikoloji disiplini ile içli dışlı bir şekilde gelişen bu tavrın örnekleri de ilk dönem Amerikan sosyolojisi içinde oldukça fazlaca temsil edilmiştir. Charles Horton Cooley’in (1864-1929) bireyi, toplumsal organizasyonu ve toplumsal süreçleri

¹⁶¹ Ülkemizde özellikle kent sosyolojisi bağlamında yaptıkları çalışmalarla bilinen Chicago Üniversitesinde gelişen sosyoloji ekolü, askeri sosyoloji çalışmalarının Üniversitelerde görünür olduğu ilk yerdir. Daha sonraları da Chicago ekolü toplum merkezli konuları çalışmaya devam etmiştir. Okulunun araştırma alanları: sosyal ekoloji, kent sosyolojisi, alt kültürler, toplumsal düzensizlik, ırk ilişkileri, grup davranışı, sosyal psikoloji ve çocuk suçluluğu şeklindedir. Ayrıca Park’ın kendisi İkinci Dünya Savaşı öncesinde ordu bağlamında özellikle propagandaya yönelik çalışmalar da yapmıştır.

¹⁶² A.e., s. 132.

psikolojik bir bakışla ele alan çalışmaları bunun ilk elden örneklerini oluşturur.¹⁶³ Yine Gumpłowicz ve Ratzenhofer'in geliştirdikleri çıkar teorisi, toplumsal yaşamın kökeninde gruplar arası karşılıklı ilişkinin olduğunu öngören bireyselci bir yaklaşımdır.¹⁶⁴

Askeri sosyolojinin Amerika'da ortaya çıkışı, Amerika'nın dünya siyasetindeki etkinliği ile alakalıdır. Bunun yanında bu alt disiplinin kuramsal çözümleme araçları ve yöntemi Amerika'da sosyolojinin karakteristikleri olarak sunulan (a) ölçmeci ve sayısallaştırıcı tavır, (b) psikoloji disiplinine yakınlık, (c) toplumsal meselelere odaklanma ve (d) kamusal ve sivil fonlarla desteklenme gibi bileşenlere uygun olarak gelişmiştir. Bu unsurların izleri askeri sosyolojinin kurumlaşması ve ilk çalışmaların şekillenmesinde belirgin olarak ortaya çıkmıştır.

Amerika'da sosyolojinin bireyci bir toplum modeli içinde geliştiği düşünüldüğünde, sosyolojinin toplumsal açıklamaya yönelik farklı yaklaşımlar ortaya koymayıp doğrudan sorun odaklı gelişmiş olması anlamlı bir durumdur. Bu nedenledir ki survey tipi araştırma ve istatistiksel analizler, Amerika'da sosyolojide yaygınlık kazanmış, sosyoloji, siyasi ve kurumsal analizlerin ötesinde değer, norm, toplumsal entegrasyon gibi konulara açılmıştır.

İkinci Dünya Savaşında ve sonrasında ordu bünyesinde araştırma birimlerinin kurulması, sosyolojinin ve sosyal bilimlerin karşılaşılan sorunlara çözüm üreteceğine dair Amerikan toplumu için haklı bir inanıştı. Bu inancı besleyen en önemli faktör ise Birinci Dünya Savaşında psikoloji disiplininin cephe tecrübesinin yaptığı yardımlardı.

2.2. Erken Askeri Sosyoloji Çalışmaları

Savaş ve ordu konusunun sosyolojinin temel gündemlerinden birisi haline gelmesi, sosyolojinin kurumlaşmaya başlamasıyla paraleldir. Yoğun olmasa da

¹⁶³ A.e., s. 130.

¹⁶⁴ A.e., s. 127; Martin Gene Lyons, *The Uneasy Partnership*, New York, Russell Sage, 1969.

sosyolojinin savaşı anlamlandırmak üzere ürettiği metinler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında da devam etmiştir. Bu dönemlerde hala savaş meselesiyle ilgilenen sosyologlar olmakla beraber asıl ilgi ordu kurumu üzerine kaymıştır. Bu durum özellikle Amerika için böyledir. Ordu, devletlerin siyasetini taşıyan, ulusun içinde ve dışında etkinlik kurmanın en önemli unsuru olması dolayısıyla sağlam kalması gereken bir kurumsal yapıdır. Ordunun yapısının incelenmesi de buna paralel olarak iki boyut takip etmiştir; bir tanesi ordunun diğer toplumsal kurumlarla olan dış ilişkisinin, diğeri ise ordu içerisindeki ilişki biçimlerinin incelenmesidir.¹⁶⁵

Askeri alanla ilgili çalışmalar literatürün de gösterdiği üzere, disiplinlerarası bir alandır. Sosyoloji, siyaset bilimi, antropoloji, ekonomi, psikoloji ve tarih disiplinleri alana dair çeşitli ürünler ortaya koymuştur. Öyle ki alanın en önemli süreli yayınlarından biri olan *Armed Forces And Society* (1976) dergisinin alt başlığı disiplinlerarası bir dergi şeklindedir.

Farklı disiplinlerin alana çeşitli boyutları ile katkıları olmasına rağmen askeri sosyoloji, Amerika’da geç gelişmiştir. Bu yavaş ilerlemesinin sebeplerinden ilki siyasi liberalizmin Amerika’da baskın olmasıdır. Birinci Dünya Savaşından önce, evrimci düşünce ve klasik Avrupa düşünürlerinin bir kısmının savaş ve ordu kurumuna yönelik olumsuz yaklaşımları, ordu ve savaş incelemelerini etkilemiştir. Savaş ve ordu konusu, uzun dönemde toplumsal temayülleri etkileyen bir unsur olarak konumlandırılmamış, toplum, endüstri üzerinden tanımlanmıştır. Bu nedenledir ki, askeri sosyoloji kurumaşana kadar, Amerika’da 1892 ile 1992 arasında yayınlanmış 4228 adet külliyatın (tezler ve siyasi araştırmalar hariç) sadece %5’i 1942 öncesinde yazılmıştır.¹⁶⁶

Lester Ward ve W. I. Thomas gibi birkaç isim hariç tutulursa, doğrudan ordu ve savaş konusunu merkeze alıp ürün veren sosyolog sayısı azdır.¹⁶⁷ İkinci Dünya Savaşı öncesinde sosyologların orduya dair ilgilerinde bir pragmatizm görülmektedir.

¹⁶⁵ Paul Walter Jr., “Military Sociology,” s. 656.

¹⁶⁶ Bernard Boene, “Social Science Research, War and Military in The United States: An Outsider’s View of the Field’s Dominant National Tradition,” s. 149-150.

¹⁶⁷ A.e., s. 151.

Bu dönemde ordu ile alakalı ilgiler askeri erdemler diyebileceğimiz cesaret, kararlılık ve disiplin gibi unsurların savaş dışında toplumsal hayatta nasıl kullanılabileceği ve yeni gelen göçmenlerin asimile edileceği, erkek nüfusun eğitim ve sağlık düzeyinin artırılacağı bir kurum olarak ordu konusuna yoğunlaşmıştır.¹⁶⁸ Orduyu savaşın yürütüldüğü bir kurum olarak asıl işlevi üzerinden tanımlama ve inceleme durumu, Amerika'nın savaşa girmesi ve sosyal bilimcilerin savaş çabalarına dahil olmaları ile başlamıştır. İki savaş arası dönemde savaşın sebep ve sonuçlarını konu edinen uzun dönemli ve geniş çerçeveli projeler başlatıldı. 1921'de yirmi bir ülkede birinci dünya savaşının ekonomik ve toplumsal etkilerini inceleyen, yüz elli monografiden oluşan bir serinin hazırlaması *Carnegie Endowment for Inretnational Peace* tarafından finanse edildi. Yine *American Political Science Association*'ın başkanı Charles Merriam, Chicago Üniversitesinde *Subcommittee on the Causes of War* isimli bir çalışma birimi kurmuştur. *Social Science Research Council* tarafından finanse edilen bu çalışmalardan 1928-1941 arasında 10 adet kitap, 23 adet doktora, 22 yüksek lisan tezi çıkmıştır.¹⁶⁹

İki savaş arası dönemde ordu bir kurum olarak henüz kendi başına yeterli bir ilgi odağı olamamışsa da, ordunun ulusalcılık,¹⁷⁰ propaganda,¹⁷¹ devrim,¹⁷²

¹⁶⁸ Jane Addams, **The Newer Ideals of Peace**, New York, 1907; Frances A. Kellor, **Straight America: A Call to National Service**, New York, MacMillan, 1916; Bernard Boene, "Social Science Research, War and Military in The United States: An Outsider's Wiev of the Field's Dominant National Tradition," s. 153.

¹⁶⁹ Bernard Boene, "Social Science Research, War and Military in The United States: An Outsider's Wiev of the Field's Dominant National Tradition," s. 153.

¹⁷⁰ Carlton Joseph Huntley Hayes, **Essays on Nationalism**, New York, Macmillan, 1926; Carlton Joseph Huntley Hayes, **The Historical Evolution of Modern Nationalism**, New York, Macmillan, 1931.

¹⁷¹ Harold Lasswell, **Propaganda Tecnique in the World War**, New York, Knopf, 1927. Bu çalışma Lasswell'in doktora çalışmasıdır. Ladislas Farago, **German Psychological Warfare**, New York, Putnam, 1941; Robert E. Park, "Morale and the News," **American Journal of Sociology**, 47, 1941, 360-377.

uluslararası ilişkiler¹⁷³ ve ulusal siyasetle olan ilgisi daha ilgi çekici konular olmuştur.¹⁷⁴

2.3. İkinci Dünya Savaşı Dönemi ve Sonrasında Askeri Sosyoloji

İkinci Dünya Savaşı, büyüklüğü açısından o döneme kadar görülen en kapsamlı savaş olmuş, savaşın boyutları orduları toplumsal kaynaklara daha fazla ihtiyaç duyar bir noktaya getirmiştir. Savaşların büyümesiyle ortaya çıkan daha fazla insan kaynağı ihtiyacı, hem ordu kurumunun içerisinde, hem cephede hem de savaşmayan kesimlerde bir takım sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bunların en belirginleri mesleğe ve savaşa uyum sorunları, moral-motivasyon sorunları ve ordu dışında toplumun geri kalan kesimleri ile ilgili sorunlardır. Bu anlamda İkinci Dünya Savaşı insan kaynaklarının kitlesel olarak harekete geçirildiği en büyük savaştır. Savaşta ordunun etkinliğinin artırılması için hem tek tek erlerin psikolojisi, maneviyatı, direnci, savaşma gücü ve isteği hem de bunun ötesinde grup dinamiği önemli unsurlar haline gelmiştir. Bu sorunların anlaşılması ve çözümüne yönelik olarak çeşitli ölçme araçlarına dayalı analiz biçimlerinin geliştirilmesi ve bunlar üzerinden belli bir birikimin hasıl olması söz konusudur. Amerika'nın İkinci Dünya Savaşına girmesi, kendine özgü kurumsal yapısı ve düzenlemeleri olan orduya yedi milyon insanın dahil olmasına yol açmıştır. Bu durum da ordu içerisinde daha öncesinde görülmeyen meseleleri gündeme getirmiştir.

¹⁷² Pitirim Sorokin, **The Sociology of Revolution**, Philadelphia, Lippincott, 1925; Lyford P. Edwards, **The Natural History of Revolution**, Chicago, University of Chicago Press, 1927; Crane Brinton, **The Anatomy of Revolution**, Cambridge, Mass, 1938.

¹⁷³ Frederick L. Schumann, **International Politics: An Introduction to the Western State System**, New York, McGraw-Hill Book, 1933; Luther L. Bernard, Jessie Bernard, **Sociology and the Study of International Relations**, St. Louis, MO, 1934; Philip Caryl Jessup, **International Security: The American Role in Collective Action for Peace**, New York, Council on Foreign Relations, 1935; Harold Lasswell, **World Politics and Personal Insecurity**, New York, McGraw-Hill, 1935.

¹⁷⁴ Bernard Boene, "Social Science Research, War and Military in The United States: An Outsider's View of the Field's Dominant National Tradition," s. 153-154.

Amerika’da sosyoloji Birinci Dünya Savaşı şartlarında ordu ve savaş konusunu gündemine almış ama askeri sosyolojinin gelişmesi ve kendi çalışma alanını oluşturmaya İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı Batının kendisini siyaseten yeni baştan kurduğu bir savaştır. Savaş sonrasında hem birinci savaşın oluşturduğu olumsuz etkiler izale edilmeye başlanmış hem de Avrupa dışında, çeşitli coğrafyalarda sorunlu görülen alanlara müdahalelerde başarılar elde edilmeye başlanmıştır. Özellikle modernleşme kuramları ekseninde Batıya entegre edilmek istenen Batı dışı dünya ordularının konumu askeri sosyoloji açısından önemli konulardan birisi haline gelmiştir. Askerlerin iç siyasette modernleşme meselesindeki yerini ve konumunu anlamaya ve bunlara belli roller biçmeye ilişkin analizler geliştirilmeye başlanmıştır. Yani askeri sosyoloji hem ordu kurumu içerisinde ölçme ve değerlendirmeye dayalı bir alan, hem de Batı dışı dünyanın ordu ekseninde analiz edilmesi ve buraların bir kısmındaki direnme unsurlarının analiz edilmesine dayalı ikinci bir alan üzerinden kendisini kurmuştur.

İlk savaş ülkenin kaynakları ve nüfusuna dair kesin verilerin elde edilmesi yönündeki girişimleri artırmıştı. Bu süreç ikinci savaşla birlikte daha da hızlanmıştır. Amerika’da sosyolojinin o döneme kadar geliştirdiği mikro analiz biçimleri ve araçları artık ordu düzeyinde ve ordu kurumu merkezli olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Askeri sosyoloji alanının kurumlaşma süreci belli periyodik değişimler ile şekillenmiştir. Bu periyotların belirlenmesinde orduların girmiş olduğu sıcak savaşlar ve bu savaşların yaratmış olduğu etkiler belirleyici olmuştur. Askeri sosyolojinin Amerika merkezli geliştiği göz önünde bulundurulursa dönemlendirmenin de Amerikan ordusunun aktif olarak katıldığı savaşlar merkeze alınarak oluşturulduğu görülmektedir. Bu dönemlendirmeler kabaca; kurumsallaşma dönemi olarak İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve Vietnam Savaşı olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı hem ordunun sosyolojik olarak incelenmesinde hem de

sosyolojinin kendisinde bir dönüm noktası olmuştur. Savaş sonrası dönemde sosyal bilimler, Amerika'nın erken yirminci yüzyıl sorunlarının teşhis edilmesinde ve çözüm önerileri getirilmesinde nasıl hizmet ettiyse, savaş sonrası dönemde benzer bir durum ordu merkezli olarak gündeme gelmiştir. Bu bağlamda Amerika, sosyoloji alanından ve diğer alanlardan pek çok akademisyeni savaş çabalarının desteklenmesi bağlamında çeşitli araştırmalar ve analizler yapmaları için istihdam etmiştir. Bu aktif müdahalesinden dolayı askeri sosyoloji, Amerika'daki sosyal bilim yaklaşımı tarafından şekillenmiştir.¹⁷⁵

Amerikan ordusu bir kurum olarak, toplumun yapısal ve yönetsel problemlerini bünyesinde taşımaktaydı.¹⁷⁶ Toplumsal alanda ortaya çıkan meselelerin orduda, orduda ortaya çıkan meselelerin de toplum üzerinde kısa sürede etkileri ve karşılığı oluşmaktaydı. Amerikan ordusu, ordu içerisindeki kitlesel toplum kaynaklı sorunları anlamlandırmak ve savaşta verimliliği sağlamak adına *Office of the Secretary of Defence* bünyesinde *Research and Development Board*'ı kurmuştur. Bu kurum ilk olarak kara, deniz ve hava kuvvetlerinde gerçekleştirilecek araştırmaları koordine etmekle çalışmalarına başlamıştır. Kurul'un bilimsel işlerini yürütmek üzere sosyal bilimcilerden oluşan bir komite tesis ediliyor. Oluşturulan bu *Committee on Human Resources* kendi içerisinde bazı alt bölümlere ayrılıyor: Psiko-fizyoloji ve insan mühendisliği, personel ve eğitim, insan gücü insan ilişkileri ve moral. Bu son alt alan, içersine birey ve grup ilişkileri, psikolojik savaşta önderlik gibi unsurları aldığından, sosyologlar daha çok burada istihdam edilmiştir. Bilim adamlarından oluşan komite alt birimleri ve ordu yetkilileri periyodik olarak bir araya gelmekte, mevcut programın gelişmeleri ve ihtiyaçları üzerine analizler yapmakta ve ilerde başka büyük araştırmaların nasıl yapılacağı tartışılmaktaydı. İnsan gücü, insan ilişkileri ve moral birimi genelde Air Üniversitesinin *Human Resources Research Institute* (HRRI) üzerinden yürütülüyordu. Bunun dışında ordu genelde bu işlerini Washington civarındaki üniversiteler ile çeşitli anlaşmalar yoluyla yapmaktaydı. Bu üniversiteler bünyesinde yer alan araştırma birimleri arasında

¹⁷⁵ David R. Segal, "Military Sociology."

¹⁷⁶ Raymond V. Bowers, "The Military Establishment," *The Uses of Sociology*, Ed. by., Paul F. Lazarsfeld, William H. Sewell, Harold L. Wilensky, NY, Basic Books, 1967, s. 235.

George Washington Üniversitesinden *The Human Resources Research Office* (HumRRO), Johns Hopkins Üniversitesinden *The Operations Research Office* (ORO) ve daha sonraları da American Üniversitesinden *Special Operations Research Office* (SORO) bulunmaktadır.¹⁷⁷

Research Branch ilk araştırmasını 1941 yılında, Japonlar Pearl Harbor'a ilk saldırılarını yaptıktan sonra gerçekleştirmiştir. Savaş bittikten sonra yarım milyon insanla yapılan tutum görüşmelerine dayalı, üç yüzden fazla rapor üretilmiştir. Bu araştırmalardaki konular ise şunlardı; askeri tecrübe ve birikime dayalı olarak kişisel uyumdaki farklılıklar, mesleki tatmin, toplumsal kontrol ve liderliğe yönelik tutumlar, savaştan önceki tutumlar ve savaş anındaki tutumlar ve de birlikler arasındaki savaş motivasyonu.¹⁷⁸

Orduya dair yapılan çalışmalar tek bir disiplin altında incelenmemiş, sosyologlar, özellikle sosyal psikologlar ile etkili bir işbirliği geliştirmişlerdir. Ordunun en büyük kurum olmasından dolayı askeri sosyoloji, ilk olarak kara ordusunun incelemesi olarak başlamıştır. Askeri sosyolojiden beklentiler ordunun ve savaşın yönetilmesi noktasında araştırmalar yapılması yönünde olduğundan, çalışmalar ilk defa alan uygulaması olarak başlamış ve küçük grup incelemeleri gerçekleştirilmiştir. Bu ilk kaygılardan dolayı da ilk dönemlerde askeri sosyolojide ulusal ve uluslararası ilgi ve yönelimler görülmemektedir. Ordu politikaları göz önünde bulundurularak askerler ve küçük birimler üzerine çalışmalar yapılmış, incelemeler subay kadrosunu içermemiş sadece erler düzeyinde kalmıştır.¹⁷⁹ Bizzat ordu içerisinde aktif olarak çalışmayıp, İkinci Dünya Savaşında edindiği tecrübelerini ve gözlemlerini aktaran sosyologların çalışmaları da bulunmaktadır. Mesela George C. Homans'ın küçük bir savaş gemisinde yaptığı gözlemler daha sonra kendisinin geliştirdiği değişim teorisine büyük katkılar sağlamıştır. Yine

¹⁷⁷ Raymond V. Bowers, "The Military Establishment," s. 236.

¹⁷⁸ Libby Schweber, "Wartime Research and the Quantification of American Sociology: The View from «The American Soldier »", *Revue D'histoire des Sciences Humaines*, 6, 2002, s. 76.

¹⁷⁹ David R. Segal, "Military Sociology."

Tamotsu Shibutani'nin¹⁸⁰ Japon asıllı Amerikalı askerlerden oluşan bir birlikte yaptığı demoralizasyon gözlemleri bu çerçevededir. Yirmibirinci yüzyıl askeri sosyolojisinde ana konulardan biri haline gelecek olan asker aileleri ile ilgili olarak Reuben Hill'in, aileler üzerine ordu hizmetinin yaptığı stresi incelediği bölge araştırması da bir diğeridir.¹⁸¹ Asıl alanları askeri sosyoloji olmayan bu sosyologların savaş gözlemleri literatüre önemli bir zenginlik katmıştır. Hatta 1946 yılında dönemin önemli sosyoloji dergilerinden *American Journal of Sociology* "Askeri Toplumda İnsan Davranışı" [Human Behavior in Military Society] konulu özel bir sayı hazırlamıştır. Bu özel sayıda Arnold Rose'un askeri toplumsal yapıya dair bir incelemesi,¹⁸² Alfred Lindesmith'in öğretmenlerin özgüven duygularına ordu hizmetindeki statülerinin etkisini incelediği makalesi¹⁸³ ve August Hollingshead'in ordu hayatına ve sonrasında da sivil hayata uyum sağlama konulu çalışması¹⁸⁴ yer almıştır.

ABD başkanlık dairesi 1944 yılında *Strategic Bombing Survey* isminde bir araştırma başlatmış, Almanya ve Pasifik'te sivil hedeflerin bombalanmasının etkilerini gözlem, belge incelemesi, sorgulama ve görüşmeler yoluyla analiz etmiştir. Yüzlerce askeri ve sivil personel ekonomist John Kenneth Galbraith ve psikolog Rensis Likert'in¹⁸⁵ de içinde bulunduğu bir kurulun yönetiminde bu sürece dahil

¹⁸⁰ George C. Homans, "The Small Warship," *American Sociological Review*, 11, 1946, 294-300; Tamotsu Shibutani, *The Derelicts of Company*, Berkeley, University of California Press, 1978.

¹⁸¹ Reuben Hill, *Families under Stress: Adjustment to the Crises of War Separation and Reunion*, New York, Harper, 1949.

¹⁸² Arnold M. Rose, 1946 "The Social Structure of the Army", *American Journal of Sociology*, 51, 1946, 361-364.

¹⁸³ Alfred R. Lindesmith, "Teachers in the Army Air Forces."

¹⁸⁴ August B. Hollingshead, "Adjustment to Military Life," *American Journal of Sociology*, 51, 1946, 439-450. Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. David R. Segal, *Military Sociology*.

¹⁸⁵ Rensis Likert önce sosyolojide sonra da psikoloji alanında çalışmalar yapmıştır. Psikolojideki doktora çalışmasında bugün dahi ölçek ve anket uygulamalarında çokça başvurulan Likert ölçeğini geliştirmiştir. Bu ölçeği tutum ölçmek için geliştiren Likert, sonraki yıllarda yönetim modelleri geliştirmiştir. Bu alanda da oldukça bilinen yönetim modellerinin sahibidir. Likert'in yukarıda geçen çalışmadaki konumuyla ve çalışmanın diğer kısımlarıyla ilgili detaylı bilgi için bk.

edilmiştir. Özellikle stratejik hedeflerin bombalamasının etkileri dikkatlice analiz edilmiştir. Almanya ve Japonya'ya yapılan stratejik bombalamaların ve bunları yapan hava güçlerinin imkan ve önemini ortaya koyan bu çalışmalar, bombalamaların sivillerin moral düzeyini nasıl etkilediğini de değerlendirmekteydi. Japonya ile ilgili hazırlanan dokümanda işgücünün ve sivillerin bombalamadan nasıl etkilendiği, moral düzeyini korumada kullanılan araçlar, atom bombasının etkileri, Japonların teslim olmasında moral gücün rolü öne çıkan başlıklardır. Sosyologlar tarafından hazırlanan rapor ordu içinde stratejik planlama yapan bütün birimlere gönderilmekteydi.¹⁸⁶

Bu araştırmaların sonuçları İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hava kuvvetlerinin diğer askeri birimlere olan üstünlüğünü ortaya koymuş ve Hava Kuvvetlerinin ayrı bir birim olarak tesis edilmesinin gerekçelerini sunmuştur.¹⁸⁷

İkinci Dünya Savaşı döneminde askeri sosyolojinin içeriği araştırma ve incelemelerin sonuç raporlarından ve Amerikan Savaş Biriminin *Information and Education Division* isimli alt biriminin yaptırdığı anketlerden oluşmaktaydı. Bu birimin yaptırdığı *Studies in Social Psychology in World War II* üst başlıklı çalışmalar ve bunlar arasında özellikle Samuel A. Stouffer başkanlığında bir ekip tarafından hazırlanan *American Soldier* (1949)¹⁸⁸ isimli çalışmada; uyum, liderlik, birincil grup, moral, ırk ilişkileri, iletişim ve ikna olmak üzere oldukça geniş bir yelpazede çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmanın anket çalışmalarına, veri analizlerine ve deneysel incelemelere yaptığı metodolojik katkılar, kantitatif sosyolojiyi biçimlendirmiştir. Hatta yayınlanmasından otuzbeş yıl sonra *Social Psychology Quarterly* bu çalışmanın o güne kadar ki etkilerini inceleyen bir özel sayı hazırlamıştır.¹⁸⁹ Alanın bu ilk çalışmalarından sonra Amerikan Ordusu İkinci Dünya

http://www.ndl.go.jp/jp/data/kensei_shiryo/senryo/pdf/USB_org.pdf. Strategic Bombing Survey'in raporunun bir özeti için de bkz. <http://www.anesi.com/ussbs02.htm>.

¹⁸⁶ Raymond V. Bowers, "The Military Establishment," s. 238.

¹⁸⁷ David R. Segal, "Military Sociology."

¹⁸⁸ Samuel A. Stouffer, Edward A. Suchman, Leland C. Devinney, Shirley A. Star, Robin M. Williams, Jr., **The American Soldier: Adjustment during Army Life. Princeton.**

¹⁸⁹ Social Psychology Quarterly'nin 1984 yılında yayınlanan 47. sayısı.

Savaşının bitiminde bir personel yönetim aracı olarak survey tipi incelemelere devam etmiştir.¹⁹⁰

American Soldier projesinde üç önemli figür vardı; Samuel Stouffer, Carl I. Hovland¹⁹¹ ve Leonard I Cottrell. Geri kalan araştırmacılar bu kişilerin doğrudan talebeleri veya onların önerdikleri doktora öğrencilerinden oluşmaktaydı.

American Soldier'ın ilk cildi *orduda uyum*, ikinci cilt ise *savaş ve sonrası* diye alt başlıklara ayrılmıştır. *American Soldier*'da uygulanan kuramsal çerçeve daha önce 1930'larda Elton Mayo'nun *Western Electric's Hawthorne Works in Chicago*¹⁹² çalışmasında uyguladığı alan araştırmasının geliştirilmiş biçimiydi. Bu çalışmada işçilerin çalışma performanslarını neyin etkilediği incelenmekteydi. Bu araştırmanın verileri psikolojik, fiziksel ve çevresel yorgunluğu etkileyen en önemli etmenin birincil grup davranışı olduğunu göstermişti. Kişisel performansın kaynağında çalışanın, bu gruba karşı tutumları bireysel yeteneğinden daha önemliydi. Birincil gruba karşı kişinin tutumu askere alınan kişilerin uyumunu ve savaşan birimlerin davranışlarındaki etkisini değerlendirirken de kullanılacaktı. Uyumda yaşanan sorunlar, hem askerin geçmişine bakılarak hem de bizzat ordunun çeşitli unsurları analiz edilerek çözümleniyordu. Ordunun bu yapısal unsurları arasında tabakalaşma, iktidar ilişkileri, kontrol sistemi, genel yaşam koşulları, bilginin emir komuta zinciri içerisinde aşağı ve yukarı doğru yayılımı bulunmaktadır. Bu

¹⁹⁰ David R. Segal, "Military Sociology."

¹⁹¹ Hovland, İkinci Dünya Savaşından önce tutumların oluşması ve ikna bağlamında çalışmalar yapmış, ordu bünyesinde acemi askerler üzerinde, özellikle filmsel dokümanların etkileri ve ikna mekanizmalarına ilişkin sosyal psikolojik araştırmalara yönelmiştir. Savaş süresince askerlerin grup ruhunun uyandırılması, takım çalışmasına yönlendirme, düşmana karşı kin ve nefret duygularının uyandırılarak savaşa yönelik güdülemenin oluşturulması gibi konular çalışmalarının temel eksenini oluşturmuştur. Hovland bu çalışmalarını 1949 yılında yayınladığı "Experiments on Mass Communication" isimli eserde toplamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Philip G. Zimbardo, Michael R. Leippe, **The Psychology of Attitude Change and Social Influence**, Boston, McGraw Hill, 1991.

¹⁹² Elton Mayo, **The Human Problems of Industrial Civilisation**, New York, MacMillan, 1933. Western Electric şirketinin Chicago fabrikasında psikolojik, ekonomik ve fizyolojik kriterlerin işçi performanslarında ve örgütlenme biçimlerindeki yansımalarını inceleyen araştırmalar, daha sonra yönetim alanındaki birçok çalışma ve araştırmaya ilham kaynağı olmuştur. İşçilerin bazen bilinçli, bazen kendiliğinden oluşturdukları enformel örgütlenmenin temelini oluşturan grupları, direnç merkezlerini çözmek ve onları işletme hedeflerine uyumlu insanlar yaparak çalışmalarını bu amaç doğrultusunda yoğunlaştırmak, bu çalışmaların temel hedefi olmuştur.

raporlardan çıkan sonuçlar ordunun olumsuz yönde işlevi olan unsurlarını modifiye etme imkanı verecek çözümler üretilmesini sağlamaktaydı.¹⁹³

Askeri personelin etkinliği ile toplumsal uyumu arasındaki ilişki, askeri personelin ilgisini çektiğinden dolayı çalışmalar bu doğrultuda asker üzerine yoğunlaşmaktaydı.¹⁹⁴ Bunun yanında dönemin tek ilgisi asker olmamış bizzat ordu üzerine de çeşitli boyutlarıyla çalışmalar yapılmıştır. Bazı çalışmalarda ordu kurumunun tabakalaşma sistemi ve otoriter toplumsal kontrol mekanizması incelenmişti.¹⁹⁵ Bunun yanında Weber, Merton ve Selznick gibi sosyologların analizlerinden hareket eden ve orduyu bürokratik bir kurum olarak inceleyen çalışmalar da bulunmaktaydı.¹⁹⁶ Bu çalışmaların varlığına rağmen dönemin sosyoloji çalışmalarına bakıldığında savaş meselesi, ordu ve asker meselesine oranla daha az işlenen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci savaştan itibaren, Amerikan ordusu üzerine yapılan çalışmaların savaş sosyolojisi üzerine yazılanlardan daha fazla olduğu görülmektedir.¹⁹⁷ Mesela 1936 yılında dönemin ana akım sosyoloji dergilerinde savaş üzerine yazılmış bir makale varken ordu üzerine yazılan 131 makale vardır. Savaşla ilgili çalışmalarda ancak İkinci Dünya Savaşıyla birlikte bir artış görülmüştür.¹⁹⁸

¹⁹³ Giuseppe Caforio, "Some Historical Notes," s. 14. Ayrıca bk. Hans Speier, "The American Soldier and the Sociology of Military Organization," **Studies in the Scope and Method of "The American Soldier"**, Ed. by., Robert K. Merton - Paul F. Lazarsfeld, New York, Free Press, 1950, s. 107; Robert L. Hall, "Military Sociology 1945-1955," **Sociology in the United States of America**, Ed. by., Hans L. Zetterberg, Netherlands, UNESCO, 1956, s. 60.

¹⁹⁴ Robert L. Hall, "Military Sociology 1945-1955," s. 60.

¹⁹⁵ Howard Brotz, Everett Wilson "Characteristics of Military Society," **American Journal of Sociology**, 51, 1946, 371-375; Ralph Lewis, "Officer-Enlisted Man's Relationships," **American Journal of Sociology**, 52, 1947, 410-419; Arnold M. Rose, 1946 "The Social Structure of the Army.," Robert L. Hall, "Military Sociology 1945-1955," s. 60.

¹⁹⁶ Hall, a. y.

¹⁹⁷ Richard A. Garnett, "The Study of War in American Sociology: An Analysis of Selected Journals, 1936-1984," s. 271.

¹⁹⁸ A.e., s. 276.

2.4. Soğuk Savaş Döneminde Askeri Sosyolojinin Gelişimi

İkinci Dünya Savaşından galip olarak çıkan Amerika, savaş süresince ordu içi verimliliği artırmaya yönelik yapılan sosyal bilim çalışmalarının somut neticelerini görmüştür. Elde edilen verim, askeri sosyoloji çalışmalarında hem bir devamlılığı hem de yeni konu ve çalışmaları gündeme getirmiştir. Askeri sosyoloji çalışmalarındaki devamlılık, ordu içi verimliliğin artırılması yönündeki çalışmalarda görülürken, askeri sosyoloji alanındaki yeni konular ise Amerika'nın İkinci Dünya Savaşından sonra dünya egemenliğini biçimlendirmek için geliştirdiği siyasal ve askeri stratejilerin uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Yeni alanlar arasında belirgin olarak öne çıkanlar; Batı dışı dünya ülkelerinin toplumsal ve siyasal olarak çözümlenmesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile yürütülen psikolojik savaşta etkinlik sağlamaya yönelik çalışmalar olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı tecrübesi Amerika için önemli bir işlev görmüştür. Daha önceki savaşlarında, savaştan sonra ordusunu dağıtan Amerika, İkinci Dünya Savaşından sonra ilk defa barış zamanlarında soğuk savaş dolayısıyla, ordu bünyesinde büyük sayıda asker tutmaya devam etmiştir.¹⁹⁹ Daha sonrasında bu ordu, soğuk savaş dönemi Amerikan siyasetine paralel olarak yeni misyonlar yüklenerek ve Batı dışı dünyaya açılarak, Amerikan siyasetini Batı dışı dünyaya taşımanın en önemli aracı haline gelmiştir. Amerika'nın dünya egemenliği siyasetine paralel olarak da, ordu ve sosyal bilim uzmanları arasındaki ilişki yeniden düzenlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı süresinde Amerikan ordusu içerisinde çalışma yürüten sosyal bilim uzmanlarının çoğu, savaşın bitmesiyle birlikte kendi üniversitelerine dönmüş ve mevcut çalışmalarını buradan yürütmüştür. Bir kısmı ise ordu içerisindeki çalışmalarına devam etmiştir. Amerikan ordusu ise çalışmaların verimliliğini artırmak ve ordunun alt birimlerine göre uzmanlaşmayı sağlamak için sosyal bilim çalışmalarını çeşitli alt birimlere bölmüştür. Soğuk Savaş dönemiyle birlikte bu

¹⁹⁹ David R. Segal, "Military Sociology."

çalışmalar Deniz Kuvvetlerinin *Office of Naval Research*, Hava Kuvvetlerinin *RAND Corporation* ve Kara Kuvvetlerinin *Operations Research Office* birimleri altında yürütülmüştür.²⁰⁰ Sadece *Office of Naval Research*, 1947-54 yılları arasında 342 çalışmayı finanse etmiştir. 1950-1960 yılları arasında ise sürece yeni aktörler dahil edilmiştir: *Human Resources Research Office*, *Speceial Operations Research Office*, *Center For Naval Analysis*, *Institute for Defence Analysis*, *Advanced Research Projects Agency* vs. 1960'lara kadar bu kurumlarda yürütülen çalışmaların bütçeleri savunma harcamaları bütçesinden karşılanmış, 1960'lardan sonra sivil toplum kuruluşları ve hükümet kurumları tarafından ayrılan bütçeler ordunun ayırdığı bütçeleri geçmeye başlamıştır.²⁰¹

Diğer taraftan ise gerek Amerikan ordusunun bu araştırma birimleri gerekse de daha merkezi birimler, çeşitli üniversitelerin alt birimleri ile anlaşmalar yapmış ve projelerini bu kurumlar üzerinden yürütmüşlerdir.

2.4.1. Ordu İçerisinde Verimliliği Artırmaya Yönelik Çalışmalar

İkinci Dünya Savaşı süresince yürütülen askeri sosyoloji çalışmaları çok büyük oranda, Amerikan ordusunun savaş sahasında karşılaştığı sorunlarla ilişkili olarak şekillenmiştir. Askerlerin grup içerisinde, savaş sahasında ve ordu içerisindeki davranışları inceleyerek daha yüksek bir verimlilik elde edilmek istenmiştir. Sosyoloji düzeyinde ise karşılaşılan sorunların toplumsal kaynakları incelenmiştir. Toplumsal kaynaklı sorunların tespit edilmesi, anlamlandırılması ve çözüm önerileri bağlamında tek tek askerlerin sorunları merkeze alınarak incelemeler yapılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise bu çalışmalar daha sistematik bir biçimde devam etmiştir. Ordu içi verimliliği artırmaya yönelik çalışmalar üç kategori altında incelenmiştir; bunlardan iki tanesi personel yönetimi ile alakalı iken sonuncusu örgütsel yapının etkinliği ile alakalıdır. Bunlar sırasıyla (a) ordunun asker gücü

²⁰⁰ Bernard Boene, "Social Science Research, War and Military in The United States: An Outsider's Wiew of the Field's Dominant National Tradition," s. 160.

²⁰¹ A.e., s. 161.

ihtiyacının ve kaynaklarının daha güvenilir bir şekilde analiz edilmesi, (b) personelin seçiminde, ordu içersinde gerekli pozisyona atanmasında, eğitilmesinde ve performansının değerlendirilmesinde uygun tekniklerin geliştirilmesi ve organizasyon boyutu ile alakalı olarak da (c) moral-motivasyon, liderlik, ast-üst ilişkisi, personelin kendi arasındaki iletişim, örgütün yapısal değişimi ve birimlerin etkinliğine yönelik kriterlerin belirlenmesidir.²⁰²

Personel yönetimi ile alakalı olarak, ordunun asker gücü ihtiyaçlarının ve kaynaklarının daha güvenilir bir şekilde analiz edilmesine yönelik ilk çalışmaları Air Üniversitesinden C. A. McMahan yapmıştır. Bu çalışmalarda özellikle, personelin eğitim programlarının planlanması ve Air Üniversitesindeki hangi derslere katılabilecekleri tespit edilmiştir. Yine personel yönetimi ile alakalı olarak Hava Kuvvetleri, Hava Kuvvetlerinin yedek güçleri ve geri hizmet personeliyle ilgili çalışmalar yaptırmıştır. Ayrıca emekli askerlerin herhangi bir ulusal mobilizasyon durumunda, hangi alanlarda nasıl kullanılacaklarının tespiti ve potansiyelleri araştırılmıştır.²⁰³

Personel seçiminde, uygun alanlara yerleştirilmesinde, eğitilmesinde ve performans değerlendirmesinde çeşitli tekniklerin geliştirilmesi konusunda ise en önemli amaç, eğitim yöntemlerini ve materyallerini değerlendirmek, bu yeni yöntemlerle orduya dahil olan subay ve askerlerin liderlik olgusunu benimsemelerinde istikrarlı bir süreç oluşturmaktır.²⁰⁴

Sosyologlar daha çok organizasyon etkinliği projelerinde rol almışlardır. Sistemin işlevsel unsurları olan liderlik, yönetme ve iletişim kurma kanalları, rol davranışları ve çatışma, grup etkinliği ve gruplar arası ilişkiler gibi boyutların yanında, sistemin bir bütün olarak nasıl işlediği de temel konular arasında yer almıştır. Bu çerçeveye uygun çalışmalar 1950-1957 yılları arasında Air Üniversitesinde, Abbott L. Ferriss tarafından yürütülmüştür. Daha sonra askeri

²⁰² Raymond V. Bowers, "The Military Establishment," s. 256.

²⁰³ C. A. McMahan, John K. Folger; Stephen W. Fotis, 1956 "Retirement and Lenght of Life," **Social Forces**, Vol. 34/3, 234-238; Bowers, a.g.e., s. 256.

²⁰⁴ **A.e.**, s. 257.

sosyoloji alanında çalışmalarıyla öne çıkacak sosyologlar, doktora çalışmalarını bu programın finansmanı ile bu çerçevedeki konular üzerine yapmışlardır. Liderlik olgusunun alt başlığı olarak; (a) rol çatışması, (b) toplumsal algı, etki ve iletişim ve de (c) küçük grup davranışları analize tabi tutulmuştur. Liderlerin rol çatışması ve enformel toplumsal kontrol yönetimleri ile ilgili olarak Avrupa’da ve Amerika’da, Hava Kuvvetlerinin yönetici ve subaylarından oluşan 2430 kişi ile 17 hava üssünde görüşmeler yapılmıştır. Bazı durumlarda ise deneysel rol çatışması durumları yaratılarak, rol çatışmasının temelindeki toplumsal ve psikolojik zemini anlamaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Pratik etkinliği sağlamaya yönelik bu alan incelemelerinin yanında, bu çalışmaların üzerine bina edileceği, kuramsal ve metodolojik çalışmalar ve de alana yönelik incelemeleri yaparken gerekli olacak bir takım ölçme araçları geliştirmek, soğuk savaş dönemi askeri sosyoloji çalışmalarının konuları arasında görülmüştür.²⁰⁵

İkinci Dünya Savaşında oldukça yaygın bir şekilde askerlerin moral durumlarını inceleyen çalışmalar, soğuk savaş döneminde de devam etmiştir. Hava Kuvvetlerinde yapılan bir dizi tutum araştırmasında, askeri okullarda eğitim sürecinde bireysel başarının subay adaylarının moral düzeylerinin ölçülmesiyle öngörülebileceği belirtilmiştir.²⁰⁶

Soğuk Savaş dönemi askeri sosyoloji çalışmalarında da ordu içi verimliliği artırmaya yönelik araştırmalar yapılmıştır. Literatür incelemelerinin de göstereceği üzere bu çalışmaların denekleri, askeri operasyonları kendi ülkeleri dışında yapan hava subaylarıdır. Bu bağlamda stresin yoğun olduğu durumlarda küçük grupların etkinliğini artırmak için gerekli olan hususların tespit edilmesi için düşman bölgesinde mücadele yürütmüş 200 hava subayı ile görüşmeler yapılmış ve bu

²⁰⁵ A.e., s. 258-259.

²⁰⁶ Robert L. Hall, “Military Sociology 1945-1955,” s. 60; E. C. Tupes, Jay K. Yarnold, “Military Attitude as a Predictor of Air Force Success: Preliminary Studies of the Attitude Survey,” **Human Resources Research Center Research Bulletin**, Texas, Lackland Air Force Base, 1952.

görüşmeler analiz edilmiştir.²⁰⁷ Düşman bölgesinde kalan askerler fiziksel duygulardan uzun süreli mahrum kalmakta, bu duruma fiziksel ve psikolojik tepkiler vermekteydiler. Ayrıca gelişmiş polis sorgulamalarına veya askeri sorgulamalara maruz kalmaktaydılar. Askerlerin bütün bunlara karşı psikolojik olarak ayakta kalmalarını ve çözülmemelerini sağlayacak hazırlıkların neler olduğu, bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.²⁰⁸

Görüleceği üzere askeri sosyoloji çalışmaları Soğuk Savaşla birlikte İkinci Dünya Savaşındaki çalışma konularını devam ettirmiştir. Çalışmalarda bir devamlılık olmakla birlikte, İkinci Dünya Savaşı döneminde ordu kurumunu ve toplumsal kaynaklı sorunları merkeze alan yaklaşım, Soğuk Savaşla birlikte eksen değiştirmiş, Amerika'nın egemenlik hedefleri bağlamında savunma potansiyelini had safhaya çıkarmaya kaymıştır. Bu durum Soğuk Savaş dönemiyle birlikte askeri sosyoloji çalışmalarının bir boyutuyla Amerikan'ın Batı dışı dünyadaki küçük ve orta ölçekli askeri müdahalelerinde karşılaşılan sorunlara yönelik olarak şekillendiğini göstermektedir. Erken dönemlerde aynı konular doğrudan ordu içerisindeki sorunları merkeze alırken, Soğuk Savaşla birlikte aynı konular askeri operasyonların ortaya çıkardığı sorunlar olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu nedenle Soğuk Savaş dönemi literatürünü belirleyen askere alma,²⁰⁹ savaşın ortaya çıkardığı stres,²¹⁰ asker kaçaklarının tutumları,²¹¹ askerlerin savaştaki saldırganlık durumu,²¹² küçük grup

²⁰⁷ Christopher Simpson, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu: Soğuk Savaş Döneminde Sosyal Bilimlerde Para ve Siyaset**, Çev. Musa Caylan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2000, s. 25.

²⁰⁸ Raymond V. Bowers, "The Military Establishment," s. 249-250.

²⁰⁹ Leonard Carmichael, Leonard C. Mead, **The Selection of Military Manpower: A Symposium**, Washington, D.C., National Academy of Sciences-National Research Council, 1951.

²¹⁰ William A. Hunt, Cecil L. Wittson, Edna B. Hunt, "The Serviceability of Military Personnel of Low Intelligence," **Journal of Clinical Psychology**, 10, 1954, 286-288.

²¹¹ Arnold M. Rose, "The Social Psychology of Desertion from Combat," **American Sociological Review**, 51, 1951, 361-364.

²¹² Robert L. Egbert, Tor Meeland, Victor B. Cline, Edward W. Forgy, Martin W. Spickler, C. Brown, **Fighter I: An Analysis of Combat Fighters and Non-Fighters**, Technical Report No. 44, Washington, D.C., Human Resources Research Office, 1957.

dinamikleri²¹³ ve liderlikle²¹⁴ ilgili çalışmalar bu yeni eksen çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Amerika'nın soğuk savaşla birlikte hem komünist blok ülkelerine hem de Batı dışı ülkelere yönelik toplamda bir bilgi ihtiyacı söz konusudur. Hem komünist anlayışın yayılma dinamikleri hem de İkinci Dünya Savaşı sonrasında eski sömürge ülkelerinde ortaya çıkan Batı karşıtı ayaklanmalar bu ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Amerika öncülüğünde Batı dışı coğrafyaya yönelik geliştirilen yeni siyaset, bu ülkelerin bağımsız ulus devletler haline gelmesi yönünde gelişmiştir. Batı dışına yönelik bütün modernleşme, kalkınma, gelişme söylemleri Batı dışını entegre etmenin bir unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönüştürme durumu beraberinde sosyal bilimlerin ortaya çıkan yeni siyasi ve iktisadi ihtiyaçlar çerçevesinde şekillendirilmesini de beraberinde getirmiştir.²¹⁵ Saha hakimiyeti ve yönetimi için ihtiyaç duyulan bilgilerin üretilmesi durumu, özellikle büyük bir hareketlilik içerisinde olan Fas'tan Endonezya'ya, Hint Okyanusundan Orta Asya'ya ve Latin Amerika'ya kadar büyük bir coğrafyanın bilgisini gündeme getirmiştir. Bu anlamıyla dünyanın fiili ve potansiyel çatışma bölgelerini bilen uzman ihtiyacı artmıştır. Bölge çalışmalarının ortaya çıkması da bu ihtiyacın bir ürünüdür. Askeri sosyolojinin Batı dışı coğrafyaya dair gerek çeşitli projeler bağlamında üretilen çalışmaları gerekse de bireysel çalışmaları olsun, bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Amerika, İkinci Dünya Savaşından hemen sonra askeri başarısının bir sonucu olarak çözülen ve zayıflayan Avrupa karşısında yeni egemen güç olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası, bu anlamda, egemenlik ilişkilerinin yeniden yapılanmasına sahne olmuştur. Amerika, siyasi egemenliğinin tasdiki anlamında, dünyanın sıcak çatışma bölgelerine askeri ve/veya politik olarak

²¹³ Daniel M. Goodacre, "Group Characteristics of Good and Poor Performing Combat Units," **Sociometry**, 16, 1953, 168-179.

²¹⁴ Fred E. Fiedler, "The Influence of Leader-Keyman Relations on Combat Crew Effectiveness," **Journal of Abnormal and Social Psychology**, 51, 1955, 227-235; Bernard Boene, "Social Science Research, War and Military in The United States: An Outsider's View of the Field's Dominant National Tradition," s. 162.

²¹⁵ İsmail Coşkun, "Sosyoloji, Antropoloji, Şarkiyatçılık ve Öteki," **Sosyoloji Dergisi**, 3/16, 2008, 18-19.

müdahale etmeye başlamıştır. Soğuk Savaş dönemi de bunun meşru zeminini hazırlamıştır. Amerika'nın uluslararası sistemin merkezine yerleşmesi beraberinde, bütünsel olarak dünyanın siyasi, askeri ve iktisadi pazarına hakim olmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle bu alanlara dair bilgilerin elde edilmesi zorunlu hale gelmiştir. Alan hakimiyetini sağlayacak bilgi ve yorumun sağlanması için de hemen soğuk savaşla birlikte bölge araştırmaları, alan çalışmaları ve sosyal bilimler yapılandırılmıştır. Soğuk savaş dönemi askeri sosyoloji çalışmaları da Amerika'nın Batı dışı dünyaya dair toplamda ihtiyaç duyduğu bilgi ekseninde gelişmiştir. Soğuk Savaş dönemi askeri sosyoloji çalışmaları, özellikle Amerika'nın siyasi ve askeri faaliyetlerine karşı gelişen direniş hareketlerinin toplumsal ve tarihsel kaynaklarını anlamak noktasında yoğunlaşmıştır.

2.4.2. Batı Dışı Toplamların Çözümlemesi

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Avrupa ülkeleri arasındaki siyasi mücadele en azından savaş düzleminde tamamlanmış, buna bağlı olarak da Amerika ve Batı arasındaki mücadele Batı dışındaki ülkelere ve bölgelere kaymıştır. Batı dışı bölgelerde ise özellikle Amerika, sıcak çatışma bölgelerine yönelik çeşitli askeri ve siyasi operasyonlar düzenlemeye başlamıştır. Bu müdahalelerin gerçekleştirilebilmesi ve bu bölgelerde etkili olmak için gerekli bilgiler, özellikle ordu kurumlarının araştırma birimleri üzerinden elde edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında, soğuk savaşın bir uzantısı olarak komünist rejimlerin işleyişini daha iyi anlamak ve diğer bölgelerin komünizme geçmelerini engellemek de askeri sosyoloji çalışmalarının konusunu oluşturmuştur.²¹⁶ Bu çalışma ve projelerdeki amaç, sosyal bilimlerin demografik ve kültürel eğilimlere ilişkin kamuoyu verileri sağlayacak yöntemler geliştirmesini ve bu yöntemlere uygun olarak elde edilecek bulguların, Amerika'ya yönelik yerel meydan okuyuşları yönetmesi, dağıtması veya ortadan

²¹⁶ Noam Chomsky, Ira Katznelson, R. C. Lewontin, David Montgomery, Laura Nader, Richard Ohmann, Raymond Siever, Immanuel Wallerstein, Howard Zinn, **Soğuk Savaş ve Üniversite: Savaş Sonrası Yılların Entellektüel Tarihi**, İstanbul, Kızılirma Yayıncılık, 1998, s. 214.

kaldırmasını sağlamaktı.²¹⁷ Yine bu veriler savaş veya çeşitli mücadeleler sonucunda direnme imkanları kırılan ülkelerin, Batılı değerlere göre yeniden düzenlenmesini sağlayacaktı.²¹⁸

Ordu içi organizasyon etkinliğini artırmak için yapılan çalışmalarda olduğu gibi, Batı dışı ülkelerin toplumsal olarak çözümlenmesinde de ordu araştırma birimleri ile üniversiteler arasında çeşitli işbirlikleri gerçekleştirilmiştir. SSCB ile ilgili olarak, 1950 yılında Harvard Üniversitesi *Russian Research Center* ile Hava Kuvvetlerinin *Human Resources Research Institute* programı arasında ortak bir proje başlatılmıştır. Dört yıllık projede ağırlıklı olarak sosyologlar görev almıştır. Araştırmanın amacı; (a) görece olarak kapalı bir toplumsal sistemin içeriden nasıl görüldüğünü ve (b) mevcut toplumsal, siyasi ve idari kurumların ve de etnik ve sosyo-ekonomik grupların halihazırdaki konumları üzerinde bir baskı olduğunda nasıl tepki verdiklerini tahmin etmektir. Proje kapsamında Avrupa'daki Rus göçmenler, kaçaklar ve mülteciler ile 700 derinlemesine görüşme, 12.000 anket çalışması yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda, askeri birimlere 18 özel rapor hazırlanmış, akademik olarak da 35 makale yayımlanmıştır. Projenin Rus toplumunun psikolojik ve toplumsal olarak zayıf ve güçlü yönlerinin değerlendirildiği bölümler kitap olarak da yayımlanmıştır.²¹⁹ Proje tamamlandıktan sekiz yıl sonra ise görüşmelerden elde edilen, Rus halkının gündelik yaşamına dair detayların yer aldığı veriler ve istatistikler yayımlanmıştır.²²⁰

Benzer şekilde, 1950'den sonra Amerikan ordusunun dahil olduğu kontrgerilla operasyonlarında ihtiyaç duyduğu toplumsal yaşam biçimlerine dair veriler de elde edilmeye başlanmıştır. 1956 yılında Yale Üniversitesinin *Human Relations Area Files* (HRAF) birimi, 1957 yılında ise American Üniversitesinin

²¹⁷ Chomsky ve ark., **a.g.e.**, s. 23.

²¹⁸ **A.e.**, s. 42.

²¹⁹ Raymond A. Bauer, Alex Inkeles, Clyde Kluckhohn, **How The Soviet System Works: Cultural, Psychological, and Social Themes**, Cambridge, Harvard University Press, 1959.

²²⁰ Alex Inkeles, Raymon A. Bauer, **The Soviet Citizen: Daily Life in a Totalitarian Society**, Cambridge, Harvard University Press, 1959; Bowers, **a.g.e.**, s. 239-240.

Special Operations Research Office (SORO) birimi ile yapılan projelerde, Çin, Hindistan, Gine, Lübnan, Küba ve Tayvan gibi ülkelerin sosyolojik, ekonomik, politik ve askeri kurumlarına dair analizlerin yer aldığı elli kitaptan oluşan “*Foreign Area Studies' Handbook*” yayımlanmıştır.²²¹ Bu projelerin yürütücüleri, savunma bakanlığına doğrudan danışmanlık yapan iki sosyolog Leonard S. Cottrell, Jr.²²² ve John W. Riley’dir.²²³

Düşmanın savaşma gücünü kırmak ve bir daha savaşma gücü ve direncinin kalmaması için ne yapılması gerektiği meselesi soğuk savaş dönemi askeri sosyolojisinin en önemli konularından birisi olmuştur. Çalışmamızın ilk bölümünde askeri sosyolojiye kaynaklık etmesi bakımından, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl askeri stratejisi incelenirken, Clausewitz’in düşmanın sadece savaş meydanında yenilmesinin nihai ve siyasi bir zafer getirmeyeceği, bilakis düşman güçlerinin ve kaynaklarının topyekun bir biçimde yok edilmesi gerektiğinden bahseden görüşlerine yer verilmişti. Soğuk savaş dönemi askeri sosyolojisinde Clausewitz’in bu çözümlemesine çok benzeyen ve onun görüşlerini yeniden formüle eden yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda bir ülkenin, bölgenin veya şehrin

²²¹ Türkiye için bu bağlamda hazırlanan metin bk. Richard F. Nyrop, **Turkey A Country Study: Area Handbook for the Republic of Turkey**, Washington, D.C., American University, Foreign Area Studies, 1973.

²²² Cottrell, Amerikan Sosyoloji Birliği’nin Parsons’tan sonraki başkanıdır. Pearl Harbor saldırısı sonrası Stouffer’in davetiyle “*American Soldier*” projesinde de yer almıştır. Savaşın sona Cornell üniversitesindeki bölümüne geri dönmüş ve bölümü ordu bünyesinde çalıştığı çeşitli akademisyen ve araştırmacılarla birlikte zenginleştirmiştir. Cottrell daha sonra Sage Publications’ta da editör olarak çalışmıştır. Bilindiği üzere Sage, soğuk savaş dönemi askeri sosyoloji çalışmalarını büyük oranda basan yayınevidir. Kır sosyolojisi ile çalışmalarına başlayan Cottrell, daha sonraları kamuoyu araştırmalarına, aile, evlilik gibi alanlara da ilgi duymuştur.

²²³ Riley özellikle Kore savaşı bağlamında yaptığı çalışmalarla öne çıkmıştır. Riley, 1950 yılında Human Resources Research Institute ve Air University ortak çalışmasıyla Kore savaşı bağlamında çalışmalar yapmak üzere Uzak Doğu’ya giden araştırmacılarıdır. Hazırlanan raporlarda Güney ve Kuzey Kore’nin komünizme yaklaşımları ve Kore’nin Sovyetleşmesi bağlamında sistematik bilgiler toplanmıştır. Riley asıl olarak kamuoyunun oluşumu bağlamında çalışmalar yapmıştır. Riley’in Kore, iletişim ve kamuoyu çalışmaları bağlamında öne çıkan eserleri için bk. Wilbur Schramm, John W. Riley, Jr., “Communication in the Sovietized State, as Demonstrated in Korea,” **American Sociological Review**, 16/6, 1951, 757-766; John W. Riley, Jr., Leonard S. Cottrell, Jr., “Research for Psychological Warfare,” **The Public Opinion Quarterly**, 21/1, Anniversary Issue Devoted to Twenty Years of Public Opinion Research, 1957, 147-158; John W. Riley, Jr., Wilbur Schramm, Frederick W. Williams, “Flight From Communism: A Report on Korean Refugees,” **The Public Opinion Quarterly**, 15/2, 1951, 274-286; Matilda White Riley, John W. Riley, Jr., “A Sociological Approach to Communications Research,” **The Public Opinion Quarterly**, 15/3, 1951, 445-460. Detaylı bilgi için bkz. Bowers, **a.g.e.**, s. 240.

topyekun yok edilebilmesi için o yerin hangi stratejik unsurlarının yok edilmesi gerektiği önem kazanmıştır. Askeri sosyoloji de bu bağlamda Amerika'nın sıcak çatışma içerisinde olduğu veya düşman olarak gördüğü ülkelerin, önemli şehirlerinin idari yapısı, bölgede yaşayan topluluklar arasındaki ilişki yapısı, ekolojik sistemi gibi unsurları incelenmeye başlamıştır. Bu bağlamda Hava Kuvvetlerinin *Human Resources Research Institute* birimi ile Columbia Üniversitesinin *Bureau of Applied Social Research* bölümü arasında *World Urban Resources Index*²²⁴ ismiyle bir çalışma başlatıldı. Dünyadaki merkezi şehirlerin her birine dair dosyalar oluşturuldu. Şehir ve bölgelerin karşılaştırmalı bir analizini de sunan raporlarda, sıcak savaş durumunda hava kuvvetlerinin hangi hedefleri öncelikli olarak yok etmesi gerektiği belirlenmekteydi. Aynı proje daha sonra Berkeley Üniversitesindeki *Institute for International Urban and Population Research* birimi tarafından yürütülmüştür.²²⁵ Benzer bir çalışmayı Chicago Üniversitesi *Community Inventory* birimi, metropol bölgelerdeki insan kaynağı ve maddi kaynakların dağılım örüntülerini analiz edip tanımlayacak bir program geliştirerek yapmıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra, eski kolonyal güçlerin çeşitli şekillerde etkin olduğu Batı dışı toplumların bir kısmında, bu kolonyal güçlere veya yerel siyasi güçlere karşı gerilla savaşlarının ortaya çıktığı bilinmektedir.²²⁶ Amerikan ordusu hem bu gerilla unsurlarının kaynaklarını ve toplumsal dinamiklerini anlamak hem de bunlara karşı yapılacak mücadelenin çerçevesini belirlemek anlamında çeşitli projeler başlatmıştır. Bu projelerin en önemlilerinden birisi olan *Camelot Projesi*,

²²⁴ Bu çalışma 1951 yılında başlamıştır. O dönemde nüfusu yüz binin üzerinde olan bütün şehirlerin niceliksel verileri toplanmıştır. İstatistiki veriler belli bir standarda göre tablollaştırılarak istendiğinde karşılaştırma yapılmasına imkan verecek şekilde düzenlenmiştir. Sadece olanı değil tarihsel bilgileri de sunan indeks, geleceğe yönelik projeksiyonlar yapmak için kullanılmıştır. Şehirler, etraflarındaki diğer şehirlerle veya bölgelerle birlikte ele alınarak incelenmiştir. Böylece bölgesel şartlarda şehirlerin büyüme potansiyelleri diğer ekonomik büyüme unsurlarıyla kıyaslanabilmektedir. Detaylar için bkz. David M. Heer, **Kingsley Davis: A Biography and Selections from his Writings**, Transaction Publishers, 2005, 315-317. Bu çalışmanın verileri kullanılarak ortaya konan bir örnek için ise bkz. Thomas O. Wilkinson, "The Pattern of Korean Urban Growth," **Rural Sociology**, 19/March, 1954, 32-38.

²²⁵ Bowers, **a.g.e.**, s. 241-242.

²²⁶ Robert W. Coakley, Charles B. MacDonald, "The United States and the World Military Scene Since 1945," **A Guide to the Study and Use of Military History**, Ed. by., John E. Jessup, Jr. - Robert W. Coakley, Center of Military History, 1979.

1963 yılında Amerikan ordusunun *Special Operations Research Office* (SORO) birimi tarafından, Latin Amerika, Afrika Sahranın Güneyi ve Orta Doğudaki ulusal kurtuluş hareketlerine yönelik olarak gündeme getirilmişti.²²⁷ Amerikan ordusu bu bölgelerde yerel askeri personele, mevcut isyanların bastırılması için planlama ve planların uygulanması düzeyinde yardım etmiştir. Batı dışı dünyada gerçekleştirilmek istenen sosyal, ekonomik ve siyasal gelişme süreçlerinin tanımlanması, hızlı toplumsal değişimin getireceği sosyal düzendeki bozulmaların öngörülebilmesi, projenin en önemli hedefleriydi. Ordu ve savaş nasıl ki on dokuzuncu yüzyılda ulus-devlet siyasetinin dışarıda etkinlik kurmak için en önemli vasıtası olduysa Amerika için de Batı dışı dünyadaki etkinliğini kurmanın aracı olmuştur.

Amerikan Üniversitesindeki SORO, Amerikan ordusunun sosyal bilim araştırmaları için kurulmuş, daha sonra bu birim altında isyan bastırma bilgi analiz merkezi tesis edilmiştir.²²⁸ Projenin alt hedefleri arasında; (a) hedef bölgelerdeki yerli birliklerin ve insan topluluklarının tepkilerini tahmin etme metotlarına ilişkin sosyal ve davranışsal bilim çalışmaları yapmak, (b) bu çalışmalar yoluyla isyan bastırma, askeri yardım, konvansiyonel olmayan savaş ve psikolojik harekatlardaki artan personel ihtiyacını karşılamak ve (c) ileride yapılmak istenen başka çalışmaların ön araştırmalarının yapılması vardı.²²⁹ Bu anlamıyla gerilla gibi konvansiyonel olanın dışında savaşma biçimi, İkinci Dünya Savaşından itibaren devam eden bir ilgi alanıydı. Bunun en belirgin örneği olan Ruth Benedict'in çalışması,²³⁰ 1941 yılında, Japonların Pearl Harbor'a saldırması ile gündeme gelmişti. Bu çalışmada bir askerin kendisini feda edebilme duygusunun o toplum

²²⁷ Christopher Simpson, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu: Soğuk Savaş Döneminde Sosyal Bilimlerde Para ve Siyaset**, s. 30.

²²⁸ A.e., s. 105.

²²⁹ A.e., s. 106-107.

²³⁰ Benedict Ruth, **The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture**, Plume, 1974. [ilk baskısı 1946'da yapılmıştır].

içerisinde nasıl anlamlandırıldığını görebilmek için Japonların tarihi, kültürel ve düşünsel yapısı derinlemesine analize tabi tutulmuştur.

Askeri sosyoloji çalışmalarının Soğuk Savaş döneminde yoğunlaştığı alanlardan birisi de psikolojik savaştır. Askeri sosyoloji çalışmalarının bu dönemdeki temel yönelimi yine Batı dışı toplumlar ve Sovyet Bloku ülkeleri olmuştur. American Üniversitesi bünyesindeki *SORO* 1958 yılında başladığı çalışmalarında yirminin üzerinde ülkenin *Psychological Operations Handbook*'unu hazırlamıştır. Bu çalışmalarda her bir ülkedeki etnik, coğrafi, ekonomik ve toplumsal olarak farklı konumlandırılabilir gruplar tanımlanmaya ve bunların Amerika'ya yönelik muhtemel tutumları ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışmalara katılanların ikna olma hassasiyetleri, ülkelerindeki etkinlik düzeyleri ve farklı şartlar altında bu kişilerin, Amerikan çıkarları söz konusu olduğunda, yapacakları katkılar değerlendirilmiştir.²³¹ Hedef ülkelerde gerçekleştirilen alan çalışmalarında, medya dışındaki iletişim imkanları, propagandanın nasıl icra edildiği, enformel iletişim ağlarının propaganda durumlarında nasıl kullanıldığına dair bilgiler elde edilmek istenmiştir. *SORO*'nun saha çalışmalarını genel olarak sosyologlar yürütmüştür. Bu bağlamda psikolojik savaşın nasıl icra edileceğini işleyen el kitabı Wilbur Schramm tarafından hazırlanmış, bu çalışmadaki teoriye uygun örnek olaylar da William E. Dougherty ve Morris Janowitz tarafından toplanmıştır. Bu çalışmalar, alanda çalışacak uzmanların eğitimde kullanılmak üzere ordu tarafından kullanılmıştır.²³² Psikolojik savaşın temel unsuru olan propagandaya yönelik askeri sosyoloji çalışmaları da soğuk savaşta ortaya çıkmıştır. Düşman bölgesinde dağıtılacak broşürlerin yapısı ve mesajın içeriğinin nasıl olması gerektiği gibi hususlar, o bölgenin temel toplumsal dinamiklerinin çözümlenmesi yoluyla belirlenmiştir.

Propagandaya yönelik çalışmaların başlangıcı, Genel Kurmay Başkanlığının *Research and Development Board* (RDB) biriminin, soğuk savaşın teknik, sosyolojik

²³¹ Raymond V. Bowers, "The Military Establishment," s. 247.

²³² William E. Dougherty, Morris Janowitz (Eds.), **A Psychological Warfare Casebook**, Washington, D.C.: Operations Research Office, The Johns Hopkins University, 1958. A.e., s. 247.

ve psikolojik boyutlarının incelemesi yönündeki talepleri ile başlamıştır.²³³ Ordu birimlerinin çalışmalarını ortak olarak yürüttüğü kişi ve kurumlara bakıldığında, bunların askeri sosyoloji alanını soğuk savaş ve sonrasında belirleyen önemli figürler olduğu görülmektedir. Mesela Paul Lazarsfeld ve Columbia Üniversitesi *Bureau of Applied Social Research* (BASR), Hadley Cantril ve Princeton Üniversitesinin *International Institute of Social Research* (IISR) ve Ithiel de Sola Pool'un başkanlığını yürüttüğü *MIT Center for International Studies* (CENIS)²³⁴ bunlardandır. Bu kurumlara ilaveten, döneminde önemli siyasi tartışmaları beraberinde getirmiş olan Camelot Projesi de, askeri sosyoloji çalışmalarının soğuk savaş dönemindeki ilgilerini ortaya koymaktadır. Camelot Projesi, dünyanın gelişmekte olan ülkelerindeki toplumsal değişimin siyasal açıdan önemli boyutlarını ön görmeyi ve bu değişimleri etkilemeyi mümkün kılacak genel bir toplumsal sistem modelinin mümkün olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamaktaydı.²³⁵ Proje bünyesinde; Küba, Yemen ve Belçika Kongo'su vs. ülkelerdeki ulusal kurtuluş savaşlarıyla mücadele etme biçimleri²³⁶ gibi somut alanlar üzerinde çalışmalar yapılmasının yanında, daha genel çerçeveli çalışmalar da yapılmıştır. Mesela iç savaş konusundaki mevcut verilerin gözden geçirilmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrası isyanlarına ilişkin 21 durum incelemesi ve geleceğe yönelik projeksiyonlar ortaya koyabilecek 5 tane saha araştırması yapılarak daha sonraki analizlere kuramsal zemin hazırlanmıştır.²³⁷

İkinci Dünya Savaşındaki psikolojik harp operasyonlarını konu edinen temel metinler 1950'li yıllarla birlikte oluşmaya başlamıştır.²³⁸ İkinci Dünya Savaşı sonrasında, psikolojik savaşa dair ilgilerin artmasında işlev gören önemli unsurlardan

²³³ Christopher Simpson, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu: Soğuk Savaş Döneminde Sosyal Bilimlerde Para ve Siyaset**, s. 45.

²³⁴ A.e., s. 20.

²³⁵ A.e., s. 120.

²³⁶ A.y.

²³⁷ A.e., s. 121.

²³⁸ William E. Dougherty, Morris Janowitz, M. A **Psychological Warfare Casebook**.

bir diğeri de Kore Savaşıdır. Kore Savaşının 1950’de patlak vermesiyle beraber, İkinci Dünya Savaşında olduğu gibi askeri sosyoloji çalışmalarının desteklenmesinde bir artış görülmüştür.²³⁹ Kore Savaşı dolayısıyla gündeme gelen pek çok psikolojik operasyon içerisinde sosyologlar çalışmıştır. Kore Savaşı bağlamında, Çinli ve Koreli savaş mahkumlarıyla yapılan araştırmalar ve Çin merkezli bir komünizmin Kore’deki göstergelerini inceleyen çalışmalar bunlar arasında sayılabilir.²⁴⁰ Bunun yanında Kore Savaşı, İkinci Dünya Savaşı bağlamında gündeme gelmiş olan grup incelemelerini tekrar başlatmıştır. Ordu kurumunun iç örgütlenme yapısının iyileştirilmesine yönelik olarak Roger Little, savaşta askerlere motivasyon ve destek sağlayan kişiler arası süreçlerin önemini tekrardan ortaya koyan çalışmalar yürütürken, Johns Hopkins Üniversitesinin *Special Operations Research Office* birimi, yeni oluşan Amerikan ordusundaki ırk ilişkilerini incelemiştir.²⁴¹ Öteki orduların askerlerinin grup dinamikleri de doğal olarak gündeme gelmiş ve incelenmiştir. Mesela, Çin Halk Kurtuluş Ordusu’nun kendi birliklerine yaptığı telkinler ve askerlerin morallerini diri tutmak için kullanılan grup dinamiklerinin başarısı, Amerikan ordusunun liderlik ve grup içi uyum gibi alanlarda ülke dışındaki araştırmaları desteklemesine yol açmıştır.²⁴²

Hem İkinci Dünya Savaşında hem de sonrasında Amerikan ordusunun çeşitli ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda büyüyen ve gelişen askeri sosyoloji disiplini, sosyolojinin bir alt dalı olarak kendini kabul ettirmiş ve kurumlaşma sürecine girmiştir. Askeri sosyoloji çalışmalarının Amerika’da ortaya çıkardığı ordu içi kurumsal verimlilik ve dış siyaset imkanları, Avrupa’da da askeri sosyoloji çalışmalarını hızlandırmıştır. Askeri sosyoloji ilk kurumlaşma girişimini 1960 yılında Morris Janowitz başkanlığında kurulan The Inter-University Seminar on Armed

²³⁹ Robert L. Hall, “Military Sociology 1945-1955,” s. 59.

²⁴⁰ John W. Riley, Wilbur Schramm, **The Reds Take a City: The Communist Occupation of Seoul with Eyewitness Accounts**, Çev. Hugh Heung - Wu Cynn, New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1951.

²⁴¹ David R. Segal, “Military Sociology.”

²⁴² A.y.

Forces and Society (IUS) ile gerçekleştirmiştir. IUS ordu kurumu ve sivil-asker ilişkileri üzerine çalışan sosyal bilim akademisyenlerini, ordu mensuplarını, bağımsız araştırmacıları, kamu ve özel sektör temsilcilerini bir araya getiren ve çeşitli etkinlikler düzenleyen bir forumdur. 35 ülkeden katılımcısı bulunan IUS'un merkezi, önce Michigan Üniversitesinde daha sonra Chicago Üniversitesinde bulunmuş, bugün ise Chicago Loyola Üniversitesinde bulunmaktadır. IUS 1974 yılında askeri sosyoloji alanının en önemli süreli yayınlarından birisi olan *Armed Forces & Society* dergisini çıkarmaya başlamıştır. IUS iki yılda bir olmak üzere uluslararası çalışmalar düzenlemektedir.²⁴³

IUS kendi kurumsal yapısını oluşturduktan hemen sonra, *International Sociological Association* (ISA) bünyesinde bir alt Araştırma Komitesi (Research Committee) kurulmasını sağlamıştır. *Armed Forces and Society* ismi ile kurulan bu araştırma komisyonunda, 1980'li yıllarda yeni bir düzenlemeye gidilmiş ve çatışma konusundaki genel çalışmaları da içerecek şekilde genişleyerek *Armed Forces and Conflict Resolution* ismini almıştır. Araştırma komisyonu ilk toplantısını 1964 yılında Morris Janowitz başkanlığında Londra'da gerçekleştirmiştir.²⁴⁴ 1966 yılında Fransa'da yapılan "Altıncı Dünya Sosyoloji Kongresi"nde bu başlık altında iki grup şeklinde çeşitli sunumlar yapmıştır. Komisyonun asıl çekirdek kadrosunu Militarism and the Professional Military Man [Militarizm ve Profesyonel Ordu Mensupları] isimli çalışma grubu altında çalışmalarını yürüten sosyologlar oluşturmuştur. Janowitz başkanlığındaki çalışma grubunda sunulan çalışmaların bir kısmı daha sonra yayımlanmıştır.²⁴⁵ Araştırma komisyonunun başkanlığını sırasıyla Morris Janowitz (Amerika, 1966-1974), Jacques Van Doorn (Hollanda, 1974-1978), Gwyn Harries-Jenkins (Birleşik Krallık, 1978-1982), Charles Moskos (Amerika, 1982-1986), Bernhard Fleckenstein (Almanya, 1986-1994), David Segal (Amerika, 1994-1998) ve Giuseppe Caforio (İtalya, 1998-2010) yürütmüştür.

²⁴³ Giuseppe Caforio, "Some Historical Notes," s. 24; David R. Segal, "Military Sociology."

²⁴⁴ Caforio, *a.g.e.*, 24.

²⁴⁵ Jacques Van Doorn, *Armed Forces and Society: Sociological Essays*, The Hague, Mouton, 1968; Caforio, *a.g.e.*, 24.

IUS'in gerek çalışma konuları gerekse de metodolojisi itibariyle Amerikan geleneğine bağlı olması, Amerikan ordu yapısının Avrupa ile kıyaslandığında farklılıklar göstermesi, Avrupalı sosyal bilimcilerin 1986 yılında Fransa'da *European Research Group on Military and Society*'yi (ERGOMAS) kurmalarında temel saik olmuştur. Ordu ve toplum arasındaki ilişkiyi ya da bu meseleler ile alakalı konuları kendisine inceleme alanı olarak seçen ERGOMAS, etkinliklerini alt çalışma gurupları üzerinden devam ettirmekte ve iki yılda bir düzenli faaliyetler yapmaktadır.²⁴⁶

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde pek çok Avrupa ülkesinde askeri sosyoloji alanında gerek hükümet gerekse de sivil yapılar şeklinde çeşitli araştırma merkezleri kurulmuştur. Mesela Almanya'da *Sozialwissenschaftliches Institut der Bundeswehr*, Fransa'da *Centre d'Etudes en Sciences Sociales de la Defense*, İtalya'da *Centro di Studi Strategici e Militari* ve Polonya'da *Polish Military Institute for Sociological Research* bunlar arasında sayılabilir.²⁴⁷

2.5. Vietnam Savaşı Döneminde Askeri Sosyoloji Çalışmaları

Soğuk savaş dönemi süresince Avrupa dışı coğrafyalarda yaşanan en önemli değişim eski sömürgecilik faaliyetlerinin son bulması ve sömürge ülkelerinin bağımsız devletler oluşturmalarıdır. Bu bağımsızlaşma süreci bazı zamanlarda sıcak çatışmaları bazı zamanlarda ise düşük yoğunluklu çatışmaları ortaya çıkarmıştır. Düşük yoğunluklu savaşların sıcak çatışmalara dönüşmesi ile birlikte, Amerika'nın bu bölgelere dair, özellikle direnişin insan kaynaklarına dair bilgi ihtiyacı artmıştır. Bu durumun en belirgin olarak ortaya çıktığı dönem ise Vietnam Savaşıdır.

Askeri sosyoloji çalışmaları Vietnam Savaşında belli bir ivme kazanmıştır. Çalışmaların artmasının sebeplerinden bir tanesi askeri sosyolojinin artık kurumsal yapılar oluşturmuş olması diğeri ise Vietnam Savaşının gerilla savaşı mefhumunu gündeme getirmiş olmasıdır. Soğuk Savaşın başlamasıyla askeri sosyolojinin temel

²⁴⁶ Giuseppe Caforio, "Some Historical Notes," s. 25; David R. Segal, "Military Sociology."

²⁴⁷ Giuseppe Caforio, "Some Historical Notes," s. 26.

konularından biri olan Batı dışı toplumların çözümlemesi olgusu, Vietnam Savaşı ile oldukça somut hale gelmiştir. Amerikan ordusu, konvansiyonel savaşın dışında bir savaşma tarzı ile karşılaşmış ve teknolojik olarak donanımlı ordusuna rağmen savaşı hemen neticelendirememiştir. Savaşın uzaması hem Vietnam'da savaşan birlikler içerisinde belli sorunlar ortaya çıkarmış hem de savaşın kazanılması için gerilla olgusunun çözümlemesi meselesini önemli hale getirmiştir. Bu dönemde gerilla savaşına dair oldukça fazla çalışma ortaya çıkmış, Vietnamlı gerillaların toplumsal dayanaklarını ve motivasyon unsurlarını anlamak noktasında Kuzey Vietnamlı bir generalden çeviri yapılmış ve başka ülkelerin gerilla savaşı tecrübeleri incelenmiştir.²⁴⁸

RAND Corporation²⁴⁹ 1964-1969 yılları arasında, Vietnamlıların moral ve motivasyon kaynaklarını, devrimcileri ve devrim sürecini inceleyen en kapsamlı saha çalışmasını yapmıştır.²⁵⁰ Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi üyelerinin motivasyon düzeyi, köylülerin davranış kalıpları, Güney Vietnamlı birliklerin iletişim unsurları ise Agile Projesi yoluyla yürütülmüştür.²⁵¹ Bu tip projelerde askeri sosyoloji uzmanlarının rol almasının temel sebebi Amerikan ordusunun isyan bastırma konusunda kullanacağı toplumsal bilgilerin, sadece sosyal bilimciler tarafından sağlanabilecek türden bilgiler olmasıdır.²⁵² Toplumsal ayaklanma ve direniş olguları askerî olmanın ötesinde dinamikler de taşımaktadır. Bu dinamikler anlaşılmadan, kaynakları tespit edilmeden yürütülecek askeri müdahaleler netice vermeyeceğinden, çalışmalar bu konular üzerine yoğunlaşmıştır. Bu sebeplerden dolayı Vietnam'a

²⁴⁸ Robert W. Coakley, Charles B. MacDonald, "The United States and the World Military Scene Since 1945", s. 258-259 ve 264.

²⁴⁹ RAND Corporation (Research AND Development) 1946 yılında Amerikan Hava Kuvvetlerini tarafından kurdurulmuş sonrasında sivilleştirilmiş bir think-tank kuruluşudur. Kurulduğundan beri Amerikan ordusunun stratejisinin belirlenmesinde oldukça önemli bir işlev görmektedir. Bunun haricinde siyaset, eğitim, ekonomi ve kültür gibi alanlarda da raporlar hazırlamaktadır.

²⁵⁰ Christopher Simpson, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu: Soğuk Savaş Döneminde Sosyal Bilimlerde Para ve Siyaset**, s. 131.

²⁵¹ A.e., s. 129.

²⁵² A.e., s. 107-108.

yönelik askeri sosyoloji çalışmaları sosyolojik ve toplumsal kaynakları merkeze almıştır.

Dönemin askeri sosyoloji çalışmaları, sıcak savaş bölgelerinde edinilen alan hakimiyeti üzerinden, kuramsal yaklaşımlar geliştirmiştir. Bu kurumsal birikim Amerikan ordusunun daha sonra karşılaşacağı ulusal isyanlarda başvuracağı bir zemin oluşturmuştur.²⁵³ Bahsi geçen projeler bağlamında 29'u İkinci Dünya Savaşından sonra olmak üzere, yirminci yüzyılda gerçekleşmiş 57 isyanının ayrıntılı incelemeleri yapılmıştır.²⁵⁴ Normal şartlarda yasalara uyan bireylerin devrimci hareketlere dahil olma nedenleri üzerine incelemeler yapılırken, İkinci Dünya Savaşında Amerikan ordusunun çözümlenmesinde müracaat edilen grup dinamikleri, liderlik, aidiyet, gurup bütünlüğü derecesi, özgüven düzeyi, otoriteye karşı tutum gibi kavramlar tekrar gündeme gelmiştir.²⁵⁵

Gerillanın toplumsal kökenini ve kaynaklarını anlamak adına yapılan en önemli çalışmalardan bir tanesi Eric Wolf'un köylü savaşlarını konu edinen eseridir.²⁵⁶ Bu kitap yirminci yüzyılda Meksika, Rusya, Çin, Vietnam, Cezayir ve Küba'daki altı büyük isyanda, köylü olgusunu incelemekteydi. Wolf, köylülerin hangi durumlarda isyan etme tutum ve davranışları gösterdiklerine dair açıklamalar geliştirmiştir.

Vietnam Savaşı bağlamında yapılan çalışmalar, o güne kadar incelenen tekil örneklerin ve elde edilen verilerin üst bir kurama dönüştürülmesini sağlamıştır. Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere, gerek Amerika gerekse de bazı Avrupa ülkeleri etkinlik kurmak istedikleri bölgelerin derinlemesine analizlerini yapmış, bu analizlere uygun stratejiler geliştirmiştir. Diğer taraftan Vietnam savaşı dönemi çalışmaları sadece Batı dışı toplumların çözümlenmesi ile sınırlandırılmaz. Vietnam savaşının Amerikan toplumunda ortaya çıkardığı tepkisel tutum, hem ordunun toplumsal yapıdan etkilendiği hem de toplumun ordudan etkilendiği bir süreci ortaya

²⁵³ A.e., s. 131.

²⁵⁴ A.e., s. 133.

²⁵⁵ A.e., s. 133-134.

²⁵⁶ Eric Wolf, **Peasant Wars of the Twentieth Century**, New York, Harper and Row, 1969.

çıkarmıştır. Toplumsal alanda ırk meselesi bağlamında ortaya çıkan tartışmalar ordu üzerinde de etkisini göstermiş, hem ordu kendisini yeni sürece hazırlayan kurum içi çalışmalar yapmış hem de askeri sosyolojide bu anlamda çalışmalar ortaya çıkmıştır. Yine toplumda özellikle gençler arasında artan uyuşturucu kullanımı, bu insanların orduya girmesiyle beraber, ordunun da gündemine gelmiştir. Kadınların iş gücü olarak piyasaya dahil olmaları neticesinde ordu, bu uyum sorunu ile yüz yüze gelmiştir. Kadınların orduya daha aktif bir şekilde dahil olmaya başlamaları ile ordu içersindeki konum ve rolleri de bu oranda çeşitlenmeye başlamıştır. Kadın meselesi aslında bu çeşitliliğin sadece bir boyutuydu. Hemen peşinden ırk eşitliği²⁵⁷ ve daha sonra da eş cinsellik meselesi²⁵⁸ tartışmalara dahil olmuştur.

Bu sorunların hepsi de askeri sosyolojinin araştırma alanı içerisinde incelemeye tabi tutulmuştur. Askeri sosyoloji, literatürünü zenginleşip çerçevesini genişlettiği oranda görünürlük kazanamamıştır. Temel sosyoloji dergilerinin, ordu ve savaş konusunda yazı yayımlamak konusunda çekinik tavırlar sergilemeleri, alana özgü süreli yayınların doğuşunu hazırlamıştır.²⁵⁹

Vietnam Savaşının Amerikan toplumu üzerindeki etkilerinin incelenmesi, savaştan dönen askerlerin toplumsal alanda karşılaştıkları sorunlar gibi yeni çalışma alanlarını gündeme getirmiştir. Ayrıca henüz Vietnam Savaşı devam ederken hem sosyologlar hem de toplumun diğer kesimleri arasında zorunlu askerliğin kaldırılması ve ordunun profesyonel unsurlardan oluşturulması yönünde tartışmalar başlamıştır.²⁶⁰ 1970'lerin başında tartışılmaya başlanan zorunlu askerlik meselesi

²⁵⁷ Charles C. Moskos Jr., John Sibley Butler, **All That We Can Be: Black Leadership and Racial Integration the Army Way**, New York, HarperCollins, 1996.

²⁵⁸ Wilbur Scott, Sandra C. Stanley, **Gays and Lesbians in the Military: Issues, Concerns, and Contrasts**, New York, Aldine De Gruyter, 1994.

²⁵⁹ Inter-University Seminar'in yayınladığı *Armed Forces & Society* ve *Journal of Political and Military Sociology*.

²⁶⁰ Paul L. Savage, Richard A. Gabriel, "Cohesion and Disintegration in the American Army," **Armed Forces & Society**, 2, 1976, 340-376.

1972 yılında profesyonel askeri birliklerin tesis edilmesi ile devam etmiştir.²⁶¹ Bunu müteakip 1973 yılı Ocak ayında Amerikan ordusu, barış zamanlarında zorunlu askerliğin kaldırıldığını açıklamıştır. Zorunlu askerliğin kaldırılmasının askeri sosyoloji alanında bir takım etkileri olmuştur. Bu kadar büyüklükte profesyonel bir ordunun varlığı, oldukça zorlu bir toplumsal tecrübe ortaya çıkarmıştır. Bu durumdan etkin bir biçimde faydalanmak isteyen ordu, çeşitli birimlerinde örgütsel verimliliğin artırılması adına yeni davranış araştırmaları yapılması noktasında daha istekli olmuştur.²⁶²

Askeri sosyoloji literatüründe orduda verilen hizmetin doğası ve toplumla olan ilişkisi, yetmişli yıllardan sonra yeni bir kavramsal dil etrafında ifade edilmeye başlanmıştır. Ordunun, devletin bir alt birimi olarak kendine özgün bir yapısı olduğu sorgulanmaya başlamış ve devletin diğer kurumları ile olan biçimsel benzerlikleri tartışma konusu olmuştur. Dönemin en önemli askeri sosyoloji uzmanlarından Moskos'a göre zorunlu askerliğin yerine profesyonel askerliğin getirilmesiyle ordu hizmeti, değer yönelimli bir meslekten, ekonomik yönelimli bir işe dönüşmüştür.²⁶³ Daha sonra Kurum/Meslek (Institutional/Occupational) modeli olarak isimlendirilen bu tartışma, askeri sosyolojinin ilgisini subay kadrosundan profesyonel askerlere kaydırmış,²⁶⁴ sosyolojik araştırmaların bu alana yönelmesine sebep olmuştur. Bu dönemde Avrupa'da çok sayıda ülke zorunlu askerlikten profesyonel askerliğe geçince,²⁶⁵ Moskos'un modelini bu ülkelerin kendi bağlamında değerlendiren çalışmalar artmıştır.²⁶⁶

²⁶¹ David R. Segal, **Recruiting for Uncle Sam: Citizenship and Military Manpower Policy**, Lawrence, University Press of Kansas, 1989.

²⁶² David R. Segal, "Military Sociology."

²⁶³ Charles C. Moskos Jr., "From Institution to Occupation: Trends in Military Organization," **Armed Forces and Society**, 4, 1977, 41-50.

²⁶⁴ David R. Segal, "Measuring the Institutional/Occupational Change Thesis," **Armed Forces & Society**, 12, 1986, 351-376.

²⁶⁵ Karl Haltiner, "The Definite End of the Mass Army in Western Europe?" **Armed Forces & Society**, 25, 1999, 7-36.

²⁶⁶ Charles C. Moskos Jr., Frank R. Wood, **The Military: More Than Just a Job?** McLean, VA:

Ordu hizmetinin dönüşümü ve diğer sivil mesleklerle benzer bir yapı olduğu yönündeki tartışmaların bir uzantısı olarak ordu sendikacılığı gündeme gelmiştir. Bu konu 1970'lerdeki askeri sosyoloji çalışmalarının en yaygın tartışmalarından birisi olmuştur. Ordu kurumunun meşruiyetinin normatif değerlerden piyasa ekonomisinin dinamiklerine doğru kaymasıyla, orduya katılma, vazife, onur gibi değerler yerini maaş gibi ekonomik göstergelere bırakmıştır. Bu şartlar altında ordu personeli, kendilerini tanımlarken artık ordu dışındaki aidiyetlere referans vermek durumunda kalmışlardır.²⁶⁷ Temel referansları değişen ordunun gerek devlet içerisindeki konumu gerek kamunun nazarındaki yerinin ne olacağı dönemin öne çıkan tartışmalarıdır.

Görüleceği üzere Vietnam Savaşı döneminde askeri sosyoloji çalışmaları hem bir devamlılık göstermiş hem de kendisine Batı dışı ve Sovyet Bloku ülkeleri üzerinden bir alan açmıştır. Çalışmalardaki devamlılık ordu içerisindeki örgütsel ve toplum sorunlarına yöneliktir. Yenilik ise Amerika'nın sıcak çatışmalarda üstünlüğünü sağlayacak bilgi ve yorum ihtiyacına binaen ortaya çıkmıştır. Özellikle askeri ve siyasi direnişin kaynakları, sosyolojik olarak tespit edilmiş ve direnişi kırarak toplumsal zayıflıklar araştırılmıştır. Buralarda ortaya çıkan tartışmalar literatürün zenginleşmesini sağladığı gibi soraki dönemin tartışma konularını da belirlemiştir.

2.6. Günümüzde Askeri Sosyoloji

Soğuk Savaşın bitmiş olması, sıcak çatışma bölgelerinde bir azalma yaşanması ve askeri operasyonların mahiyetinin değişmesi, bir kurum olarak ordunun hem örgütsel yapısında hem de silahlı güçler ile toplum arasındaki ilişkide bir farklılaşma ortaya çıkarmıştır. Askeri sosyoloji çalışmaları da yeni döneme uygun olarak eksen değişimi yaşamıştır. Eski dönemin bölge, ülke gibi daha büyük coğrafi yapılarına dair araştırmalar azalmış, bunun yerine konusu ve odağı olan çalışmalar

Pergamon-Brassey's International Defense Publishers, 1988.

²⁶⁷ Chris Bourg, Mady W. Segal, "The Impact of Family-Supportive Policies and Practices on Organizational Commitment to the Army," **Armed Forces & Society**, 25, 1999, 633-652.

artmaya başlamıştır.²⁶⁸ Bu anlayışa paralel olarak, askeri sosyoloji çalışmalarına fon desteği sağlayan sivil ve idari yapılar bölge çalışmalarına ayırdıkları fonları azaltmış, “gelişme”, “kalkınma” ve “demokrasi” gibi Batı dışı toplumların modernleşmesini eksene alan çalışmalara yönelmiştir.²⁶⁹

Bunun yanında askeri operasyonlara biçilen misyonlarda yeniden bir tanımlanma ve genişleme yaşanmıştır. Başka bölgelerdeki askeri birlikler, geniş boyutlu savaşlar yerine insani yardım, barış gücü ve acil müdahale misyonları ile donatılmaya başlanmıştır. Mesela 1990’ların ortasından sonra Amerikan ordusu yedek birliklerini ilk defa *Camp David* anlaşmasının bir uzantısı olarak uluslararası güç ve gözlemci sıfatıyla Sina çölünde konuşlandırdı.²⁷⁰ Ülke dışındaki askeri birliklerin hem kendileri hem de çevreleri yeni bir ilgi alanı haline geldi. Bu yeni misyonları edinen ülke dışındaki askeri üstlerin, çevrelerindeki insan unsurları ile nasıl bir ilişki geliştirecekleri, askeri üslerin bölgenin iktisadi, toplumsal yapısına ne gibi etkilerinin olduğu veyahut da bölge insanların askeri üslere karşı tutumları, askeri sosyolojinin yeni çalışma alanlarına katılmıştır.²⁷¹

Özellikle askeri yetenek ve iş bilgisi gerektiren alanlara askeri personel yönlendirilirken, daha önce meslekten asker olanlar tarafından yerine getirilen bir takım işler sivillere devredilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Amerikan Savunma Birimi bütün çalışanlarının % 70’ini oluşturan 700.000 kişiyi sivil alandan sağlayacak şekilde değişime gitti. Bu süreç çeşitli planlar çevresinde devam ettirildi ve her yıl belli oranlarda iş gücü sivillere devredilmeye devam etti.²⁷² Benzer bir

²⁶⁸ Chomsky ve ark., **a.g.e.**, s. 151.

²⁶⁹ **A.e.**, s. 185.

²⁷⁰ Ruth H. Phelps, Beatrice J. Farr, **Reserve Component Soldiers as Peacekeepers**, Alexandria, VA: U.S. Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences, 1996.

²⁷¹ Bölge insanları için askeri üslerin varlığı ekonomik bir imkan sunmaktadır. Yapılan çalışmalar bu iktisadi katkısından dolayı bölge insanların daha az etnik ayrımcılık yaptıkları yönünde sonuçlar veren çerşitli araştırmalar vardır. Bradford Booth, William W. Falk, David R. Segal, Mady W. Segal, “The Impact of Military Presence in Local Labor Markets on the Employment of Women,” **Gender & Society**, 14, 2000, 318–332.

²⁷² David R. Segal, “Military Sociology.”

şekilde, bir takım askeri işler çeşitli kurumlara ihale edilerek yerine getirilmeye başlandı. Herhangi bir askeri disiplinden geçmemiş sivillerin ilk defa askerlerle beraber operasyonlara çıkması, 1990 yılındaki Irak savaşı ile birlikte olmuştur. Irak savaşında sayıları 73.000 olan bu birlikler genellikle ulaşım, sağlık, askeri polis ve destek hizmetleri olarak işlev görmüştür.²⁷³ Burada elde edilen tecrübeden sonra kısa dönemli operasyonlar için yedek güçler daha fazla kullanılmaya başlandı. Sivil unsurlar 2002'deki Irak savaşından sonra daha uzun süreli ve doğrudan çatışmaların içersinde yer almaya başladılar. 2005 yılında Irak'taki güçlerin yaklaşık %40-50'si yedek güçlerden oluşmaktaydı. O döneme kadar ağırlıklı inceleme alanı aktif güçler olan askeri sosyoloji, bu dönemden sonra yedek güçleri hatta bunların ailelerini de çalışma alanı haline getirdi.²⁷⁴ Bu sivil unsurların askeri süreçlere dahil olmalarıyla beraber askerlik mesleğinin tanımı ve çerçevesi de değişmiştir. Soğuk Savaş öncesinde askerlik mesleği sadece aktif olanları kapsamakta, aktif görev dışında kalan yedek subayları, eğitilmiş personeli içine almamaktaydı. Meslek sosyolojisindeki değişimlere paralel olarak askeri sosyoloji içerisinde bu yeni unsurları da kapsayacak şekilde bir genişleme görülmüştür.²⁷⁵

Ordu, kendisini yeni dönemin şartlarına ve ihtiyaçlarına göre uyarlarken, bir takım toplum sorunlarının orduya yansması sonucunda değişime gitmek zorunda kalmıştır. Bu değişimin kaynakları, neticeleri ve yansımaları askeri sosyolojinin yeni çalışma alanlarına dahil olmuştur. Mesela ekonomik krizlerden sonra dünya piyasalarındaki işçi çıkarmaya paralel olarak ordu da asker azaltma yoluna gitmiştir.²⁷⁶ Askeri sosyoloji açısından özellikle ekonomik sebepler dolayısıyla ordu

²⁷³ Ryan D. Keltz, **Civilianization of the Military: The Social-Psychological Effects of Integrating Civilian and Military Personnel**, Unpublished Doctoral Dissertation, Department of Sociology, University of Maryland, College Park, MD, 2005; David R. Segal, "Military Sociology."

²⁷⁴ David R. Segal, "Military Sociology."

²⁷⁵ Andrew Abbott, "The Army and the Theory of Professions", **The Future of the Army Profession**, Ed. D. M. Snyder - G. L. Watkins, Boston, MA: McGraw-Hill, 2002, 523-536.

²⁷⁶ David R. Segal, Nehama E. Babin, "Institutional Change in Armed Forces at the Dawning of the 21st Century" **International Handbook of Sociology**, Ed. by S. Quah - A. Sales, London, Sage, 2000, 218-235.

hizmeti dışında kalanlar, yeni bir inceleme alanı olmuştur.²⁷⁷ Zorunlu askerliğin hem Amerika’da hem de Batı Avrupa’da ortadan kalktığı ve neredeyse bütün ülkelerde mesleğe dönüştüğü bir dönemde “teröre yönelik savaş” gerekçesi ile zorunlu askerlik hizmetinin tekrardan uygulamaya konulması ve sürdürülebilirliği tartışma konusu haline gelmiştir.²⁷⁸

Kültürel çalışmaların ortaya çıkması ile birlikte gündeme gelen kültür-toplum ilişkisi tartışmalarına paralel olarak askeri sosyoloji içerisinde, Janowitz ve Huntington’ın ordu-devlet ve sivil-asker arasındaki ilişkiyi tartışırken ortaya koydukları sorular²⁷⁹ yeni dönemde tekrar gündeme gelmiştir. Tartışmalar “bir ülkenin ordusunun kültürü, içinde bulunduğu toplumun kültüründen farklı mıdır” sorusu etrafında şekillenmişti.²⁸⁰

Dönemin toplumsal dönüşümünün bir unsuru olan cinsiyet eşitliği ve kadının kamusal alanda görünürlük elde etmesi olgusu, ordu içerisinde yankısını bulmuş ve kadınların ordu kurumlarına ve askerlik mesleğine girişlerinde yeni düzenlemeler yapılmıştır.²⁸¹ Irk, sınıf ve cinsiyet meselesine dair²⁸² ordu içerisinde çeşitli araştırmalar devam ederken, tarihsel olarak da meseleyi bir izlek üzerine oturtan çalışmalar ortaya çıkmıştır. Mesela Afrika ve Japon kökenli Amerikalı kadınların, İkinci Dünya Savaşındaki fiili katkılarını inceleyen bir çalışma bu duruma örnek

²⁷⁷ Leonard Wong, Jeffrey McNally, “Downsizing the Army: Some Policy Implications Affecting the Survivors,” **Armed Forces & Society**, 20, 1994, 199-216; V. Lee Hamilton, David Rohall, David R. Segal, Mady W. Segal, “Downsizing the Russian Army: Consequences for Organizational Leavers, Survivors, and Spouses,” **Journal of Political and Military Sociology**, 29, 2001, 73–91.

²⁷⁸ Marjan Malesic, **Conscription vs. All-Volunteer Forces in Europe**. Baden-Baden, Nomos, 2003.

²⁷⁹ Jerald D. Bachman, John D. Blair, David R. Segal, **The All-Volunteer Force: A Study of Ideology in the Military**, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1977.

²⁸⁰ Peter D. Feaver, Richard H. Kohn, **Soldiers and Civilians: The Civil-Military Gap and American National Security**, Cambridge, MIT Press, 2001.

²⁸¹ Christopher Dandeker, Mady W. Segal, “Gender Integration and Armed Forces: Recent Policy Developments in the United Kingdom,” **Armed Forces & Society**, 23, 1996, 29-47.

²⁸² Bradford Booth, David R. Segal, “Bringing Soldiers Back In,” **Race, Class, & Gender**, 12, 2005, 34–57.

olarak verilebilir.²⁸³ Yine askerlik görevinden emekli olan kişilerin toplum içersindeki statüleri en önemli çalışma alanlarından birisi olmuştur. Amerikan toplumunda, İkinci Dünya Savaşı ve Kore savaşında aktif görev alan askerler toplumda bir konum elde edip bundan fayda sağlarken, Vietnam ve sonraki dönemlerde aktif olarak savaşa katılanlar toplumda bir konum elde edememektedirler. Bu durumun sebepleri ve Vietnam sonrası savaş durumlarının toplumda nasıl algılandığı çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Benzer bir durum azınlıklar için de geçerlidir. Ordu hizmetinde bulunmuş azınlıklar beyazlara nispetle daha fazla toplumsal kabul görmektedirler.²⁸⁴ Bu veriler üzerinden, Amerikan toplumunun savaşa karşı değişen tavrı, ordunun toplum nazarındaki konumu, asker emeklilerine gösterilen tavırlar üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır.

Son dönemlerde askeri sosyoloji literatürüne dahil olan konulardan birisi ise devletlerin savaşları ordu dışındaki özel birimlere devretmesiyle gündeme gelmeye başlayan özel ordulardır. Amerika'nın özellikle Irak Savaşında kullanmaya başladığı bu yöntem yeni araştırmaları da beraberinde getirmiştir.²⁸⁵

2.7. Avrupa'daki İlgiler

Avrupa ülkelerinde de askeri sosyoloji çalışmalarından bahsetmek mümkündür. Avrupa on dokuzuncu yüzyılın egemen unsuru ve merkezi olduğundan, bilgi ihtiyacı duyan ve üreten konumundaydı. Avrupa, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte dünya egemenliğindeki konumunu Amerika'ya bırakmıştır. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı sonrasında bilgi üretme ve egemenlik ilişkilerini düzenleme konumu Amerika'ya

²⁸³ Brenda L. Moore, **To Serve My Country, to Serve My Race**, New York, New York University Press, 1996; Brenda L. Moore, **Serving Our Country: Japanese American Women in the Military during World War II**, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 2003.

²⁸⁴ David R. Segal, "Time, Race, and Gender Differences in the Effects of Military Service on Veteran Outcomes," **Historical Influences on Lives and Aging**, Ed. by K. W. Schaie - G. H. Elder, New York, Springer, 2005, 166-189.

²⁸⁵ Bu yeni orduların literatürde nasıl ele alındığı, Askeri Sosyoloji Literatürü isimli bölümde tartışılacaktır.

geçmiştir. Bu bağlamda Avrupa'daki askeri sosyoloji birikimi Amerika ile kıyaslandığında sınırlı kalmaktadır. Buna rağmen belli bir birikimin özellikle 1960'lardan sonra oluşmaya başladığını belirtmek gerekmektedir.

Avrupa sosyoloji geleneğinde ordu ve savaş konusu, esasında erken dönem dönüşümleri tarafından incelenen konulardan birisi olmuştur. Fransız toplum düşüncesinde Tocqueville'in²⁸⁶ demokratik toplumlarda askere alma ve askerlerin tutumları ve disiplin uygulamaları hakkındaki incelemeleri, Comte'un²⁸⁷ endüstriyel toplumlarda silahlı güçlerin dönüşümü hakkındaki eserleri, Spencer'ın evrimci yaklaşım bağlamında, askeri toplumdan endüstri toplumuna geçiş ve askerliğin gördüğü işlev hakkındaki yazıları ve Durkheim'in²⁸⁸ askeri kahramanlık olgusunu özgeci intihar ile ilişkilendirdiği fikirleri, ordu ve savaş konusunun ilk dönemlerden itibaren incelendiğini göstermektedir.

Erken dönem ilgilerin ötesinde Avrupa'da da kurumsal anlamda ordu üzerine sosyal bilimcilerin çalışmaları olmuştur. Amerika'dakine benzer bir şekilde daha çok psikoloji ve sosyal psikoloji bağlamında, savaşta birliklerin motivasyonu ve moral düzeyleri konusu incelenmiştir. Fransız ordusu bünyesinde ilk olarak 1912 yılında *Health Brach* içerisinde başlayan çalışmalar 1920'lerde ordunun diğer birimlerinde de yapılmıştır. Zorunlu askerlik uygulaması bağlamında, genelde gençlerin sağlık ve eğitimleri ile ilgili bilgilerin derlendiği verilere dayalı ilk dönem çalışmaları da bulunmaktadır.²⁸⁹ Görünen o ki bu çalışmalar, ordunun insan kaynaklarına ilişkin bilgi oluşturma, mevcut bilgileri daha sıhhatli bir şekilde düzenleme amacı bağlamında yapılmıştır. Hatta Amerika'daki askeri sosyoloji çalışmalarını etkilemesi ve kaynaklık etmesi bakımından önemli bir metin olarak Karl Demeter'in

²⁸⁶ Alexis De Tocqueville, **Democracy in America**, 1835.

²⁸⁷ Auguste Comte, *La sociologie*, 1897.

²⁸⁸ Emile Durkheim, **Le Suicide: Étude de Cociologie**, 1897.

²⁸⁹ Michel L. Martin, "French Military Sociological Research: A Still Promising Field", **Military Sociology: The Richness of a Discipline**, Ed. by., Gerhard Kümmel - Andreas D. Prüfert, , Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2000, 23-24.

Almanya’da subayların toplumsal kökenleri üzerine yaptığı bir çalışmadan bahsetmek gerekir.²⁹⁰

Avrupa ülkeleri kendi toplumsal ve siyasal durumlarına uygun şekilde bir takım çalışmalar yaptırmışlardır. İlk kurumsallaşma çabaları olarak 1959 yılında *Evangelische Studiengemeinschaft* (Protestan Çalışma Grubu) tarafından Almanya Federal Cumhuriyeti silahlı kuvvetleri olan Bundeswehr üzerine yapılan bir takım sosyolojik çalışmalardan bahsedilebilir.²⁹¹ 1960 yılında Savunma Bakanlığı’nın kurdurduğu, Rudolf Warnke’nin başkanlığını yaptığı *Systemforschung*, askere alma, askerlerin meslekle ilgili beklenti ve tatmin olma durumları ve silahlı kuvvetlerin kurumsal sorunları üzerine incelemeler yapmıştır.²⁹² 1961 yılında Cologne Üniversitesinde *Wehrsoziologische Forschungsgruppe* (Ordu Konulu Sosyoloji Çalışma Grubu) kurulmuştur. René König’in başkanlığını yaptığı bu kurum Savunma Bakanlığının kararı ile silahlı kuvvetlerde ampirik araştırmalar yapmaya başlamışlardır.²⁹³ Benzer tarihlerde Fransa’da 1963 yılında Center for Studies of

²⁹⁰ Karl Demeter, **Das Deutsche Offizierskorps in Seine Historisc Sociologischen Grundlagen**, Berlin, 1930. Hem bu çalışmayla hem de Gini’nin erken dönem çalışmasıyla ilgili detaylar, bu çalışmanın 136. dipnotunda bulunabilir. Bunların dışında Almanya’da özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında savaş konusu oldukça işlenmiş bir konudur. Mesela Türkiye’de tanınan bir isim olarak Hans Freyer’den bahsedilebilir. Freyer’in *Der Staat* eseri savaşın topyekünleşmesi, savaşın nasıl bir topyekün var veya yok olma mücadelesini ele almaktadır. Bununla ve iki savaş arası dönemde Almanya’da savaşın topyekünleşmesi için bkz. Ulrich Brockling, **Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi**, s. 300-315.

²⁹¹ Birkaç yıl sonra bu çalışmayı yürüten komisyon üç cilt olarak çalışmanın sonuçlarını yayımlamıştır. Georg Picht, **Studien zur Politischen und Gesellschaftlichen Situation der Bundeswehr**, 3 Vols. Witten & Berlin, Eckart-Verlag, 1965-66.

²⁹² Rudolf Warnke, Helmut Mosmann **Der Offizier der Bundeswehr I-III**, Bann: Bundesministerium der Verteidigung, 1971/72.

²⁹³ Daha sonra bu çalışmaların sonuçları da kitaplaşmıştır. Paul Klein, “Sociology and the Military in Germany,” Ed. by., Gerhard Kümmel - Andreas D. Prüfert **Military Sociology: The Richness of a Discipline**, Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 2000, 44-54; Rene König, “Beitrage zur Militarsoziologie” **Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie**, Special Issue 12, Cologne-Opladen, 1968, 38-58. König’in çalışmaları Alman sosyolojisinde ampirik tarzın yerleşmesinde önemli bir işlev görmüştür. Oldukça farklı alanlarda eserler veren König’in Türkçe’ye

Military Sociology (CESM) ismiyle sadece ordu kurumlarının çalışma yapabildiği bir birim açılmıştır. Kurumun ilk çalışmaları, kurumlar sosyolojisi bağlamında, ordunun yapısal kontrol örüntüleri üzerinedir.²⁹⁴

Britanya’da, Fransa ve Almanya’dakine benzer kurumsal yapılar ortaya çıkmamakla beraber silahlı güçler ve topluma dair Gwyn Harries-Jenkins’in, S. Anderski’nin ve Correlli Barnet’in önemli çalışmaları yayımlanmıştır.²⁹⁵ Britanya’da subayların toplumsal kökeni, ordu kurumunun değişen toplumsal yapısı, asker olmanın gerektirdiği niteliklerdeki değişimler ampirik olarak incelenmiştir.²⁹⁶ Bu bağlamda daha sonraları Britanya’nın önemli askeri sosyoloji uzmanlarından olan Dandeker’in çalışmalarını büyük oranda etkileyen, deniz subaylarının gelişimini konu edinen Norbert Elias bahsedilmeye değerdir.²⁹⁷

Diğer Avrupa ülkelerinden ayrı olacak 1960’lı yıllarda Fransa’da, Amerika’daki askeri sosyoloji çalışmalarının üçüncü dünyaya yönelik ilgilerine benzer bir şekilde, özellikle Cezayir’de ortaya çıkan isyan ve askeri müdahalelere

de çevirisi yapılmış çalışmaları bulunmaktadır. König’in ampirik tarzını göstermesi açısından bk. Rene König, **Geri Kalmış Denilen Alanların Sosyolojisine Giriş ve Sosyolojide Ampirik Araştırma Tekniklerine Giriş**, Çev. Bedia Akarsu, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1958.

²⁹⁴ Jean Vial, “Introduction a la Sociologie Militaire,” **Revue de Défense Nationale**, 15, 1959, 1225-1235.

²⁹⁵ Christopher Dandeker, “Armed Forces and Society Research in the United Kingdom: A Review of British Military Sociology,” **Military Sociology: The Richness of a Discipline**, Ed. by Gerhard Kümmel - Andreas D. Prüfert, Baden-Baden, Germany: Nomos Verlagsgesellschaft, 2000, s. 69; Stanislav Andreski, **Military Organization and Society**, London, Routledge, 1954; Correlli Barnet, **Britain and Her Army: A Military, Political and Social Survey 1509-1970**, London, Allen Lane, 1970; Gwyn Harries-Jenkins, Jacques Van Doorn, “Armed Forces and the Social Order: A Pluralist Approach,” **Current Sociology**, 22/1, 1974, 1-33.

²⁹⁶ C. B. Otley, “The Social Origion of British Army Officers,” **Sociological Review**, 18/3, 1970, 213-240; C. B. Otley, “The Educational Background of British Army Officers,” **Sociology**, 7/3, 1973, 191-209; Peter J. Dietz, Judith F. Stone, “The British All Volunteer Army,” **Armed Forces & Society**, 1/2, 1975, 159-190.

²⁹⁷ Norbert Elias, “Studies in the Genesis of the Naval Profession,” **The British Journal of Sociology**, 1/4, 1950, 291-309.

dair bir ilgi ortaya çıkmıştır.²⁹⁸ Gerillavari savaşıma biçiminin ortaya çıkması, bu meselenin kaynaklarını, dinamiklerini ve toplumsal bağlamını araştıran metinleri gündeme getirmiştir. Cezayir'deki Fransız etkisi ve ilgisiyle birlikte 1960'lı yıllarda, ordunun sosyolojik olarak incelenmesinde bir artış görülmüştür. Sıcak savaş meselesiyle bağlantılı bir şekilde Fransa'daki sivil-asker ilişkilerine dair teorik metinler üretilmeye başlanmış,²⁹⁹ bunu müteakip, o döneme kadar ordu ve savaş konusunu gündemine almayan dönemin önemli akademik ve politik dergilerinde askeri sosyoloji ile ilgili makaleler yayımlanmaya başlamıştır. Mesela *Revue Française de Science Politique* dergisi 1960'da bir bibliyografya yayınlamıştır. Aynı şekilde dönemin önemli sosyoloji dergilerinden *Archives Européennes de sociologie* 1961 ve 1965'te, *Revue Française de Sociologie* ise 1961'de özel sayı hazırlamıştır.

Almanya'daki ilgiler ise Fransa'dan farklı olarak gelişmiştir. 1968'de sosyal psikoloji bağlamında orduyu inceleyen çalışmalar yapmak üzere *Gruppe Wehrpsychologie im Bundeswehramt*, mesleki tatmin, askerlerin sapkın davranışları, politik eğitim, gönüllülerde motivasyon unsuru ve subayların liderlik tutumları gibi konularda incelemeler yapmıştır.³⁰⁰ Nihayetinde bu konular Amerika'daki askeri sosyoloji çalışmaları ile oldukça benzerdir. Aynı dönemlerde Fransa'da ise, güvenlik, savunma siyaseti, strateji, savaşın yürütülmesi, silahlı güçlerin tarihi gibi konular hem sosyoloji hem de siyaset bilimi açısından incelenen konular arasında olmuştur.³⁰¹

Avrupa'da ordunun sosyolojik olarak incelenmesi 1970'lerle birlikte Fransa'da, 1980'li yıllarla birlikte de Britanya'da artmaya başlamıştır. Fransa'daki

²⁹⁸ Raoul Girardet, **La Crise Militaire Française, 1945-1962**, Paris, A. Colin, 1964.

²⁹⁹ Tony Albord, **La Défense Nationale**. Paris, Presses Universitaires de France, 1958; Paul-Marie de La Gorce, **The French Army: A Military Political History**, Tr. Kenneth Douglas, New York, George Braziller, 1963.

³⁰⁰ Herbert Feser, Josef Schenk, **Wehrpflicht und Abweichung. Zur Sozialpsychologie des Militärs**. Boppard am Rhein, 1974.

³⁰¹ Gaston Bouthoul, **Les Guerres, Éléments de Polémologie**, Paris, Payot, 1951 [Türkçesi için bk. Gaston Bouthoul, **Savaş**, Çev. Vedat Gülşen Üretürk, İstanbul: Uğural Yayınları, 1967]; Raymond Aron, **Les Guerres en Chaînes**, Paris, Gallimard, 1951.

ilginin temelinde, ordudaki modernleşme ve dönüşümün ordu içerisinde bir takım örgütsel ve kurumsal meseleleri gündeme getirmiş olması bulunmaktadır.³⁰² Daha öncesinde sosyal bilimcilerin çalışmalarına sıcak bakmayan ordu kurumları 1970'lerin sonuna doğru ordunun *Research Directorate of Means and Essays* (DRME) birimi vasıtasıyla sivil kurumlarla anlaşmalar yapmaya başlamıştır. *Research Center of National Defence* (CSND) bunlardan ilkiydi. 1990'lı yıllara kadar *National Foundation of Political Sciences*'a bağlı kalan bu kurum daha sonra Savunma Bakanlığına bağlanmış, ismini *Center of Social Sciences Studies of Defence* (C2SD) olarak değiştirmiştir.³⁰³ Almanya'da 1970 yılında daha sonra askeri sosyoloji çalışmalarının ülkedeki en önemli merkezi olan *Sozialwissenschaftliches Institut der Bundeswehr* (Alman Silahlı Kuvvetler Sosyal Araştırmalar Enstitüsü) (SOWI) kurulmuştur. Enstitü dört farklı seri şeklinde çalışmaların sonuçlarını kamuya açmıştır. 1974-1995 yılları arasında Münih'te bulunan kurum daha sonra Strausberg'a taşınmış, yapısı ve kompozisyonu değişmiştir. Bu enstitü, ERGOMAS'ın oluşumunda da aktif rol üstlenmiştir.³⁰⁴ 2000 yılına kadar SOWI'de üretilen rapor ve projelerde ağırlıklı olarak ordu içi meseleler konu edinilmiştir. Alan araştırmaları şeklinde liderlik, eğitim, talim gibi konularda çalışmalar yapılmıştır. Bunun yanında askeri harcamalara dair analizler, ordunun değişen yapısı, örgüt kültürü, zorunlu askerlik hizmeti ve ordu mensuplarının kurdukları dernekler, çalışma konularındandır. Son dönemlerde ise silahlı kuvvetlerin toplumda nasıl algılandığı, toplumda güvenlik ve tehdit algısı ve toplumda değişen değer yargıları temel konu başlıklarıdır.³⁰⁵

Britanya'da ordu ve savaş konusunun sosyolojik olarak incelenmeye başlanması, 80'li yıllarla birlikte, toplumsal yaşamda askeri gücün ve savaşın

³⁰² Michel L. Martin, "French Military Sociological Research: A Still Promising Field," s. 28.

³⁰³ A.y.

³⁰⁴ Paul Klein, "Sociology and the Military in Germany," s. 47.

³⁰⁵ Heinrich Geppert, "Commissioned Military Sociological Research: The Military's Point of View," **Military Sociology: The Richness of a Discipline**, Ed. by., Gerhard Kümmel - Andreas D. Prüfert, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2000, s. 62

önemini ortaya koyan genel sosyal teori çalışmalarının ortaya çıkmasıylaadır.³⁰⁶ Artan ilgiye paralele olarak 1988 yılında *British Military Studies Group* (BMSG) ortaya çıkmış, 2000 yılına kadar çeşitli raporların üretilmesini sağlayarak askeri sosyolojinin akademide görünür olmasını sağlamıştır.³⁰⁷ 1980’li yılların sonuna kadar Britanya üniversitelerinde askeri sosyoloji konusu gündeme gelmemiştir. Savaş ve ordu konusu York ve King’s College London’da askeri tarih dersi içerisinde bir ilgi olarak kalmış, Lancaster, Lampeter, Keele, Cardiff, Leeds ve London School of Economics (LSE)’de ise Birinci ve İkinci Dünya Savaşı bağlamında yer bulabilmiştir. Ciddi anlamda bir müfredat H. Strachan ve J. M. Winter’in Cambridge’deki çabaları sayesinde ortaya çıkmıştır.³⁰⁸ Akademideki asıl kurumlaşmalar daha sonraları oluşmuştur. Britanya Silahlı Kuvvetlerinin ve *Defence Evaluation and Research Agency* (DERA) kurumlarının finansmanı ile Canterbury’deki Kent Üniversitesinde toplumsal ve hukuki ordu araştırmaları birimi kurulmuştur. Sonraki dönemde öne çıkan bazı kurumlar ise; *Royal College of Defence Studies* ve *The Royal Military College of Science*’dır. Somut bir gösterge olarak da 1999 yılında Birmingham Üniversitesinde *Scottish Centre for War Studies* ile ortaklaşa bir sempozyum düzenlenmiştir.³⁰⁹

Avrupa’da askeri sosyolojisinin günümüzde temel inceleme konuları bir tarafıyla Amerikan geleneğine benzer biçimde, ordu içindeki verimliliği artırmaya yönelik olarak devam ederken, diğer taraftan da Avrupa toplumlarının demokratikleşmesine bağlı olarak ordunun nasıl etkileneceği belirleyici

³⁰⁶ Michael Mann, **The Sources of Social Power: A History of Power from the Beginning to AD 1760**; Michael Mann, **States, War and Capitalism: Essays in Political Sociology**. Oxford, Basil Blackwell, 1988; Anthony Giddens, **The Nation State and Violence**.

³⁰⁷ Christopher Dandeker, “Armed Forces and Society Research in the United Kingdom: A Review of British Military Sociology,” s. 83.

³⁰⁸ A.e., s. 73.

³⁰⁹ Hew Strachan, **British Army Manpower and Society into the Twenty-First Century**, London, Frank Cass, 2000.

olmaktadır.³¹⁰ Bunların yanında Soğuk Savaş sonrası dünyadaki güvenlik sorunu, zorunlu askerliğin kalkması ve sonuçları,³¹¹ beraberinde savunmaya ayrılan harcamalardaki azalma ve bunun ordu kurumu üzerindeki etkileri de günümüz Avrupa askeri sosyoloji çalışmalarının incelenmeye devam konuları arasındadır. Yine, silahlı kuvvetlerde meydana gelen değişimin Soğuk Savaşla ve geniş toplumsal değişimlerle ilişkisi,³¹² ordunun, içinde bulunduğu toplumu hangi düzeylerde yansıttığı,³¹³ ordunun toplumsal işlevleri,³¹⁴ diğer kamu kurumlarının ve siyasi grupların orduyu nasıl algıladığı³¹⁵ gibi meseleler de Amerika'daki son dönem ilgiler ile paralellik göstermektedir. Bunun yanında toplumda meydana gelen değişimlerin uzantısı olarak gündeme gelen konular vardır; azınlıkların orduda temsil edilmeleri, kadınların ordu hizmetinde çalışmaları, eşcinsellerin orduya girebilmeleri vb.³¹⁶

Son olarak orduların konvansiyonel olmayan yeni işlevleri ile ilgili olarak bir çalışma alanı ortaya çıkmıştır. Diğer ülke orduları ile işbirliği içinde düşük yoğunluklu askeri hizmetler, barışı koruma, insani yardım gibi konular

³¹⁰ Wolfgang R. Vogt, "Warless or Armyless Society. Dispute About the Appropriate Paradigm of Peace-(military) Sociology For the Post-Military-Era," **Armed Forces After The Cold War (SOWI forum international)**, Ed. by., J. Kuhlmann – C. Dandeker, Vol, 13, Munich, 1992.

³¹¹ Michel L. Martin, **Warriors to Managers: The French Military Establishment Since 1945**, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1981.

³¹² James Burk, **The Military in New Times: Adjusting Armed Forces to a Turbulent World**, Boulder, CO: Westview Press, 1994.

³¹³ Michale Howard, "The Armed Forces and the Community," **RUSI Journal**, 144/4, 1996, 9-11.

³¹⁴ Michel Bozon, **Les Conscripts**, Paris, Bibliotheque Berger-Levrault, 1981.

³¹⁵ Pierre Messmer, Jean-Pierre Chevenement, **Le Service militaire**. Paris, Balland, 1977.

³¹⁶ Tarak Barkawi, Christopher Dandeker, Melissa Wells-Petry, Elizabeth Kier, "Rights and Fights: Sexual Orientation and Military Effectiveness," **International Security**, 24/1, 1999, 181-201; Michel L. Martin, **Warriors to Managers: The French Military Establishment Since 1945**; Raymond Caire, **Le Condition Féminine Dans Les Armées**, Unpublished Doctoral Dissertation, Université de Paris IV., Paris, 1979.

bunlardandır.³¹⁷ Bu örneklerden de görüleceği üzere son dönem Avrupa'daki askeri sosyoloji çalışmaları, konu ve içerik olarak Amerika'daki çalışmalara oldukça benzemektedir.

Bununla birlikte Amerika ile kıyaslandığında Avrupa'da askeri sosyoloji yavaş bir gelişim seyri takip etmiştir. Sosyolojinin kendisi Avrupa kaynaklı bir disiplin olmasına, ordu ve savaş konusu on dokuzuncu yüzyıl sosyolojisinde konu edinilmesine rağmen askeri sosyoloji, Avrupa toplumlarında günümüzde dahi kurumlaşmış ve sosyoloji içerisinde kabul görmüş bir alt dal değildir. Ordu ve asker konulu sosyolojik çalışmaların Avrupa'da gelişmemesinin her ülke için farklı sebepleri bulunmaktadır. Genel bir sebep ortaya koymak gerekirse, bu durumun sebebi; Avrupa'da askeri sosyolojinin gelişimini inceleyen literatürün de gösterdiği üzere,³¹⁸ Avrupa devletlerinin genel olarak sosyal bilimcilerin orduyu incelemelerine sıcak bakmamaları ve bunu sağlayacak kurumsal destek ve yapıları kurmamış olmasıdır. Avrupa ülkelerinde ordu kurmayları, ordunun güvenlik etrafında şekillenen bir kurum olması dolayısıyla dışarıdan uzmanların ordu içerisinde çalışmalarına karşı olumlu yaklaşmamışlardır. Amerika'da önce Protestan örgütleri, daha sonra ordu kurumları ve sivil fonlarla desteklenen ordu incelemeleri, Avrupa'da benzer bir desteği, istisnaları olmakla beraber, bulamamıştır. Son olarak Avrupa sosyolojisinin İkinci Dünya Savaşından sonra savaş ve orduya yönelik geliştirdiği liberal eleştiri, savaş ve ordu konusunda yapılan çalışmaların akademi içerisinde yaygınlaşmasını engelleyen faktörlerden birisi olmuştur.

Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya egemenliğinde merkezi bir yere kendisini konumlandırması, doğal olarak her türlü üretimin Amerika merkezli gelişmesini sağlamıştır. Avrupa, dünya siyasetini yönlendirme ve belirleme noktasında ikincil bir konuma çekilmiştir. Bu nedenle buradaki tartışmalardan da görüleceği üzere, Amerika'daki gibi kapsamlı ve geniş bir ilgi Avrupa'da ortaya

³¹⁷ Michel L. Martin, "From Algiers to N'Djamena: France's Adaptation to Low-Intensity Wars, 1830-1987", **Armies in Low-Intensity Conflict: A Comparative Analysis**, Ed. by., David Charter - Maurice Tugwell, London, Potomac Books, 1989, 77-138.

³¹⁸ *Military Sociology: The Richness of a Discipline*, ed. Gerhard Kümmel and Andreas D. Prüfert (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2000).

çıkılmamaktadır. Bu çalışmada askeri sosyolojinin Avrupa'daki gelişimi Almanya, Fransa ve Britanya eksenli bir çerçevede işlenmiştir. Bunun sebebi bu üç ülkenin Avrupa'nın merkez ülkeleri olması ve diğer Avrupa ülkelerinde de askeri sosyolojinin benzer hatta daha zayıf bir gelişim göstermesidir.³¹⁹

³¹⁹ Avrupa'dan ayrı olarak bahsedilmesi gereken bir de Rusya bulunmaktadır. Bu konudaki Rusça literatüre ulaşma ve metinleri anlama sorunu dolayısıyla Rusya'da askeri sosyoloji konusuna bu çalışmada değinilmemiştir. Bununla birlikte Rusya'da askeri sosyolojinin gelişimi konusu başlı başına bir çalışma konusu olabilir. Soğuk Savaş döneminde Rusya'da askeri sosyoloji çalışmaları yürütmek üzere 1967 yılında *The Military Sociology Department of the Main Political Directorate of the Soviet Army and Navy* kuruluyor. Bunun yanında *Lenin Political-Military Academy* isimli kuruluş da askeri sosyoloji uzmanı yetiştirmek üzere ihdas ediliyor. Bütün bunlar askeri sosyoloji dalının Rusya'da önemsendiğini ve bir çalışma alanı olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Konuyla ilgili detay için bkz. Igor V. Obraztsov, "The Study of the Military and Society in Russia," **Armed Forces & International Security: Global Trends and Issues**, Ed. by., Jean Callaghan - Franz Kernic, Munster: Lit Verlag, 2003, 121–125.

3. ASKERİ SOSYOLOJİ LİTERATÜRÜNÜN GELİŞİMİ

Kurumlaşmış bir disiplin anlamında askeri sosyoloji literatürü, disiplinin temel giriş metnlerinin de gösterdiği üzere³²⁰ İkinci Dünya Savaşı süresi ve hemen sonrasında şekillenmeye başlamıştır. Her ne kadar askeri sosyoloji başlığı altında sınıflandırabileceğimiz metinler, İkinci Dünya Savaşını müteakip ortaya çıkmaya başlanmış olsa da “askeri sosyoloji” başlığı altında bir alt dalın yaygın bir akademik meşruiyet ve kurumsallık kazanması vakit almıştır. 1940’ların sonunda başlayan çalışmalar yaklaşık on yıl sonra yani 1960’larda kurumsal bir çatı edinmiştir. Bir önceki bölümde yürütülen tartışmalar ve eksenin gösterdiği üzere askeri sosyoloji Amerika kaynaklıdır. Hem askeri sosyolojinin ortaya çıkışı ve klasikler açısından hem de sonraki kurumlaşma çalışmaları ve literatür açısından bu durum devam etmiştir.

Askeri sosyolojinin temel ve ilk kurucu metinleri, İkinci Dünya Savaşı süresinde kitlesel ve ulusal mobilizasyonun bir sonucu olarak savaş sahasında ortaya çıkan, askerlerin karşılaştığı moral, motivasyon ve ordu yaşamına adaptasyon sorunları üzerinden gelişmiştir. İkinci Dünya Savaşı süresince ortaya çıkan çalışmaların temel hedefi, ordunun verimliliğinin artırılması için çeşitli önerilerin geliştirilmesidir.³²¹ Amerikan ordusunun karşılaştığı pratik sorunların çözümünü eksene alan sosyal psikoloji eksenli bu çalışmalar, sorun odaklı olmaları dolayısıyla kuramsal ve yapısal tartışmalara girmemişlerdir.³²² Sosyolojinin ve diğer sosyal

³²⁰ Guy L. Siebold “Core Issues and Theory in the Military Sociology,” **Journal of Political and Military Sociology**, 29/Summer, 2001, 140-159; David R. Segal, “Current Developments and Trends in Social Research on the Military”; David J. Armor, “Military Sociology,” **Encyclopedia of Sociology**, 2nd ed., Ed. by E. F. Borgatta - M. L. Borgatta, New York, Macmillan, 2000, pp. 1875-1883; George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, “The Present State And Development of Sociology of the Military,” **Journal of Political and Military Sociology**, 4/1, 1976, 67-105; Giuseppe Caforio, “Themes and Issues of the Sociology of the Military,” **Handbook of the Sociology of Military**, Ed. by G. Caforio, Springer, 2006b, 437-445.

³²¹ Joseph S. Roucek, “The Trends in American Military Sociology and Educational Implications,” **Ducuesne Review**, 8, 1962, 26-49.

³²² Paul Walter Jr., “Military Sociology.”

bilimlerin kuramsal yaklaşımları ve bulguları, ordunun verimliliğini artırmak için kullanılan temel çerçeveyi oluşturmuştur. Bu bağlamda ilk dönemler itibariyle ordu üzerine yapılan sosyolojik incelemeler, savaşın kendisinden ziyade silahlı kuvvetlerin örgütsel ve kurumsal boyutlarına yoğunlaşmıştır.³²³ Bunun yanında askeri sosyoloji çalışmaları, askeri kurumların incelenmesi, sosyologlar ile sınırlandırılmamış, başka disiplinlerden araştırmacılar tarafından da sürdürülmüştür.³²⁴

Avrupa’da ise askeri sosyoloji kapsamında yapılan bazı çalışmalar, geçerli bir akademik referans henüz Avrupa için oluşmadığından dolayı, askeri sosyoloji altında sunulmamıştır. Avrupa’da askeri sosyolojinin geç gelişmiş olması değerlendirilirken de ortaya konduğu üzere, İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan tahribat ve travma, Avrupa’da liberal, anti-militarist bir akademik çevre oluşturmuştur. Bu nedenle, orduyu bir kurum olarak inceleyen kimi çalışmaları, o dönemlerde, toplumsal örgüt ve yapıları inceleyen sosyolojinin diğer alt dallarında görmek mümkündür.³²⁵

3.1. Klasiklerin Ortaya Çıkışı

Askeri sosyolojiyi bir disiplin olarak tanımlayan ilk ve kurucu eserler Stouffer ve ekibinin hazırladığı *The American Soldier* (1949-1950),³²⁶ Samuel Huntington’un *The Soldier and the State* (1957),³²⁷ Janowitz’in *The Professional*

³²³ Charles H. Coates, Roland J. Pellegrin, **Military Sociology: A Study of American Institutions and Military Life**, University Park, MD.: Social Science Press, 1965.

³²⁴ Allan R. Millet, “Arms Control and Research on Military Institutions,” **Armed Forces and Society**, 1/November, 1974, 61-78; George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, “The Present State And Development of Sociology of the Military,” s. 69.

³²⁵ George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, “The Present State And Development of Sociology of the Military,” s. 68.

³²⁶ Samuel A. Stouffer, Edward A. Suchman, Leland C. Devinney, Shirley A. Star, Robin M. Williams, Jr., **The American Soldier: Adjustment during Army Life**. Princeton.

³²⁷ Samuel P. Huntington, **The Soldier and the State: The Theory and Politics of CivilMilitary Relations**, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1957.

Soldier (1960)³²⁸ ve Moskos'un eseri *The American Enlisted Man* (1970)'dir.³²⁹ Alanın ilk ders kitabı ise 1965 yılında yayımlanan *Military Sociology: A Study of American Military Institutions and Military Life* isimli eserdir.³³⁰

Stauffer ve ekibinin hazırladığı çalışmaya yönelik çeşitli detaylar çalışmamızın askeri sosyolojinin kurumlaşma sürecinin anlatıldığı ikinci bölümünde verilmişti. Stauffer ve ekibinin hazırladığı çalışma, orduya yönelik çalışmaların hem meşrulaştırılmasında hem de alanın nasıl bir seyir takip edeceğinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu çalışma dört cilt halinde yayınlanmakla birlikte sadece ilk iki cilt doğrudan Amerikan ordusu ile alakalıdır. Çalışmanın ilk cildi *The American Soldier: Adjustment During Army Life* ismiyle, Samuel A. Stauffer, Edward A. Suchman, Leland C. DeVinney, Shirley A. Star ve Robin M. Williams Jr. tarafından yazılmıştır. İlk ciltte, farklı toplumsal ortamlardan gelen ve farklı tecrübelerle sahip askerlerin ordudaki bireysel uyum durumları, ordunun kendi içerisindeki toplumsal devinim, askerlerin yaptıkları işten duydukları tatmin düzeyi, liderlik ve toplumsal kontrol unsurları, askerlerin savaşa adapte edilme durumları ve siyahi askerler konu olarak incelenmiştir. İkinci cildi *The American Soldier: Combat and its Aftermath* ismiyle, Samuel A. Stauffer, Arthur A. Lumsdaine, Marison Harper Lumsdaine, M. Brewster Smith, Irving L. Janis, Shirley A. Star, Robin M. Williams Jr. ve Leonard S. Cottrell Jr. tarafından hazırlanmıştır. Askerlerin savaştan önce, savaş sırasında ve sonrasındaki tutumları, savaşa nasıl motive oldukları, görev yeri değişimlerinin ortaya çıkardığı sorunlar, ordu içerisinde doğrudan sıcak çatışma pozisyonunda olmayan ordu mensuplarına ve çalışanlarına yönelik tavır ve tutumlar, hava kuvvetlerinde görevli askerler, savaş muharıpleri ve savaş zamanındaki

³²⁸ Morris Janowitz, **The Professional Soldier: A Social and Political Portrait**, New York, Free Press, 1960.

³²⁹ Charles C. Moskos Jr., **The American Enlisted Man: The Rank and File in Today's Military**, New York, NY: Russell Sage Foundation, 1970.

³³⁰ Charles H. Coates, Roland J. Pellegrin, **Military Sociology: A Study of American Institutions and Military Life**.

düşmanlıkların ortaya çıkardığı sonuçlar, ikinci cildin konusunu oluşturmaktadır.³³¹ *American Soldier*'ın bu ilk iki cildi genel olarak bakıldığında üç başlık altında toplanabilir; (a) birey düzeyinde askerlerin analiz edilmesi, (b) askerlerin uyum süreçleri ve (c) küçük grup süreçleri.

American Soldier orduyu ampirik bir şekilde inceleyen ilk klasik çalışmadır ve içerisinde gerek sosyolojik gerekse de diğer sosyal bilimlerin kuramsal, sistematik yaklaşımları bulunmamaktadır. Bu anlamıyla ordu ve ordunun bir unsuru olarak asker unsurunu kuramsal olarak sistematik ve tarihsel bir bağlama oturtan ilk çalışma Samuel Huntington'ın *The Soldier and the State* isimli eseri olmuştur. Huntington bu çalışmasında, askerliğin toplumsal olarak değişimini incelemiş ve bu değişimin neticesinde subaylığın bir meslek olarak ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Subayların profesyonelleşmesi süreci dışarıdan gelen bir etki ile değil, tarihsel olarak meydana gelen değişim ve dönüşümlerin etkisiyle olmuştur. Sivil ve askeri güçler arasındaki tarihsel ayrılık 1871-1914 arası dönemde, Alman ordusu bağlamında ortaya çıkmıştır.³³² Ona göre meslek, yüksek derecede uzmanlaşmış bir grubun yerine getirdiği işlevsel eylemlerdir. Huntington hem subayları hem de ordunun kendisini bürokratik bir yapı olarak görmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde ordu, şiddetin yönetilmesi işlevini görmektedir. Bu işlev de tıpkı bir devletin diğer kurumlarında olduğu şekliyle devletin merkezi organları tarafından kontrol edilmelidir. Devletin bir unsuru olarak ordu, devlete karşı sorumludur ve ordu, devletin onayladığı, toplumsal kabul gören bir çerçevede hareket eder.³³³ Belli dönemlerde özellikle savaş zamanlarında otonom bir konum elde eden ordu, on dokuzuncu yüzyılla birlikte, temel toplumsal değişimlere paralel olarak dönüşmüştür ve sivil yönetimlerin kontrolü altında işlemeye başlamıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan sivil-asker ilişkilerinin nasıl olması gerektiği konusu, Huntington'ın çözmeye çalıştığı temel mesele olmuştur. Huntington sivil-asker ilişkilerini, ulusal güvenlik siyasetinin bir boyutu olarak ele almaktadır. Bu siyasetin gayesi, askeri güvenliği en üst düzeye

³³¹ T. P. Schwartz, Robert M. Marsh, "The American Soldier Studies of WWII: A 50' Anniversary Commemorative" *Journal of Political and Military Sociology*, 27/1, 1999, 21-37.

³³² Giuseppe Caforio, "Some Historical Notes," s. 16.

³³³ Giuseppe Caforio, "Some Historical Notes," s. 15.

çıkartırken, toplumsal değerlere zarar vermeden bir sivil-asker ilişkisi geliştirmektir.³³⁴ Çalışmasının devamında ordunun siviller tarafından kontrol edilmesinin nasıl etkin bir şekilde gerçekleşeceğini tartışmaktadır. Huntington bu çalışmasında geliştirdiği yaklaşımın teorik zeminini Thomas Hobbes ve Karl von Clausewitz'in çalışmalarından üretmiştir. İnsan doğasındaki çatışmacı tabiatı ve devletlerin her daim potansiyel olarak birbirlerine karşı savaş durumunda olma fikrini Hobbes'tan almıştır. Clausewitz'den ise bir tarafıyla otonom bir bilim, diğer taraftan hedefi mutlak olarak siyaset tarafından belirlenen savaş kavramını almıştır.³³⁵

Huntington'a göre sivil siyaset orduyu iki türlü kontrol edebilir. Bunlara objektif ve sübjektif kontrol ismini vermektedir. Sübjektif kontrol ordu üzerinde birkaç grubun iktidar uygulamasını sağlamakla, objektif kontrol ise siyasetten kesinlikle ayrı, otonom bir profesyonel ordu oluşturmakla sağlanır. Huntington bunlardan ikincisini seçmektedir. Orduyu otonom bir yapıya büründürmek, kurum olmanın yapısal olarak gerektirdiği bir takım ihtiyaçları kendi başına gidermeye yetecek iktidarı orduya vermeyi ifade etmektedir. Bu yöntem, sivil iktidarın otoritesini sağlamanın en etkin yoludur çünkü askerlerin sivil alana müdahale etmemeleri sadece bu yolla sağlanabilir.³³⁶ Bu çalışmadan sonra, orduların kurumsal yapısının sosyolojik olarak incelenmesi, lehinde veya aleyhinde olmakla birlikte, Huntington'un etkisinde ve onun kuramsal evreninde gelişmiştir. Huntington bağlamında meseleyi ortaya koyan bir örnek olarak *The Military and Politics in Modern Times* isimli çalışma, profesyonel askerliğin farklı rejimlerdeki görünümünü incelemektedir.³³⁷ Aynı konuya yoğunlaşmakla birlikte Huntington'un yaklaşımını eleştiren Morris Janowitz, *The Professional Soldier* isimli

³³⁴ A. y.

³³⁵ Giuseppe Caforio, "Some Historical Notes," s. 16.

³³⁶ A. y.

³³⁷ Amos Perlmutter, *The Military and Politics in Modern Times: On Professionals, Praetorians, and Revolutionary Soldiers*, New Haven, CT: Yale University Press, 1977.

eseriyle askeri sosyoloji literatürünün kurucu metinlerinden bir diğerini oluşturmuştur.

Janowitz de Huntington gibi ordu kurumun tarihsel süreçteki değişim ekseninde incelenmesi gerektiğini düşünür. Ordu, içinde bulunduğu toplumun değişimine paralel bir süreç izlemektedir. İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası alan önceki dönemlere nazaran siyasi-toplumsal süreçlerden daha derin bir şekilde etkilenmeye başlamıştır. Bu durum sivil ve askeri çıkarların ve etki alanlarının çakışmasına, birbirine temas etmesine yol açmıştır. Ulus devletlerin kendi içlerinde meydana gelen büyük değişimler sarmalında ordular, yeni duruma uyum sağlamak zorunda kalmıştır.³³⁸

Janowitz, toplumsal değişimin ordu üzerindeki ilk etkisinin, ordunun kendi iktidar alanında ortaya çıktığını belirtir. Ordunun iktidar ve eylem alanı gittikçe toplumsal alanlarla iç içe geçmiş, bu da ordunun otoritesinin kullanımında önemli bir değişimi ortaya çıkarmıştır. Değişimin görünür olduğu alanlardan bir diğeri de subaylık alanıdır. Janowitz, Amerikan ordusundaki büyümeye ve orduda belli teknik becerilere duyulan ihtiyacın artmasına paralel olarak, orduya dahil olan yeni subayların istatistiksel analizlerini yapmıştır. Analizlerinin bulgularında subayların artık, eski dönemdeki gibi, belli bir toplumsal sınıfı temsil etmediğini, ulusal siyaset üzerinde yeni bir baskı grubu olarak ortaya çıktıklarını belirtmektedir.

Caforio'nun da ifade ettiği gibi Janowitz, demokratik toplumlarda ticari ve iktisadi değere verilen önemin artması ile birlikte, askerliğin bir meslek olarak seçilmesindeki temel güdünün değiştiğini düşünmektedir. Subaylar, askerliği bir misyondan ziyade bir meslek olarak görmeye başlamıştır.³³⁹ Janowitz'e göre profesyonel, belli bir takım hizmetleri yerine getirmek üzere gerekli becerileri eğitim yoluyla edinen kimsedir. Bu anlamıyla subay da bir profesyoneldir. Profesyonel subay, eski dönemde subaylığı tanımlayan kahramanlık, şehitlik ve cesaret gibi değerleri süreç içerisinde bırakmış, modern savaşın toplumsal ve pragmatik

³³⁸ Giuseppe Caforio, "Some Historical Notes," s. 17

³³⁹ A.y.

boyutunu yansıtacak şekilde bir yönetici tipine dönüşmüştür. Subaylığın profesyonel bir meslek haline dönüşmesi sivil ve asker arasındaki sınırı ortadan kaldırmıştır. Modern toplumlar, Janowitz'in gerekli ve pozitif gördüğü bu duruma uygun olarak, ordu ve toplumun içi içe geçtiği bir sürece şahitlik etmektedir. Ordu, toplumsal olarak genel kabul görmüş değerlere doğru yaklaşmakta veya bu değerleri içselleştirmektedir.³⁴⁰

Janowitz bu açıklamalara uygun olarak subayların sivil toplumdan ayrı bir yapı oluşturmamasını, sivil topluma uyum sağlamasını savunmaktadır. Subayları bir ulus devletin siyasetinden ayırıştırmanın imkânsızlığı ve gereksizliğinden dolayı Janowitz, siyasi parti temsilcilerinin orduda verilen siyasi eğitimin belirlenmesinde etkin olmalarını ve bu sürece katılmalarını önermektedir.³⁴¹ Janowitz, ortaya koyduğu bu yaklaşımla, yirminci yüzyılın sonunda iyice belirgin hale gelecek olan, uluslararası çatışmaların çözümünde siyasetin rolünü üstlenecek ordu modelini iyi bir öngörü ile ortaya koymuştur.³⁴²

Yukarıdaki ilk üç eser tarihleri itibariyle kurucu metinler olmuştur. Literatürde bunlara ek olarak kurucu metin veya klasik olarak kabul edilen bir diğer metin ise Moskos'un *The American Enlisted Man* eseridir. 1970 yılında yazılan bu eser *American Soldier*'daki temaları içeren bir yaklaşım benimsemiştir. Tarihi diğer üç çalışmaya göre daha geç olan bu çalışmanın klasik sayılması konusu ayrıca bir açıklama gerektirmektedir. Moskos, ortaya koyduğu çalışmalar ile askeri sosyoloji çalışmalarının en önemli isimlerinden birisi olmuştur. Bu nedenle Moskos'un çalışmalarına klasikler arasında yer verilmektedir. Moskos Vietnam Savaşına bir ordu dergisi muhabiri olarak katılmış, böylece birebir gözlem ve görüşmeler yapabilme fırsatı bulmuştur. Bu çalışması da dahil olmak üzere eserlerinde ordu içi araştırmaların verilerini, klasik geniş boyutlu suvey incelemelerini, hükümet raporlarını, kendi alan incelemelerini ve katılımcı gözlemler neticesi elde ettiği verileri kullanmıştır. Moskos sadece bu çalışması ile değil toplamda askeri sosyoloji

³⁴⁰ Giuseppe Caforio, *A.g.e.*, s. 17-18.

³⁴¹ Giuseppe Caforio, *A.g.e.*, s. 18.

³⁴² *A.y.*

hakkında yazdıkları dolayısıyla bir yer işgal etmiştir. Bu çalışmasında Moskos, ordu yaşamının İkinci Dünya Savaşı dönemi sosyal bilimlerinde, filmlerinde ve romanlarında nasıl algılandığını, değişen ve sabit kalan yönlerini incelemektedir. Ayrıca ordunun örgütsel yapısını, askerlerin orduyu algılama biçimlerini, ırk ilişkilerini, birlik duygusuna dayalı motivasyon oluşumunu, Amerikan toplumundaki Vietnam muhalefetini ve toplumun ordu ile benzerlik ve farklılıklarını konu edinmektedir. Dikkat edilirse bu başlıklardan her biri, askeri sosyolojinin sonraki yıllarda temel konularını oluşturmuştur.

3.2. Askeri Sosyolojinin Konuları

Askeri sosyoloji çalışmaları belli bir hacme ulaştıktan sonra, askeri sosyolojinin tanımlanması ve askeri sosyolojide çalışılan veya bu başlık altında çalışılması gereken konuların neler olması gerektiği yönünde çeşitli tanımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde askeri sosyoloji kendisini, orduyu konu edinen diğer disiplinlerden ayırtırmaya ve genel sosyoloji yaklaşımı içerisinde konumlandırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, tanımlamalarda ilk dönem sosyolojideki ordu kavramsallaştırmalarına başvurulduğu görülmektedir. Mesela dönemi itibariyle askeri sosyolojinin bibliyografyalarından birisini hazırlayan Kurt Lang askeri sosyolojiyi, Lasswell'in ordu tanımından hareketle, ulus-devletler arasında ve bir ulus içindeki çatışma sosyolojisi bağlamına oturtur. Bunun yanında askeri sosyolojinin hangi konuları incelemesi gerektiğini de “savaşın yönetilmesiyle ilgili olan organize eylemleri gerçekleştirmek için gerekli yapısal unsurların incelenmesi” olarak tanımlar. Bu unsurlar ise şunlardır: askerlik mesleği, askeri kurumlar, askeri sistem, sivil-asker ilişkileri, savaşın kendisi ve savaş durumudur.³⁴³

Askeri sosyolojiyi tanımlama ve alt başlıklara ayırma sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Siebold askeri sosyolojinin genel itibariyle şu başlıklar altında incelendiğini belirtmektedir; (a) askerlik mesleğinin değerler sistemi, (b) bir kurum

³⁴³ Kurt Lang, **Military Institutions and the Sociology of War: A Review of Literature with Annotated Bibliography**, Beverly Hills, London: Sage, 1972.

ve örgüt olarak ordu, (c) sivil-asker ilişkileri ve (d) ordunun, devletin diğer kurumları ve diğer ordular ile ilişkisi. Siebold'un kendisi ise askeri sosyoloji çalışmalarını ordu içinde ve ordunun dışında olmak üzere iki kategoriye ayırmaktadır. Ordu içi çalışmalar; (a) askerlik mesleğinin icra edildiği yer olarak ordu, (b) toplumsal bir kurum olarak ordu; ordunun değerleri, rolleri ve örgüt yapısı (c) kendi hedefleri ve işleyiş biçimi olan bir kurum olarak ordu. Ordunun dışında yapılan çalışmalar ise (a) ordu ve içinde bulunduğu toplum arasındaki ilişki, özellikle sivil-asker ilişkileri ve (b) diğer ordularla, kamu kurumlarıyla ve özel kuruluşlarla ilişkiler.³⁴⁴

Genel kabul görmüş literatür sınıflandırmalarının dışında da çeşitli yaklaşımlardan bahsedilebilir. Askeri sosyolojideki Amerikan etkisini merkeze alarak bir dönemlendirme yapan Boene, yirminci yüzyılı belli periyotlara ayırmakta ve Amerikan etkisini bu dönemler bağlamında değerlendirmektedir. Bu dönemler sırasıyla (a) bir toplum mühendisliği olarak askeri sosyoloji, (b) bağımsız bir sosyal bilim olarak askeri sosyoloji, (c) kamusal tartışmalar bağlamında askeri sosyoloji ve (d) radikal eleştiri dönemi. Boene 1942-1960 yılları arasında toplum mühendisliği, 1960-1980 arası dönemde bağımsız sosyal bilim çalışmaları, soğuk savaşın bitiminden itibaren ise kamusal tartışmaların literatürde baskın olduğunu ifade etmektedir. Bu ayırımların literatürdeki ağırlıklarını ise birincisinin yaklaşık % 15, ikincisinin %60, üçüncüsü %25 ve radikal eleştiri kategorisine giren literatürün ise % 2 civarında olduğunu belirtmektedir.³⁴⁵

Bu çalışmada ise askeri sosyoloji, kendi içerisinde çeşitli alt başlıklarıyla olmakla birlikte, en gelen hatları ile şu dört başlık altında tanımlanmaya çalışılacaktır; (a) bir meslek olarak askerlik, (b) bir kurum olarak ordu ve (c) toplumla ilişkileri bağlamında ordu. Son dönem askeri sosyolojinin eğilimleri ve konuları ise ayrı bir başlık olarak tartışılacaktır.

³⁴⁴ Guy L. Siebold "Core Issues and Theory in the Military Sociology," s. 145-146.

³⁴⁵ Bernard Boene, "Social Science Research, War and Military in The United States: An Outsider's View of the Field's Dominant National Tradition," s. 157.

3.2.1. Meslek Olarak Askerlik

Askeri sosyolojinin kurumlaşma aşamasında ortaya çıkan ilk teorik tartışma, ordunun tıpkı diğer sivil kurumsal yapılardakine benzer bir meslek olmaya doğru değiştiğini düşünenler ile ordunun eski kurumsal yapısını ve değerlerini sürdürdüğünü düşünenler arasında gerçekleşen kurum/meslek (institutional/occupational) tartışmasıdır. Bu tartışma bağlamında oldukça fazla metin üretilmiştir. Kurumsal ibaresi ordunun geleneksel, vatansever değerleri ve bir topluluk olma duygusu taşıdığını ifade ederken, meslek ibaresinin genel iş kaidelerine bağlı bir iktisadi çağrışımı vardır. Bu tartışmalarda ağırlık kazanan görüş ise ordunun birtakım geleneksel yapı unsurlarını korurken, daha mesleki bir yönetime kaydığı şeklindedir.³⁴⁶ Bu tartışmanın kaynakları İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmakla beraber, toplumsal ve siyasal yapının değişmesi, profesyonel orduya geçmek yönündeki eğilim, tartışmanın gündemde kalmasını sağlamıştır. Askerliğin profesyonel bir meslek olarak yerleştirilmek istenmesi ile

³⁴⁶ Morris Janowitz, "Military Organization," **Handbook of Military Institutions**, Ed. by., R. W. Little, Beverly Hills, CA: Sage, 1971, 13-51; Morris Janowitz, 1977 "From Institutional to Occupational: The Need for Conceptual Continuity," **Armed Forces and Society**, 4, 1973, 51-54; Charles C. Moskos Jr., "The Emergent Military: Civil, Traditional, or Plural?" **Pacific Sociological Review**, 16, 1973, 255-280; Charles C. Moskos Jr., "From Institution to Occupation: Trends in Military Organization"; Charles C. Moskos Jr., "Institutional/Occupational Trends in Armed Forces: An Update," **Army Forces and Society**, 12/3, 1986, 377-382; Charles C. Moskos Jr., **Soldiers and Sociology**. Alexandria, VA: U.S. Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences, 1988; Charles C. Moskos Jr., Frank R. Wood, **The Military: More Than Just a Job?** David R. Segal, John D. Blair, "Institutional and Occupational Values in the U.S. Military," Paper presented to the **Research Committee on Armed Forces and Society of the International Sociological Association Ninth World Congress of Sociology**, University of Uppsala, Uppsala, Sweden, 1978; Patricia M. Shields, "A New Paradigm for Military Policy: Socioeconomics," **Armed Forces and Society**, 194, 1993, 511-531; Henning Sorensen, "New Perspectives on the Military Profession: The I/O Model and Esprit de Corps Reevaluated," **Armed Forces and Society**, 20/4, 1994, 599-617; Trueman R. Tremble Jr., Gary M. Brosvic, "Moskos' Institutional-Occupational Orientations: A Review of Research from 1981-1986," **Proceedings of the Third Annual Leadership Research Conference**, Vol. 2, Fort Leavenworth, KS: U.S. Army Command and General Staff College, The Center for Army Leadership, 1987, 260-272.

birlikte, orduyu, toplumun diğer kurumlarından ayıran vasıfları tartışma konusu olmuş, yeni dönemin güç ilişkilerine, uluslararası siyasete uygun bir kurumsal model oluşturma tartışmaları başlamıştır. Daha önce geçtiği üzere Huntington ve Janowitz bu tartışmanın en önemli simalarıdır. Askerliğin belli bir takım nitelikleri onun diğer kurumlardan ve mesleklerden ayrılmasını sağlamaktadır. Huntington ordunun üç temel özelliği olduğunu ileri sürer. Bunlar: ihtisas, sorumluluk ve kolektiflik veya kurumsallıktır. Janowitz ise ihtisas, uzun eğitim dönemi, grup kimliği, erdemler ve performans standartlarını saymakta, ayrıca orduyu zamanla değişen bir organizasyon olarak görmektedir.³⁴⁷

Huntington ve Janowitz ordunun fonksiyonel gerekliliği konusunda uzlaşırlar ama sivil siyasetteki rolü noktasında ayrışır. Huntington ordunun siyasi olarak nötr olmasını ve toplumdan izole edilmesini ister. Ona göre ordunun rolü etkili bir zafer kazanmaktır. Ordu, askerî olmayan işlere yani sivil siyasete müdahale etmemelidir. Bunun anlamı ordunun sivil otoriteler tarafından kontrol edilmesidir. Janowitz ise daha pragmatik bir profesyonel askeri yapı önerir. Ordu, toplumsal yapıyı belirleyen hukuk, gelenek, değerler sistemi ve kurumları benimseyip, sivil kontrole daha esnek-duyarlı bir biçim almalıdır. Janowitz profesyonel bir ordunun sınırlarını açık bir şekilde belirtmeyip, sivil siyasetin kontrolü altında kendi özgün yapısını nasıl koruyacağına değinmemiştir.³⁴⁸ Hem Huntington hem de Janowitz profesyonelleşmeye giden süreci öne çıkarmadıklarından dolayı çeşitli eleştiriler almışlardır.³⁴⁹

Askerliğin profesyonel bir meslek haline gelmesi ve bu sürecin bir uzantısı olarak literatürde görülen tartışmaların kuramsal zemini, Vietnam Savaşından sonra zorunlu askerlik uygulamasının hem Amerika’da hem de Avrupa’da uygulanmaya

³⁴⁷ George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, “The Present State And Develpoment of Sociology of the Military,” s. 75.

³⁴⁸ Arthur D. Larson, “Military Professionalism and Civil Control: A Comperative Analysis of Two Interpretation,” **Journal of Political and Military Sociology**, 2/Spring, 1973, 57-72.

³⁴⁹ Howard M. Vollmer, Donald L. Mills, **Professionalization**, Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1966; George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, **a.g.e.**, s. 75.

başlamasıyla oluşmuştur. Her ne kadar literatür, 1970'lerin ortasına kadar kavramsal olarak bir gelişme olmadığını belirtse de,³⁵⁰ profesyonel askerlik tartışmalarının oldukça yaygın olduğu söylenebilir. İlk çözümlemeler bu anlamda, paralı askerliğin tarihsel olarak gelişimini ve orduda profesyonelleşmeyi ortaya çıkaran iki önemli unsur olarak modern ulusçuluğu ve endüstri devrimini konu edinmektedir. Ordunun modern dönemle birlikte merkezi siyasetin temel unsuru ve taşıyıcısı olması, savaş ve orduyu zorunlu olarak kurumsal bir yapıya dönüştürmüş, bunun neticesi olarak da askerlik, hayat boyu devam edecek bir mesleğe dönüşmüştür. Ordu bazı eski değerlerini ve yapısal unsurlarını devam ettirse de bunların içeriği değişmiştir.³⁵¹

Askerliğin bir meslek haline gelmesini, genel olarak mesleklerin gelişimi ve profesyonelleşmesi bağlamında tarihsel olarak inceleyen ilk çalışmalar, mesleklerin nasıl ortaya çıktığını, profesyonelleşme süreçlerinin nasıl olduğunu ve toplumda nasıl meşrulaştırıldıklarını incelemektedir. Bu çalışmalarda mevcut durum ve sonuç değil süreç ön plandadır. Bu bağlamda süreci öne çıkaran çalışmalar sivil ve askeri mesleklerin farklılıklarını ortaya koymuşlardır.³⁵² Ordudaki profesyonelleşmede iki süreç söz konusudur: bir tarafta ordunun içi yapısında, asker alımını belirleyen teknolojik, ekonomik ve toplumsal etkenlerde değişim yaşanırken, diğer taraftan subayların profesyonelleşmesi süreci gerçekleşmektedir.³⁵³ Subay sınıfının profesyonelleşme süreci, ilk olarak yukardan atama, aristokrat sınıfın tekeli, yüksek

³⁵⁰ A.e., s. 75

³⁵¹ Kurt Lang, **Military Institutions and the Sociology of War: A Review of Literature with Annotated Bibliography**, s. 30.

³⁵² Harold L. Wilensky, "The Professionalization of Evertone," **American Journal of Sociology**, 79/May, 1964, 137-158; Howard M. Vollmer, Donald L. Mills, **Professionalization**; Bengat Abrahamson, **Military Professionalization and Poltical Power**, Beverly Hills, Sage, 1972; Jacques Van Doorn, "The Officer Corps: A Fusion of Profession and Organization," **European Journal of Sociology**, 6, 1965b, 262-282; Maury D. Feld, "Military Professionalism and the Mass Army," **Armed Forces and Society**, 1, 1975, 191-214.

³⁵³ George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, **a.g.e.**, s. 76.

toplumsal statü, askeri okulların tesisi³⁵⁴ ve son olarak profesyonel olarak istihdam aşamalarını izleyerek gelişmiştir.³⁵⁵ Literatürde bu bağlamda, genel olarak Birinci Dünya Savaşına kadar, subayların geldikleri toplumsal sınıflar ve subayların toplumsal kökenleri konu edinilmiştir.³⁵⁶ Hatta toplumsal köken meselesini karşılaştırmalı olarak inceleyen bazı çalışmalar da görülmektedir.³⁵⁷ Ordu bünyesinde yeni ihtiyaçların artması ve ordunun kendi etkinliğini artırmak için gerekli olan insan kaynağını toplumun her kesiminden elde etme yönünde ortaya

³⁵⁴ Wright Mills, **The Power Elite**, New York, Oxford University Press, 1956. Mills profesyonelleşmenin toplumsal kökenin değişmesinden ziyade, subayların eğitimi ve eğitim düzeyinin yükselmeyle daha fazla alakalı olduğunu düşünmektedir (s. 192). Bunun yanında kendisi veya babası subay olanların çocuklarını subaylığa yönlendirmeleri gibi bir durumda söz konusudur. Özellikle Amerika’da böyle bir durum kolayca izlenebilmektedir. bk. Lloyd Warner, Paul P. Van Riper, Norman H. Martin, Orvis F. Collins, **The American Federal Executive: A Study of the Social and Personnel Characteristic of Civilian and Military Leaders of the United States Federal Government**, New Haven & London, Yale University, 1963; John P. Lovell, “The Professional Socialization of West Point Cadets,” **The New Military: Changing Patterns of Organization**, Ed. by., M. Janowitz, Survey of U.S. Officers, 1964, 119-157.

³⁵⁵ Jacques Van Doorn, “The Officer Corps: A Fusion of Profession and Organization”; George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, **a.g.e.**, s. 76.

³⁵⁶ Morris Janowitz, “Armed Forces in Western Europe: Uniformity and Diversity,” **Archives Europeennes de Sociologie**, 6, 1965, 225-237; Morris Janowitz, **The Professional Soldier: A Social and Political Portrait**; Francesco Kjellberg, “Some Cultural Aspect Of Military Profession,” **Archives Europeennes de Sociologie**, 6, 1965, 283-293; Jacques Van Doorn, “The Officer Corps: A Fusion of Profession and Organization”; John P. Lovell, Mun Hui Sok, Young Ho Lee, “Recruitment Patterns into the Republic of Korea Military Establishment,” **Journal of Comparative Administration**, 1, 1970, 428-454. Detaylı bilgi için bk. Kurt Lang, **Military Institutions and the Sociology of War: A Review of Literature with Annotated Bibliography**, s. 34.

³⁵⁷ Albert Bopegamage, “Caste, Class and the Indian Military: A Study of the Social Origin of Indian Army Personnel,” **Military Profession And Military Regimes**, Ed. by., J. Van Doorn, The Hague & Paris: Mouton, 1964, 127-153; P. E. Razzel, “Social Origin of Officers in the Indian and British Home Army: 1758-1962,” **British Journal of Sociology**, 14, 1963, 248-260; Kurt Lang, **Military Institutions and the Sociology of War: A Review of Literature with Annotated Bibliography**, s. 34.

çıkan gereklilik, belli bir toplumsal sınıftan asker alma durumunu ortadan kaldırmış böylece orduya girmek için yeni imkanlar ortaya çıkmıştır.³⁵⁸

Subay sınıfının profesyonelleşmesini sağlayan veya etkileyen unsurların neler olduğu da bu bağlamda tartışılan konulardandır. Sosyal teorideki yapı-aktör tartışmalarının izlerinin bulunabileceği bu tartışmada iki taraf bulunmaktadır. İlk yaklaşım subayların profesyonelleşme düzeyini, subayların orduya girmeden önceki toplumsal tecrübeleri ve kişisel gelişimleri etkilemektedir fikrini ileri sürmektedir.³⁵⁹ İkinci yaklaşım ise profesyonelleşmenin eğitim sırasında askeri değerleri edinmek ve teknik bilgiye sahip olmak yoluyla geliştiğini ileri sürmektedir.³⁶⁰ Tarafların bu tartışmalarının içeriğini yansıtacak şekilde ama bundan daha önemlisi, profesyonel askerliğin verimliliğini artırmak amacıyla yapılan çeşitli alan incelemeleri bulunmaktadır.³⁶¹ Hava subayları ile yapılan çeşitli katılımcı gözlem ve anket incelemeleri bunlara örnek olarak verilebilir.³⁶²

³⁵⁸ Paul P. Van Riper, Darab B. Unwalla "Voting Patterns Among High-Ranking Military Officers," **Political Science Quarterly**, 80, 1965, 49-61; Kurt Lang, **Military Institutions and the Sociology of War: A Review of Literature with Annotated Bibliography**, s. 32.

³⁵⁹ Aile yapısının subayların kariyerini ve düşüncelerini etkileyen bir unsur olduğu düşünülüyor. Subayların kendilerini mesleklerine ne kadar adanmış oldukları olgusunun ölçülmesi için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. bk. Mayer N. Zald, William Simon, "Career Opportunities and Commitments among Officers," **The New Military: Changing Patterns of Organization**, Ed. by., M. Janowitz, Survey of U.S. Officers, 1964, 257-285. Bunun yanında eğitimin veya eğitilmiş askerlerin diğerlerine oranla mesleğe adanmışlıklarını ölçmek de çeşitli incelemeler yapılmıştır. bk. Sanford M. Dornbusch, "The Military Academy as an Assimilating Institution," **Social Forces**, 33, 1955, 316-321. Kurumsal ilkelere nasıl uyum gösterildiği, subayların otoriter ve ideolojik tutumları, geliştirilen çeşitli testlerde ölçülmüştür. Bk. Donald T. Campbell, Thelma H. McCormack, "Military Experience and Attitudes towards Authority," **American Journal of Sociology**, 62, 1957, 482-490.

³⁶⁰ Peter Karsten, "Professional and Citizen Officers: A Comparison of Academy and ROTC Officer Candidate," **Public Opinion and the Military Establishment**, Ed. by., C. Moskos, Beverly Hills, Sage, 1971, 37-62.

³⁶¹ Charles H. Coates, Roland J. Pellegrin, **Military Sociology: A Study of American Institutions and Military Life**; Morris Janowitz, Roger Little, **Sociology and the Military Establishment**; William F. Gutteridge, **Military Institutions and Power in the New States**, New York, Praeger, 1965; John. J. Johnson, "The Latin American Military as a Politically Competing Group in

Bu yaklaşımların yanında, siyaset sosyolojisindeki çoğulculuk tartışmalarına paralel olarak ortaya çıkan, ordunun hem sivil hem de geleneksel askeri profesyonellik unsurlarını bünyesinde taşıdığını ileri süren bir başka yaklaşım daha vardır. Moskos'un öne çıkardığı bu yaklaşım,³⁶³ Huntington ve Janowitz'in modelleri arasında bir köprü olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan bu model, askerlik mesleğinin etkinliğini ve bütünlüğünü yok edeceği gerekçesiyle eleştiriler de almıştır.³⁶⁴ Vietnam Savaşı sonrasında genel havasını yansıtan bu model, askerlik mesleğinde ortaya çıkan rol genişlemesi ve yeni tanımlamaları gündeme taşımıştır.

Transitional Society,” **The Role of the Military in Underdeveloped Countries**, Ed. by., J. Johnson, N.J., Princeton University Press, 1962, 91-129; Daha fazla detay için bk. Kurt Lang, **Military Institutions and the Sociology of War: A Review of Literature with Annotated Bibliography**, s. 30.

³⁶² William C. Cockerham, “Selective Socialization: Airborne Training as a Status Passage,” **Journal of Political and Military Sociology**, 1, 1973, 215-229; John P. Lovell, “A Comment on Wamsley’s Air Force socialisation,” **American Journal of Sociology**, 79, 1973, 438-441; George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, “The Present State And Development of Sociology of the Military,” s. 78-79. Esasında çalışmamızın askeri sosyolojinin kurumlaşmasını aktaran bölümünde, ordu içi verimliliği artırmak için yapılan çeşitli araştırmalardan bahsedilmiştir. Burada ise tekrara düşmeden orduda profesyonelliğin gelişmesini çeşitli ülkeler bağlamında inceleyen bazı çalışmalara atıflar verilecektir. Bk. Elbridge Colby, **The Profession of Arms**, New York, D. Appleton and Company, 1924; Walter Gorlitz, **History of German General Staff**, New York, Praeger, 1953; Martin Kitchen, **The German Officer Corps 1800-1914**, Oxford, Clarendon, 1968; Michael A. Lewis, **England’s Sea Officers: The Story of the Naval Profession**, London, Allen & Unwin, 1939; Alfred Vagts **A History of Militarism: Civilian and Military**.

³⁶³ Charles C. Moskos Jr., “The Emergent Military: Civil, Traditional, or Plural?”; William L. Hauser, **America’s Army in Crisis**, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1971; Zeb B. Bradford, Frederic J. Brown, **The United States Army in Transition**, Beverly Hills, Sage, 1973; Amos A. Jordan, William J. Taylor Jr., “The Military Man in Academia,” **Annals**, 406, 1973, 129-145; Edwin A. Deagle, “Contemporary Professionalism and the Future Military Leadership,” **Annals**, 406, 1973, 162-170; William J. Taylor Jr., Donald F. Bletz, “A Case for Officer Graduate Education,” **Journal of Political and Military Sociology**, 2, 1974, 251-267.

³⁶⁴ Arthur D. Larson, “Military Professionalism and Civil Control: A Comparative Analysis of Two Interpretation”; George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, “The Present State And Development of Sociology of the Military,” s. 76.

Bu model Lasswell'in "şiddet araçlarının yönetimi olarak ordu" tanımından hareket edip, buna caydırma, barışın korunması, danışmanlık gibi bazı sivil unsurları da eklemektedir.³⁶⁵ Ordunun rol tanımındaki genişlemeyi siyasete kadar uzatan bu model, hem ulusal hem de uluslararası siyasi yapıların değiştiğini, yeni dönemde ulusal ve uluslararası alanda kurulacak etkinliğin askeri yönünün de olması gerektiği fikrinden hareket etmektedir.³⁶⁶

Ulus-devletin ortaya çıkması, orduyu merkezileştirmiş ve ordu mensuplarına ücretlerini tıpkı diğer mesleklerde olduğu gibi maaş olarak veren bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Modern öncesi dönemde ordu mensupları gelirlerini yağma, ganimet veya tımar gibi çeşitli şekillerle elde ediyorlardı.³⁶⁷ Buna ek olarak modern dönemle birlikte ordu içerisindeki iktidar, prestij, terfi vs. gibi boyutlar,³⁶⁸ sivil kurumlardakine çok benzeyen bir yapı özelliği göstermeye başlamıştır.

Askerliğin profesyonelleşmesiyle birlikte örgütsel yapının şekillenişinde de bir takım hususlar değişmeye başlamıştır. Mesela modern öncesi dönemde askeri lider, askerleri savaşa motive eden en önemli figürdü. Yirminci yüzyılla birlikte ise lider, devasa boyutlara ulaşan ve işlevleri çeşitlenen bir kurumu idare eden kişiye evrilmiştir. Elbette ki yönetici modeli, kahraman modelini hemen ortadan

³⁶⁵ Amos A. Jordan, William J. Taylor Jr., "The Military Man in Academia"; Charles C. Moskos Jr., **Peace Soldier**, Chicago, University of Chicago Press, 1976; George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, "The Present State And Development of Sociology of the Military," s. 77.

³⁶⁶ Sam C. Sarkesian, "Political Soldiers: Perspectives on Professionalism in the U.S. Military," **Midwest Journal of Political Science**, 16, 1972, 239-258; George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, "The Present State And Development of Sociology of the Military", s. 77.

³⁶⁷ Guy L. Siebold "Core Issues and Theory in the Military Sociology," **Journal of Political and Military Sociology**, 29/Summer, 2001, s. 146; Charles C. Moskos Jr., "From Institution to Occupation: Trends in Military Organization"; Charles C. Moskos Jr., "Institutional/Occupational Trends in Armed Forces: An Update."

³⁶⁸ Amerikan ordusu meslek içerisindeki gelişmeleri planlamak için kariyer yönetimi birimleri oluşturmuştur. Bu birimler mevcut ihtiyaçlara veya ileride ortaya çıkacak ihtiyaçlara göre planlamalar yapmıştır. Kurt Lang, "Technology and Career Management in the Military Establishment," **The New Military: Changing Patterns of Organization**, Ed. by., M. Janowitz, Survey of U.S. Officers, 1964b, 39-81.

kaldırmamıştır. Ordular, dönemine ve bulunduğu coğrafyaya göre bir karma model de üretmiştir.³⁶⁹ Mesela Almanya'nın Birinci Dünya Savaşında böyle bir yapı gösterdiği bilinmektedir.³⁷⁰ Son dönemlerde postmodernizm tartışmalarına paralel olarak, subaylarla ilgili yaklaşım, kahraman lider modelinden toplumdaki imajları, anlamları ve amaçları yönetme imkanı sağlayacak araçlarla donatılmış, gevşek bir çekim merkezi olan lider modeline doğru değişmiştir.³⁷¹

Subaylarla ilgili olarak, toplumdan uzak ve kapalı bir kurumsal yapı içinde yaşıyor olmaları da pek çok ülke bağlamında genel hatlarıyla tartışma konusu olmuştur.³⁷² Subayların, toplumun yanında siyasetle nasıl bir ilişkisi olduğu, herhangi bir siyasi yapıya ya da ideolojik görüşe yakınlıkları,³⁷³ askeri sosyoloji literatürü içerisinde gündeme gelen tartışmalardan bir diğeridir. Mesela Fransa için bu, altmışlı yıllardan sonra sola yönelmek şeklinde ortaya çıkmıştır. Almanların yaptığı tutum araştırmalarında ise Alman subaylar demokrat yönelimli olarak gözükmiştir.³⁷⁴ Amerika'da oy verme davranışı üzerinden yapılan incelemelerde ise, ordudaki hizmet süresi, ailesinde asker kökenli kişilerin olması ve kariyerini orduda devam ettirmek gibi unsurların oy verme tutumlarını etkilediği

³⁶⁹ Morris Janowitz, **The Professional Soldier: A Social and Political Portrait**; Richard M. Leighton, "Allied Unity of Command in Second World War: A Study in Regional Military Organization," **Political Science Quarterly**, 67, 1952, 399-425.

³⁷⁰ Walter Gortitz, **History of German General Staff**; Gordon A. Craig, **The Politics of the Prussian Army: 1640-1945**, New York, Oxford University Press, 1956; Kurt Lang, **Military Institutions and the Sociology of War: A Review of Literature with Annotated Bibliography**, s. 33.

³⁷¹ Boas Shamir, Eyal Ben-Ari, "Challenges of Military Leadership in Changing Armies," **Journal of Political and Military Sociology**, 28/1, 2000, 43-59.

³⁷² Morris Janowitz, **The Professional Soldier: A Social and Political Portrait**; Francesco Kjellberg, "Some Cultural Aspect Of Military Profession"; C. B. Otley, "Militarism and Social Affiliations of the British Army Elite," **Armed Forces and Society**, Ed. by., J. Von Doorn, The Hague & Paris, Mouton, 1968, 84-108; Kurt Lang, **Military Institutions and the Sociology of War: A Review of Literature with Annotated Bibliography**, s. 47.

³⁷³ George A. Kelly, "Global Civil-Military Dilemma," **Review of Politics**, 25, 1963, 291-308.

³⁷⁴ Kurt Lang, **Military Institutions and the Sociology of War: A Review of Literature with Annotated Bibliography**, s. 50.

bulunmuştur.³⁷⁵ Subayların tutumlarına yönelik çalışmalar sadece Avrupa ile sınırlı kalmamış, Batı dışı dünya ülkelerinde de benzer tutum araştırmaları yapılmıştır.³⁷⁶

3.2.2. Kurumsal Bir Yapı Olarak Ordu

Askeri sosyoloji literatüründe ağırlıklı olarak incelenmiş konulardan bir diğeri de bir kurumsal yapı olarak ordudur. Orduyu bir kurum olarak inceleyen ilk çalışmalar daha çok birincil grup davranışları ve ordudaki moral düzeyini tespit etmek konularına yoğunlaşmış, orduyu daha verimli işleyen bir kurum haline getirmek temel hedef olmuştur.³⁷⁷ Bu bağlamda ilk dönemlerden itibaren, orduyu diğer toplumsal ve sivil kurumlarla karşılaştırma ve aradaki benzerlik ve farklılıkları belirleme yönünde bir eğilim görülmüştür. Orduyu şiddet tekeli elinde bulundurması bakımından diğer kurumsal yapılardan ayırmak ve farklılığını ortaya koymak yönündeki eğilim,³⁷⁸ sivil ve askerî organizasyonlar arasında benzerliklerin daha fazla olduğunu ileri süren görüş karşısında daha az etkili olmuştur. Bu anlamda Janowitz,³⁷⁹ kurumlar arasındaki benzerliğin kaynağını orduların toplumla karşılıklı bir ilişkiye/bağımlılığa girmesini sağlayan teknolojik ve toplumsal yapının içindeki değişimler olduğunu belirtmektedir. Moskos da ordu ve sivil yapılar arasındaki benzer unsurların varlığını kabul etmekte fakat erler üzerine yapılan çeşitli

³⁷⁵ Paul P. Van Riper, Darab B. Unwalla "Voting Patterns Among High-Ranking Military Officers", **Political Science Quarterly**, 80, 1965, 49-61.

³⁷⁶ Arjantin ordusundaki bir araştırma için bk. Jorgé Ochoa de Eguileor, Rafael Virgilio Beltran, **Las Fuerzas Armadas Hablan**, Buenos Aires, Paidós, 1968. "Silahlı Kuvvetler Konuşuyor" isimli bu çalışmada, Arjantin Silahlı Kuvvetlerinde 1943-63 yılları arasında görev yapan subayların siyasi ve toplumsal tutumları incelenmiştir.

³⁷⁷ George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, "The Present State And Development of Sociology of the Military," s. 79.

³⁷⁸ David R. Segal, John D. Blair, Frank Newport, Susan Stephens, "Convergence Isomorphism, and Interdependence at the Civil-Military Interface," **Journal of Political and Military Sociology**, 2/Fall, 1974, 157-172.

³⁷⁹ Morris Janowitz, "Military Organization."

Çalışmaların, sivil ve askeri yapılar arasındaki farklılığı ortaya koyduğunu eklemektedir. Bu bağlamda Moskos, savaşma motivasyonu, birlik içindeki çekişmeler, askerlik kültürü, ırk ilişkileri ve organizasyon yapısı gibi konularda 1940’lardan 1970’lere kadarki otuz yıllık periyodu inceleyerek benzerliklerini ve farklılıklarını bulmaya çalışmıştır.³⁸⁰ Ordu, diğer sivil kurumlarla karşılaştırıldığında, hem iş tanımı olarak farklılaşmakta hem de içinde bulundurduğu çalışan sayısı bakımından oldukça büyük bir yapı olarak görünmektedir. Bu anlamıyla ordular iç çeşitlilik bakımından kompleks yapılardır. Ordu kurumuyla ilgili teorik tartışmalar bu sebeplerden dolayı sivil ve askeri yapıları incelerken bu hususlar üzerine durmaktadır.³⁸¹

Ordu ve sivil kurumlar arasındaki karşılaştırmalarda öne çıkan bazı konu başlıkları bulunmaktadır. Mesela, yöneticilerin liderlik rolleri bağlamında yapılan karşılaştırmalar, çalışanların yaptıkları işlerde tatmin olma düzeyleri,³⁸² kurum

³⁸⁰ George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, “The Present State And Development of Sociology of the Military,” s. 80.

³⁸¹ Kurt Lang, **Military Institutions and the Sociology of War: A Review of Literature with Annotated Bibliography**, s. 53; Morris Janowitz, Roger Little, **Sociology and the Military Establishment**; Jacques Van Doorn, “Militarische und Industrielle Organisation: Ein Soziologischer Vergleich,” **Soziologie und Gesellschaft in den Niederlanden**, Ed. by., J. Matthes, Neuwied/Rhein & Berlin: Luchterhand, 1965a, 276-300; Kurt Lang, “Military Organization,” **Handbook of Social Organizations**, Ed. by., J. G. March, Chicago: Rand-McNally, 1964a, 838-878.

³⁸² Sivil ve asker arasında yapılan iş tatmini karşılaştırmalarında askerlerden elde edilen veriler daha olumludur. Mesela Amerikan hava birliklerinde deniz aşırı operasyonlara çıkan subaylar böyledir. Lyman W. Porter, Vance F. Mitchel, “Comparative Study of Need Satisfactions in Military and Business Hierarchies,” **Journal of Applied Psychology**, 51, 1967, 139-144. Ordudaki tatmin rütbe ile orantılıdır. Dört Amerikan hava üssünde yapılan araştırma sivillerle iletişimin moral ve tatmin faydası sağladığını göstermektedir. Edward Gross, Delbert C. Miller, “The Impact of Isolation on Worker Adjustment in Military Installations in the United States and Japan,” **Estudios Sociologicos**, 1, 1961, 70-83; Kurt Lang, **Military Institutions and the Sociology of War: A Review of Literature with Annotated Bibliography**, s. 55-57; Edwin A. Fleishman, “Differences between Military and Industrial Organizations,” **Patterns of Administrative Performance**, Ed. by. R. M. Stogdill - C. L. Shartle, Ohio State University Bureau of Business Research Monographs, No: 81, 1956, 31-38; A. W. Halpin, “The leader behavior and leadership ideology of educational administrators and air-craft commanders,” **Harvard Educational Review**, 25, 1955, 18-31; A. W. Halpin, “The Observed Leader Behavior and

içindeki iletişim örüntülerinin karşılaştırılması³⁸³ ve elde edilen kurumsal başarıların yapı üzerinde nasıl etkileri olduğu bu konulardandır.³⁸⁴

Toplumsal yapı çalışmalarında ordu, genelde otoritenin merkeziliği ve hiyerarşik yapısı itibariyle bürokratik organizasyonların kaynağı ve modeli olarak konumlandırılır. Bu yaklaşımın kaynağı da bürokrasi çözümlemesinde orduyu bu anlamıyla bürokratik yapıların en iyi ortaya çıktığı kurum olarak sunan Weber'dir.³⁸⁵ Ordunun bürokratik yapısını, subaylar arasındaki yönetsel beceriler bağlamında

Ideal Leader Behavior of Aircraft Commanders and School Superintendents,” **Leadership Behavior: Its Description and Measurement**, Ed. by., R. M. Stogdill, A. E. Coons, Columbus: Ohio State University Press, 1957, 65-68; Morris Janowitz, “The Military Establishment: Organization and Disorganization,” **Contemporary Social Problems**, Ed. by., R. K. Metron - R. A. Nisbet, New York, Harcourt, Brace & World, 1966, 515-552; Charles R. Holloman, “The Perceived Leadership Role of Military and Supervisors in a Military Settings,” **Personel Psychology**, 20, 1967, 199-210; Lyman W. Porter, Vance F. Mitchel, “Comparative Study of Need Satisfactions in Military and Business Hierarchies”; Raymond V. Bowers, “Members Perceptions and Evaluations as Measures of Organizational Effectiveness,” **Studies in Organizational Effectiveness: Contributions to Military Sociology from the 1949-1954**, Ed. by., R. V. Bowers, Contract Research Program of the Human Resources Research Institute, Air University, Washington, D.C: Air force Office of Scientific Research, 1962, 115-179.

³⁸³ Charles Goetzinger, Milton Valentine, “Communication Patterns, Interactions and Attitudes of Top-Level Personnel in the Air Defense Command,” **Journal of Communication**, 13, 1963, 54-57.

³⁸⁴ Kurt Lang, **Military Institutions and the Sociology of War: A Review of Literature with Annotated Bibliography**, s. 53; Oscar Grusky, “The Effects of Succession: A Comparative Study of Military and Business Organization,” **The New Military: Changing Patterns of Organization**, Ed. by., M. Janowitz, New York, Russell Sage, 1964, 83-111.

³⁸⁵ George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, “The Present State And Development of Sociology of the Military,” s. 82. Weber’in modern ordu analizini eleştirip Weberci bürokrasi modeli ile ordu modeli arasında ilişkiyi sorgulayan görüşler de bulunmaktadır. Bk. Robert D. Miewald, “Weberian Bureaucracy and the Military Model,” **Public Administration**, 30/March-April, 1970, 129-133.

inceleyen³⁸⁶ Palen, subayların bu becerilerinin eski tip lider modelinden farklılaştığını ve sivil yapılardaki yönetici modeline benzediğini ileri sürmektedir.³⁸⁷

Kendi içerisinde bağımsız bir unsur olarak askere alma süreçleri, literatürde yoğun bir şekilde yer alan tartışmalardan bir diğeridir. Askere alma süreçlerinin sosyolojik olarak önemi ve gündeme gelmesi, Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı sürecinde yoğun bir şekilde asker sayısını artırmasıyla ortaya çıkmıştır. *American Soldier*'ın ikinci cildinin de konusu olan bu mesele, yeni askere alınanların sivil hayattan tamamen farklı bir kuruma dahil olmalarının ortaya çıkardığı sorunlar bağlamında ortaya çıkmıştır. Yeni askere alınanlar, sivil hayatta çalıştıkları kurumlarda tecrübe ettikleri statü ve işleyiş biçimlerinden oldukça farklı bir ortama girmelerinden dolayı, ordunun kurumsal işleyiş tarzına uyum sorunları yaşamışlardır. Sivil hayattakinden farklı olarak ordudaki formel ve enformel kontrol sistemi, askerlik hukuku tarafından şekillendirilmiştir.³⁸⁸ Askerler üzerinde yapılan çeşitli çalışmalarda, yeni askere alınanların ordunun hiyerarşik ve geleneksel yapısından,

³⁸⁶ J. John Palen, "The Education of Senior Military Decision Makers," **Sociological Quarterly**, 13/Spring, 1972, 147-160.

³⁸⁷ George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, "The Present State And Developoment of Sociology of the Military," s. 83. Benzer konularda yapılmış başka çalışmalarda ise subaylar arasında eski ve yeni liderlik özelliklerinin bir arada bulunabildiği, ordunun bu anlamıyla tamamen bir sivil kurumsal yapı özelliği taşımadığı bulguları da saptanmıştır. Bk. George A. Kourvetaris, "Professional Self-Images and Political Perspectives in the Greek Military," **ASR**, 36/December, 1971, 1043-1057.

³⁸⁸ Kurt Lang, **Military Institutions and the Sociology of War: A Review of Literature with Annotated Bibliography**, s. 53; Mattei Dogan, "Les Officiers Dans la Carriere Politique: du Marechal MacMahon au General de Gaulle", **Revue Française de Sociologie**, 2/2, 1961, 88-99. Bu çalışmanın örneklemini ya kabinede görev almış ya da siyasete girmiş 350 subay oluşturmaktadır. Howard Brotz, Everett Wilson "Characteristics of Military Society"; Walter H. Eaton, "The Military Environment," **Social Forces**, 26, 1947, 88-94; Felton D. Freeman, "The Army as a Social Structure," **Social Forces**, 27, 1948, 78-83; Arnold M. Rose, 1946 "The Social Structure of the Army"; Ralph Lewis, "Officer-Enlisted Man's Relationships"; Edward G. McDonagh, "Military Social Controls," **Sociology and Social Research**, 29, 1945, 197-205. Ordunun, askerleri nasıl kontrol ettiğine dair katılımcı bir gözlem için bk. H. B. White, "Military Morality," **Social Research**, 13, 1946, 410-440; Charles H. Bidwell, "The Young Professional in the Army: A Study of Occupational Identity," **American Sociological Review**, 26, 1961, 360-372.

otoriter örüntülerinden³⁸⁹ şikayet ettiği bulguları elde edilmiştir. Bu çalışmalarda ordu, bireysel kimliği kurumun kimliği altında eriten, askeri, eski toplumsal çevresinden koparan total bir yapı olarak analiz edilmiştir.³⁹⁰

1960'ların sonu ve 1970'lerin başında Amerika'daki askeri sosyoloji literatürü, askere alma sistemi³⁹¹ ve adaletsizliklerine yoğunlaşmışsa da literatürün asıl odağını Amerikan ordusunun profesyonel askerlik uygulamasına geçmesiyle birlikte askere alma uygulamalarının ortaya çıkardığı sorunlar oluşturmuştur. Bu değişimle birlikte ordu içerisindeki hizmet alanlarının yeniden tanımlanması meselesi, disiplin uygulamalarındaki değişimler, subay okullarının yeni duruma göre düzenlenmesi ve mesleğin cazip hale getirilmesi için gerekli uygulamalar literatürde öne çıkan konular olmuştur.³⁹² Bu tartışmalardaki temel odak, ordunun profesyonelleşmesine, bünyesindeki aksaklıkları gidermek için gerekli düzenlemeleri yapmasına rağmen neden hala ordu içi sorunların devam ettiğini anlamlandırmaktır.³⁹³

³⁸⁹ Ordudaki otoriter yönelimle ilgili olarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Oteriteryanizm kavramının nelerle ilişkili olarak ortaya çıktığı yönünde Amerika'da subaylarla (Brewer, 1975) ve erlerle (Rogghmann & Sodeur, 1972) yapılan çalışmaların yanında Avrupa ülkelerindeki durumla ilgili çalışmalar da mevcuttur (Campbell & McCormick, 1957). Aktaran George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, "The Present State And Developoment of Sociology of the Military," S. 82.

³⁹⁰ Arthur J. Vidich, Maurice R. Stein, "The Dissolved Identity in Military Life," **Identity and Anxiety: Survival of the Person in Mass Society**, Ed. by., M. R. Stein, A. J. Vidich, D. M. White, New York, Free Press, 1960, 145-149.

³⁹¹ Modern ulusların askere alma biçimleriyle ilgili olarak bk. Michael Richard Daniell Foot, **Men in Uniform: Military Manpower in Modern Industrial Societies**, New York, Praeger, 1961.

³⁹² Morris Janowitz, "The Social Demography of the All-Volunteer Armed Force," **Annals of the American Academy of Political Science**, 406/March, 1973, 86-93. Ordu yeni duruma uygun düzenlemeleri yaparken ortaya farklı sorunlar da çıkmıştır. Mesela Vietnam Savaşı sonrasında, genç subayların istifalarında bir artışlar gözlenmiştir. Bu duruma dair de çeşitli analizler literatürde yer almıştır. Bk. Janowitz, 1971a, 1972., akt. George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, "The Present State And Developoment of Sociology of the Military," s. 80.

³⁹³ Morris Janowitz, "Strategic Dimensions of an All-Volunteer Force," **The Military Industrial Complex: A Reassessment**, Ed. by., Sam S. Sarkesian, California, Sage, 1972, 127-167.

Ordunun askerler bağlamında fiziksel güçten ziyade teknolojik bilgiye dayanmaya başlamasıyla birlikte, ordunun yapısında bir takım değişimler zorunlu hale gelmiştir. Yüksek rütbeliler her ne kadar orduyla ilgili temel kararları alma konumlarını sürdürüyor olsalar da, bu kararları alırken ihtiyaç duydukları teknik düzeydeki bilgilere vakıf değildir. Bu durum daha alt düzeydeki subayları stratejik bir konuma taşımış ve karar verme süreçlerine dolaylı olarak dahil etmiştir. Böylece alt kademelerde bir otonomi durumu ortaya çıkmıştır. Bunun bir neticesi olarak da ordudaki otorite yapısı esnek ve dolaylı bir sisteme dönüşmek zorunda kalmıştır.³⁹⁴

Ordudaki liderler, birlikleri savaşa motive eden ve hazırlayan konumlarını yukarıdaki değişimlere paralel olarak kaybetmiştir. Bu durumda askeri birliklerin yapısının operasyon durumlarında nasıl düzenleneceği meselesi gündeme gelmiştir.³⁹⁵ Askeri sosyolojinin her dönemde incelenegelen birlik içindeki uyumun kaynakları tartışması, İkinci Dünya Savaşıyla birlikte başlamış³⁹⁶ ve günümüz incelemelerinde de devam etmektedir.

Görüldüğü üzere ordunun kurumsal boyutu ve kurumun yapısında ortaya çıkan değişimler çeşitli şekillerde incelenmiştir. Bu incelemeler de genelde toplum kaynaklı sorunları merkeze alan araştırmalardır.³⁹⁷ Bir toplumun veya devletin

³⁹⁴ Kurt Lang, **Military Institutions and the Sociology of War: A Review of Literature with Annotated Bibliography**, s. 63; Morris Janowitz, "Changing Patterns of Organizational Authority: The Military Establishment," **Administrative Science Quarterly**, 3, 1959, 473-493.

³⁹⁵ Kurt Lang, **Military Institutions and the Sociology of War: A Review of Literature with Annotated Bibliography**, s. 74; George C. Homans, "The Small Warship"; Paul L. Berkman, 1946 "Life Abroad an Armed-Guard Ship," **American Journal of Sociology**, 51, 380-387; Louis A. Zurcher, "The Sailor Abroad Ship: A Study of Role Behavior in a Total Institution," **Social Forces**, 43, 1965, 389-399.

³⁹⁶ Birliklerdeki uyum durumunu Amerika ve Almanya'da, İkinci Dünya Savaşı bağlamında, inceleyen bir karşılaştırma için bk. G. D. Spindler, "American Character as Revealed by the Military," **Psychitry**, 11, 1948, 275-281. Arap İsrail savaşındaki tarafları inceleyen başka bir çalışma için ise bk. Y. Harkabi, "Basic Factors in the Arab Collapse During the Six-Day War," **Orbis**, 11, 1967, 677-691.

³⁹⁷ Charles C. Moskos Jr., "Institutional/Occupational Trends in Armed Forces: An Update"; Charles C. Moskos Jr., John A. Williams, David R. Segal, **The Postmodern Military: Armed Forces After the Cold War**, New York, NY: Oxford University Press, 2000.

bünyesindeki farklı kurumların birbirlerini nasıl etkiledikleri, birbirleri ile nasıl bir ilişki geliştirdikleri ve hangi şekillerde benzeşip ayrıldıkları gibi konular, orduyu bir kurum olarak inceleyen çalışmaların temel ekseni olmuştur. Liderlik, birliklerin meydana getirilme şekilleri ve verimliliği, performans düzeyleri konusunda yapılan incelemeleri bu bağlamda değerlendirmek gerekir.³⁹⁸

3.2.3. Sivil-Asker İlişkileri

Sivil-asker veya ordu-sivil yönetim ilişkisi, askeri sosyoloji ile ortaya çıkmış bir tartışma değildir. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren, liberal siyaset tartışmaları bağlamında, özellikle liberal siyasete uygun bir şekilde ordunun iç siyasetteki konumunun ne ve nasıl olması gerektiği tartışılmıştır. Hatta sivil-asker ilişkisi tartışmaları Amerika özelinde on sekizinci yüzyıl anayasa tartışmalarında gündeme gelmiş, Samuel Adams, Alexander Hamilton gibi kurucu figürler barış zamanlarında kalıcı bir ordunun liberal siyaset açısından ortaya çıkaracağı sıkıntıları dile getirmişlerdir. Bu çalışma bağlamında yürütülen tartışmalarda da değinildiği üzere Clausewitz, Tocqueville gibi isimler de sivil-asker ilişkilerine dair görüşler ortaya koymuştur. Bu anlamıyla sivil-asker ilişkileri tartışması askeri sosyoloji içerisinde siyaset bağlamında değil, sosyoloji bağlamında tartışılmıştır.

İkinci Dünya Savaşının akabinde Avrupa içerisinde ulus-devlet, demokratikleşme gibi bağlamlarda gündeme gelen bu mesele soğuk savaşla birlikte Batı dışı dünyaya dair bir boyut da kazanmıştır. Samuel E. Finer'in *The Man on Horseback*³⁹⁹ isimli eseri Batı dışı ülkelere yönelik bu ilginin öne çıkan ürünlerinden birisi olmuştur. Bilindiği üzere Amerika 1950 yılına gelindiğinde asker sayısını 1,5 milyona düşürmüştü fakat Kore savaşıyla birlikte bu sayı 3,5 milyonu bulmuştur. Dikkat edilirse Janowitz'in de Huntington'un da klasik çalışmaları bu tarihten sonradır. Bu durum Amerika'daki kaygıları ve tartışmaları beraberinde getirmiştir. Benzer tartışmalar tekrardan Vietnam ve sonraki dönemlerde Körfez savaşıyla

³⁹⁸ Guy L. Siebold, "The Evolution of the Measurement of Cohesion," **Military Psychology**, 11/1, 1999, 5-26.

³⁹⁹ Samuel E. Finer, **The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics**, Middlesex, Penguin Books, 1975b.

beraber gündeme gelmiştir.

Batı içerisindeki bu tartışmaların yanında Batı dışına olan ilgi de buralardan kaynaklanmıştır. Batı dışındaki çatışma bölgelerinde sivil-asker ilişkilerinin yapısı ve dinamikleri savaşın yürütülmesi açısından oldukça önemli bir işlev görmüştür. Batıya karşı direnişin nasıl beslendiği, bu toplumların asker, ordu gibi yapıları nasıl algıladıkları özellikle ordu çalışmalarının temel ilgileri olmuştur.

Askeri sosyoloji literatüründe sivil-asker ilişkilerini tanımlamak üzere iki kavram kullanılmaktadır. Bunlardan bir tanesi sivil-asker ilişkileri (civil-military relations) diğeri silahlı güçler ve toplumdur (armed forces and society). Bu iki kavram birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Esasında sivil-asker ilişkileri sosyolojiye has bir inceleme alanı değildir. Siyaset bilimciler de orduyu bu bağlamda değerlendiren çalışmalar yapmıştır. Bunun yanında siyaset bilimi çalışmalarında ordu daha çok devlet ile olan ilişkisi bağlamında incelenmiştir. Buna mukabil sosyoloji, orduyu, toplumsal kurumlarla ilişkisi bağlamında incelemektedir.⁴⁰⁰

Askeri sosyoloji bağlamında sivil-asker ilişkileri, ordunun sivil iktidar ve devlet tarafından kontrol edilmesi sürecini kapsamakla birlikte, devletin veya toplumun diğerkurumlarının ordu ile nasıl bir ilişkisi olduğunu da incelemektedir. Devletin ve toplumun diğerkurumlarıyla ilişkilerin yanında, başka ülkelerle ve onların orduları ile ilişkiler, NATO ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin eylemlerine dahil olmak ve başka bir ülkenin ordusunun kontrolü altında bir takım vazifeler icra etme dolayısıyla ortaya çıkan durumlar da bu başlık altında incelemektedir.⁴⁰¹

Ordunun sivil yapılarla girdiği ilişki neticesinde ortaya çıkan çeşitli durumlar söz konusudur. Ordunun sivil hayatta oynadığı role göre bazı toplumlar militarist olarak sınıflandırılmaktadır. Bu ülkelerde askeri elitlerin siyasi işlere müdahaleleri, bunun yol açtığı neticeler ve de bu müdahalenin önüne geçebilmek için nasıl etkin

⁴⁰⁰ George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, “The Present State And Development of Sociology of the Military,” s. 86.

⁴⁰¹ Guy L. Siebold “Core Issues and Theory in the Military Sociology,” s. 151.

bir kontrol mekanizması kurabileceği genel olarak literatürde ağırlık kazanan konulardır. Askeri sosyoloji içerisinde sivil-asker ilişkilerini inceleyen çalışmaları derleyen ve değerlendiren geniş bir literatür değerlendirmesi olarak Harries-Jenkiss ve Moskos'un çalışmasını zikretmek gerekir.⁴⁰² Alandaki tanımlayıcı çalışmalar belli bir düzeye gelince, bu çalışmalar üzerinden sivil-asker ilişkilerine dair kuram geliştirme çabaları da görünür olmuştur.⁴⁰³ Bu kuramsal modeller Avrupa ülkelerinin veya Amerika'nın kendi siyasi-askeri tecrübesi merkeze alınarak üretilmiştir.⁴⁰⁴ Mesela Janowitz, Amerika ve Avrupa toplumlarında sivil-asker ilişkilerini tanımlayacak dört tarihsel model olduğunu ileri sürmektedir. Bu modeller aristokratik-feodal, demokratik, totaliter ve garnizon devleti modelleridir.⁴⁰⁵ Moskos ise üçlü bir şema önermektedir. İlkinde ordu sivilleşmekte, kurumsal yapısı ve örüntüleri sivil kurumlara benzemektedir. Buna sivil model demektir. İkincisi geleneksel ordu modelidir. Bu modelde ordu sivil yapılar ile arasındaki farkı korumaya çalışmakta, konumunu geleneksel olarak devam ettirdiği anlayış üzerine kurmaktadır. Üçüncü model ise bu ikisi arasında bir sentezi ifade etmektedir.⁴⁰⁶

1950'lerden 1980'lere kadar Amerikan siyaset bilimcileri sivil asker ilişkilerini silahlı kuvvetler ile siyasi elitler ve vatandaşlar arasındaki etkileşimi

⁴⁰² Gwyn Harries-Jenkins, Charles C. Moskos, "Armed Forces and Society," **Current Sociology**, 29/3, 1981, 1-170.

⁴⁰³ Konunun temel metinleri daha önce geçtiği üzere Huntington ve Janowitz tarafından yazılmıştır. Daha sonraları ise bu çalışmaları değerlendiren ve kimi zamanda eleştirel olarak yaklaşıp farklı öneriler sunan çalışmalar görmek mümkündür. bk. Douglas L. Bland, "A Unified Theory of Civil-Military Relations," **Armed Forces and Society**, 26/1, 1999, 7-25. Bu çalışma sivil yapıların orduyu kontrol etmesi yerine onu yönlendiren bir işlev üstlenmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

⁴⁰⁴ George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, "The Present State And Develpoment of Sociology of the Military," s. 86-87; Kurt Lang, "Trends in Military Occupational Structure and their Political Implications," **Journal of Political and Military Sociology**, 1/Spring, 1-18; Samuel P. Huntington, **Political Order in Changing Societies**, New Haven, Yale University, 1968; Robin A. Luckham, "A Comperative Typology of Civil-Military Relations," **Government and Oppositions**, 6/Winter, 1971, 5-35.

⁴⁰⁵ Morris Janowitz, "Military Organization."

⁴⁰⁶ Charles C. Moskos Jr., "The Emergent Military: Civil, Traditional, or Plural?"

yüksek rütbeli askeri subayların savunma siyasetini belirlemedeki etkileri bağlamında incelemiştir. 1970'lerde ve 1980'lerde önceki dönemlerde özellikle Huntington ve Janowitz tarafından geliştirilen teorilerin Vietnam Savaşının ve Amerika'da zorunlu askerlik uygulamasının bitmesi ile birlikte detaylandırıldığı görülmektedir.⁴⁰⁷

Soğuk savaş döneminde bu konuyla alakalı olarak sosyalist blok ülkelerindeki sivil-asker ilişkileri gündeme gelmiştir. Bu çalışmalar detaylı ampirik veriler olmadığından tarihsel ve kavramsal düzeyde analizler sunmuştur.⁴⁰⁸ Özellikle SSCB üzerine yapılan çalışmalarda, iç siyasetin belirlenmesinde ordunun rolü, Komünist Parti ile ilişkisi bağlamında incelenmiştir. Bunun yanında, Batıda mevcut sivil-asker ilişkileri ile sosyalist dünyadaki modeller ve örüntüler arasındaki farklılıklar da işlenen konular arasındadır.⁴⁰⁹ Benzer şekilde Batı dışı dünyaya yönelik çalışmalar da söz konusudur. Askeri rejimlerin konumları, devrimler, askeri darbeler⁴¹⁰ ve gerilla savaşı gibi konular, Batı dışı dünyaya yönelik çalışmaların

⁴⁰⁷ Peter D. Feaver, "The Civil-Military Problematic: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control," **Armed Forces and Society**, 23/2, 1996, 149-178; Andrew J. Goodpaster, Samuel P. Huntington, **Civil-Military Relations**, Washington, DC.: American Enterprise Institute, 1977; Samuel E. Finer, **The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics**; Vladimir O. Rukavishnikov, Michael Pugh "Civil-Military Relations," **Handbook of the Sociology of Military**, Ed. by, G. Caforio, NY., Springer, 2006, 133-135.

⁴⁰⁸ Roman Kolkowicz, Andrzej Korbonski, **Soldiers, Peasants and Bureaucrats: Civil-Military Relations in Communist and Modernizing Societies**, London, Alan and Unwin, 1982; Roman Kolkowicz, **The Soviet Military and the Communist Party**, Princeton, Princeton University Press, 1967; Jonathan R. Adelman, **Communist Armies in Politics**, Boulder, Westview Press, 1982.

⁴⁰⁹ Zoltan D. Barany, "Civil-Military Relations in Communist Systems: Western Models Revisited," **Journal of Political and Military Sociology**, 19/Summer, 1991, 75-99.

⁴¹⁰ Batı dışı dünyada meydana gelen askeri darbeler, genel siyaset bilimi tartışmalarının ötesinde sosyolojik olarak da incelenmiştir. Bu incelemelerde sivil-asker ilişkilerinin yapısının nasıl şekillendiği tartışılmıştır. Bu bağlamda iktisadi ve kültürel gelişme, gelenek, siyasi kültürün unsurları, siyasi rejim tipleri, toplumun örgütlenme yapısı gibi unsurların, askeri darbelerin ortaya çıkmasında nasıl bir işlev gördüğü tartışılmıştır. Bk. Robin A. Luckham, "A Comparative Typology of Civil-Military Relations."

temel eksenini oluşturmuştur.⁴¹¹ Soğuk savaşın bitmesi ve komünist bloğun dağılmasıyla sivil-asker ilişkilerinde değışen durumu anlamak üzere eski Sovyet bloğu ölkelerine yönelik yeni bir ilgi ortaya çıkmıştır.⁴¹²

Sivil-asker ilişkileri literatüründe sivillerin ve askerlerin görüşlerini ve yaklaşımlarını anlamaya yönelik survey tipi çalışmalar yapılmıştır. Hem askerlerin hem de sivillerin, dış politika ve güvenlik politikasına yaklaşımları, sivil-asker ilişkilerini nasıl gördükleri, askerlik mesleğine ve orduya yönelik tutumları, zorunlu askerlik uygulamasına yönelik yaklaşımları değerlendirilmiştir.⁴¹³ Bu çalışmalarda sivil-asker arasındaki ayrımın kaynakları, bu ayrımın oturduğu tarihsel ve toplumsal zemin, anketlerden elde edilen sonuçlarla beraber incelenmiştir.⁴¹⁴

3.3. Son Dönem Askeri Sosyoloji alışmaları

Yirminci yüzyıl askeri sosyoloji literatürü, toplumsal alanda meydana gelen hızlı değişimler, uluslararası ilişkilerdeki eksen değişmeleri ve bunun bir sonucu olarak devletlerin güvenlik politikalarındaki değişimler sonucuyla farklı alanlara da

⁴¹¹ Paul Cammack, David Pool, William Tordoff, **Third World Politics: A Comparative Introduction**, London, Macmillan Education, 1988.

⁴¹² Anton Bebler, **Civil Military Relations in Post-Communist States**, Westport, Praeger, 1997; Constantine Danopoulos, Daniel Zirker, **The Military and Society in the Former Eastern Bloc**, Boulder, CO, Westview Press, 1999.

⁴¹³ Philippe Manigart, **The Future of Security in Europe: A Comparative Analysis of European Public Opinion**, Brussels, Royal Military School, 1992, s. 471; Philippe Manigart, Eric, Marlier, "European Public Opinion on the Future of its Security," **Armed Forces and Society**, 19/3, 1993, 335-352; Philippe Manigart, Eric, Marlier, "New Roles and Missions, Army Image and Recruitment Prospects: The case of Belgium," **Future Roles, Missions and Structures of Armed Forces in the New World Order: The Public View**, Ed. by., P. Manigart, New York: Nova Science Publishers, 1996, 7-26.

⁴¹⁴ Ole R. Holsti, "A Widening Gap between the U.S. Military and Civilian Society?: Some Evidence," **International Security**, 23/3, 1998/1999, 5-42. Bu konuda ayrıca *Armed Forces and Society* dergisinin 2001 yılında yayınladığı 27(2) sayısına müracaat edilebilir. Vladimir O. Rukavishnikov, Michael Pugh "Civil-Military Relations," s. 133-135.

yönelmiştir. 1990'dan sonra soğuk savaşın bitmesiyle birlikte Doğu Avrupa'da rejim değişiklikleri yaşanmış, etnik ve azınlık unsurlar toplumda daha fazla görünür olmaya başlamıştır.⁴¹⁵ Bu genel değişimlerin yanında konvansiyonel savaş yapma biçimi de değişerek daha lokal, sınırlı, savaşın dışında başka boyutlar da ihtiva eden mücadele biçimleri ortaya çıkmıştır. Vietnam Savaşı sonrasında başlayan ordudaki yapısal değişimler soğuk savaşın bitmesiyle birlikte yeni bir ivme kazanmıştır. Bu değişimler içerisinde ön plana çıkan uygulama orduların asker sayısında bir azaltmaya gitmeleri olmuştur.⁴¹⁶ Asker sayısının azaltılmasıyla ordu, küçük ve neredeyse tamamen profesyonel askerlerden oluşan bir mahiyet kazanmıştır. Asker sayısının azaltılması iktisadi olarak devletleri rahatlatan bir işlev görürken, ordu ve toplum açısından yeni sorunları gündeme getirmiştir. Mesela küçülmeye giden ordularda, askerlik görevinden ayrılan eski muvazzafların iş bulma durumları, topluma adapte olma sorunları görünür olmuştur. Ordu mensuplarının kompozisyonu değişince, ordunun insan kaynağında bir farklılaşma ortaya çıkmış bu da ordu içerisindeki insan ilişkilerini değiştirmiştir. Bu değişimlerin sonucu olarak silahlı kuvvetler personeli toplumu yansıtan bir kurum olmaktan uzak bir görüntü sergilemeye başlamış ve zorunlu hizmetin kalkmasıyla da sivillerin orduya yabancılaşması durumu ortaya çıkmıştır.⁴¹⁷ Asker sayısının azaltılmasına paralel bir işlev ve rol azalması ordu için gerçekleşmeyince daha az askeri personel ve daha az kaynakla işlerin yapılması durumu ortaya çıkmıştır.⁴¹⁸ Böyle olunca insanların askerliği bir meslek olarak tercih etme isteklerinde düşüş görülmüştür.

Yukarıda özetlenen süreç esasında çok kolay gerçekleşmemiştir. Ordu, tıpkı diğer bürokratik yapılar gibi, değişime direnç göstermiştir. Orduyu yeni dönemin şartlarına uyarlamanın zorlukları literatürde tartışılmıştır. Silahlı kuvvetleri reforme

⁴¹⁵ Giuseppe Caforio, "Themes and Issues of the Sociology of the Military," s. 438.

⁴¹⁶ Leonard Wong, Jeffrey McNally, "Downsizing the Army: Some Policy Implications Affecting the Survivors"; V. Lee Hamilton, David Rohall, David R. Segal, Mady W. Segal, "Downsizing the Russian Army: Consequences for Organizational Leavers, Survivors, and Spouses."

⁴¹⁷ Giuseppe Caforio, *a.g.e.*, s. 438.

⁴¹⁸ Brian J. Reed, David R. Segal, "The Impact of Multiple Deployments on Soldiers' Peacekeeping Attitudes, Morale, and Retention," *Armed Forces & Society*, 27, 2000, 57-78.

etmenin zorlukları, ve sonrasında nasıl bir silahlı kuvvetler yapısının olması gerektiği meselesi temel tartışma konusu olmuştur. Mesela Philippe Manigart, bu değişimlerin neticesinde, geçirgenliği fazla, hiyerarşik yapısı seyreltilmiş, rütbelerin azaltıldığı, harcamaları azaltılmış, silah üretimine yatırım yapmayan postmodern bir ordu yapısının mı ortaya çıkacağını sormaktadır.⁴¹⁹ Bu durumda askeri sosyolojinin inceleme alanlarının da değişeceği söylenmiştir. Yeni dönemde askeri sosyolojinin, ordu ve savaşın toplumsal görünümünün az olduğu toplumlardaki her türlü ekonomik, psikolojik, kültürel ve siyasi değişmeyi inceleyeceği yönünde tanımlamalar getirilmiştir.⁴²⁰

Orduda değişimi zorunlu kılan diğer bazı toplumsal kaynaklı durumlar da ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi kadınların toplumda ve sivil iş alanlarında görünür olmaları ve güç kazanmalarındır. Toplumda kadınların konumunda değişim yaşanmaya başlanmasının hemen akabinde kadınlar orduda çalışma konusunda da taleplerini artırmışlardır. Amerika’da 1967 yılına kadar kadınların ordu hizmetinde çalışmalarını sınırlayan ve ancak % 2 oranında yer almalarına imkan tanıyan yasal düzenlemeler bulunmaktaydı. Bu düzenlemelerin değişmesiyle ve zorunlu askerlik uygulamasının kaldırılmasıyla birlikte orduda çalışan kadınların oranı artmaya başlamıştır. 1980 yılında kadın çalışanların oranı % 12’ye, 1990’da ise % 18’e ulaşmıştır. Bugün ise sıcak savaş ve çatışmaların dışında olmak kaydıyla kadınlar Amerikan ordusunun her biriminde çalışabilmektedirler.⁴²¹

Kadınların orduya girmeye başlamalarıyla askeri sosyoloji çalışmalarının bu alanlara yöneldiği görülmektedir. Ordunun, kadınları istihdam etmeye başlamasına

⁴¹⁹ Philippe Manigart, “Restructuring of the Armed Forces,” Ed. by., G. Caforio, **Handbook of the Sociology of Military**, NY.: Springer, 2006, 323-345; Giuseppe Caforio, “Themes and Issues of the Sociology of the Military,” S. 439.

⁴²⁰ Jelušič Ljubica, “Conversion of the Military: Resource-Reuse Perspective after the End of the Cold War,” **Handbook of the Sociology of Military**, Ed. by., G. Caforio, N.Y., Springer, 2006, 345-361; Giuseppe Caforio, “Themes and Issues of the Sociology of the Military,” S. 439.

⁴²¹ David J. Armor, “Race and Gender in the U.S. Military,” **Armed Forces and Society**, 23, 1996, 7-27.

yol açan etmenler, kadınları orduya başvurmaya iten etmenler, kadınların orduda nasıl bir konum ve rol alacakları, ordunun işleyişinde kadınların girmiş olmasının nasıl bir değişime yol açacağı gibi konular gündeme gelmiştir.⁴²² Bunların yanında kadınların askeri birlikler içindeki uyuma, moral ve motivasyon durumlarına nasıl eklemlenecekleri, kadınların ordudaki varlıklarının erkek askerleri nasıl etkileyeceği tartışmaları gündeme gelmiş ve bunlara yönelik çeşitli çalışmalar ortaya çıkmıştır.⁴²³ Ordunun çok uzun yıllar erkek unsur üzerine kurulu bir yapı olması ve dilinin, kültürünün bu duruma göre şekillenmiş olması, kadınlara yönelik cinsel taciz durumlarının araştırılmasını gündeme getirmiştir. Bu bağlamda hem kadın çalışanlar hem de erkek asker ve subaylarla yapılan çalışmaları literatürde çokça görmek mümkündür.⁴²⁴

Kadınların durumuna benzer bir durum, Amerikan toplumundaki etnik unsurlar için de söz konusu olmuştur. Özellikle Afrikalı Amerikalılar er düzeyinde ordu içerisinde daha fazla iş bulmaya başlamışlardır.⁴²⁵ Etnik unsurların ordudaki konumları askeri sosyoloji literatüründe çokça tartışılan konulardan birisini oluşturmuştur. Afrikalı Amerikalıların ve alt ekonomik statüdekilerin orduda sayı olarak artmış olması tartışmaların bir tarafını oluşturmaktadır. Ordunun özellikle bu insanları sıcak savaşta kullanması ve mesela Vietnam'da ölenlerin % 12'sinin siyahi olması gibi durumlar hem toplumsal alandan hem de akademiden büyük eleştiriler almıştır.⁴²⁶ Vietnam sonrası dönemde, profesyonel askerliğin çeşitli toplum kesimlerinin ordu içerisindeki görünümünü arttırdığı yönünde bir kanaat ve literatür

⁴²² Giuseppe Caforio, "Themes and Issues of the Sociology of the Military," s. 440.

⁴²³ Mady W. Segal, "The Argument for Female Combatants," **Female Soldiers: Combatants or Noncombatants?**, Ed. by., Nancy Loring Goldman, Westport, Conn.: Greenwood, 1982, 267-290; David J. Armor, "Military Sociology."

⁴²⁴ Malanie Martindale, **Sexual Harassment in the Military: 1988**, Arlington, Va.: Defense Manpower Data Center, 1990; Lisa D. Bastian, Anita R. Lancaster, Heidi E. Reyst, **1995 Sexual Harassment Survey**. Arlington, Va.: Defense Manpower Data Center, 1996.

⁴²⁵ Morris Janowitz, "The Social Demography of the All-Volunteer Armed Force."

⁴²⁶ Charles C. Moskos Jr., John Sibley Butler, **All That We Can Be: Black Leadership and Racial Integration the Army Way**.

oluşurken, bunun tersine, zorunlu askerlik yerine paralı askerliğin getirilmesinin Amerika’da ve Avrupa’da söylenenin aksine bazı toplum kesimlerinin ordu içerisinde temsil edilmelerinde bir azalma ortaya çıkardığını ileri sürenler de olmuştur.⁴²⁷

Görüldüğü üzere Vietnam sonrası dönemde toplumsal kaynaklı olarak ortaya çıkan sorunlar ordu üzerinde doğrudan ve büyük etkiler ortaya çıkarmaktadır. Toplumda tartışılan ve bir yön bulan değişimler çok kısa bir süre içerisinde orduda da yankı bulmaktadır. Irk meselesi, uyuşturucu meselesi, kadının konumu meselesi bunlar arasında sayılabilir.⁴²⁸ Yakın dönemlerde de bu durumun bir uzantısı olarak görülebilecek eşcinsellik meselesi gündeme gelmiştir. Bill Clinton’ın başkanlığı döneminde eşcinsellerin orduya girebilmeleri yönünde bir takım hukuki düzenlemeler yapılmıştır.

Askeri sosyoloji literatüründe görülebilecek tartışma ve yönelimlerden bir diğeri de orduların edindikleri yeni vazifelerdir. Ordular sıcak çatışma bölgelerine sadece savaş için değil, barışı koruma, insani yardım, savaştan caydırıcılık, çatışmaların çözülmesi gibi yeni amaçlarla gitmeye başlamışlardır. Bu durum orduların uluslararası kurum ve kuruluşlarla, sivil toplum kurumlarıyla, yerel sivil unsurlarla ve medya⁴²⁹ ile etkileşime girmesine yol açmıştır.⁴³⁰ Ordular kendi

⁴²⁷ George A. Kourvetaris, Betty A. Dobratz, “The Present State And Developoment of Sociology of the Military,” s. 81; Jacques Van Doorn, “The Decline of the Mass Army in the West: General Reflections,” **Armed Forces & Society**, 1/Winter, 1975, 147-157.

⁴²⁸ David R. Segal, “Current Developments and Trends in Social Research on the Military,” s. 52.

⁴²⁹ Medyanın, kamudaki ordu imajını, silahlı güçlerin ülke dışındaki bulunma sebeplerini nasıl biçimlendirdiği de askeri sosyoloji literatüründe tartışılmıştır. Balkanlardaki savaşla ilgili olarak halkın medya tarafından nasıl bilgilendirildiği ve silahlı güçlere karşı tutumlarının nasıl değiştiği bağlamında yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Bk. Marjan Malesic, **International Security, Mass Media And Public Opinion**, Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, 2000a; Marjan Malesic, **Peace Support Operations, Mass Media, and the Public in Former Yugoslavia**, Stockholm, Styrelsen for psykologiskt forsvar, 2000b.

⁴³⁰ Michael C. Williams, **Civil-Military Relations and Peacekeeping**, Oxford, Oxford University Press, 1998.

lkeleri dışında çeşitli askeri üstler kurmuşlar ve hem başka ülke orduları ile hem de bölge insanları ile ilişkiler geliştirmişlerdir. Bu bağlamda askeri üslerin çevresindeki toplumsal yapıya her türlü etkileri analiz konularından olmuştur. Bölge halkının tutum ve davranışları, yabancı algısı, iktisadi olarak bu üslerin bölge halkına etkisi gibi başlıklarda çeşitli çalışmalar görmek mümkündür.⁴³¹ Ayrıca askerlerin uzun süre evden uzak kalmalarının yol açtığı kişisel ve ailevi sorunlar bağlamında, askerin ülkesindeki ailesine yönelik çeşitli psikolojik hizmetler gündeme gelmiştir.⁴³² Ordu içerisinde de yeni vazifelere uygun olarak askeri iletişimci, diplomat, eğitimci gibi uluslararası siyasetin beklentilerine tekabül eden yeni konumlar ortaya çıkmıştır.

Görüldüğü üzere ordu, artık savaşın ötesinde bir ülkenin dış siyasetinin taşıyıcısı olarak işlemeye başlamıştır. Ordular uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla Batı dışı dünya üzerinde bir askeri yerleşim tesis etmekte fakat bu askeri varlık sıcak savaşa girmeden bölgeye gerek kendi ülkesinin gerekse de uluslararası toplumun ekonomik, toplumsal ve siyasal varlığını taşımaktadır. Hatta sıcak savaş olgusu artık ordu dışı yapılara ihale edilmekte ve onlar üzerinden yürütülmektedir. Özellikle Irak savaşıyla gündeme gelen özel askeri birlikler, askeri sosyoloji çalışmalarında yeni bir gündem oluşturmuştur. Bu zel birlikler askeri üslerde ordu personeli ile beraber yaşamakta fakat askeri disipline uyma zorunlulukları bulunmamaktadır. Bunun yanında savaş hukukuna da tabi olmayan bu birliklerin sayısı her geçen gün artırılmaktadır.⁴³³ Amerika'nın Irak'ta 2008 yılında bulunan 200,000 askerinin yaklaşık 30,000'i özel birliklerden oluşan askerlerdendir.⁴³⁴ Bu tip zel birliklerde

⁴³¹ Louis Hicks, Curt Raney, "The Social Impact of Military Growth in St. Mary's County, Maryland, 1940–1995," **Armed Forces & Society**, 29, 2003, 353–371.

⁴³² Giuseppe Caforio, "Themes and Issues of the Sociology of the Military," s. 441.

⁴³³ Ryan D. Kelty, **Civilianization of the Military: The Social-Psychological Effects of Integrating Civilian and Military Personnel**; Thomas Jager, Gerhard Kummel, **Private Military and Security Companies: Chances, Problems, Pitfalls and Prospects**, Wiesbaden, VS Verlag fur Sozialwissenschaften, 2007.

⁴³⁴ Government Accountability Office, 2005, **Rebuilding Iraq: Actions Needed to Improve Use of Private Security Providers**, (evirimii), Washington, <http://www.gao.gov/new.items/d05737.pdf>; 20 Mayıs 2010; K. Elsea Jennifer, Nina M. Serafino, 2007, **Private Security Contractors in Iraq: Background, Legal Status, and Other Issues**, (evirimii) Washington, Congressional Research

alışan askerler genellikle Amerikan ordusunda çalışıp aktif görevini tamamlamış kişilerden oluşmaktadır. Bu askerler üzerine de çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bunların ordudakine benzer bir görev bilinci taşıyıp taşımadıkları, moral motivasyon durumlarını nasıl sağladıkları, ordudaki askerlere karşı tutumları, kendi firmalarının fikirlerini ne kadar sahiplendikleri gibi meseleler etrafında araştırmalar yapılmaktadır.⁴³⁵

Askeri sosyoloji literatürü bugün oldukça kapsamlı hale gelmiştir. Sosyolojinin hemen bütün alanlarıyla ilişkili bir üretim söz konusudur. Bir taraftan ilk klasiklerin konuları çeşitli boyutlarda devam ederken diğer taraftan da toplumda meydana gelen değişimlere paralel olarak yeni meseleler askeri sosyolojinin gündemine gelmektedir.

Service, <http://fpc.state.gov/documents/organization/88030.pdf>; 20 Mayıs 2010; Human Rights First, 2008, **Private Security Contractors at War: Ending the Culture of Impunity**, (evirimii), <http://www.humanrightsfirst.info/pdf/08115-usls-psc-final.pdf>. 20 Mayıs 2010.

⁴³⁵ Schaub Gary Jr., Franke Volker, “Contractors as Military Professionals?” **Parameters**, 39/4, (evirimii) <http://www.carlisle.army.mil/usawc/Parameters/09winter/schaub%20and%20franke.pdf> adresinden 20 Mayıs 2010. Bu rapor U.S. Army War College tarafından hazırlanmıştır.

SONUÇ

Sosyoloji, modern toplumun doğuş ve kurumlaşma sürecinde baskın olan yeni toplum sorunlarını anlama ve açıklama çabası olarak ortaya çıkmıştır. Erken dönemde sosyoloji, modern toplumun mahiyeti üzerine düşünme, onu anlama ve tanımlama ve modern Batı toplumunu diğer toplumlar karşısında konumlandırma çabası olarak görünür olmuştur. Bu ilk ve genel ilgilerinin yanında sosyoloji, gerek yatay gerekse de dikey hareketlilik içerisinde giren modern Batı toplumunun değişim dinamiklerinin anlaşılması, tanımlanması ve yönlendirilmesi noktasında da çaba ortaya koymuştur. Ayrıca sanayileşme, şehirleşme ve toplumsal hareketliliğin ürettiği yeni üretim biçimi, üretim yapısındaki değişimler, sınıf sorunları gibi meseleler sosyolojinin ilk dönem temalarını oluşturmuştur. Erken dönem sosyologları tamamen bu tür sorunlar ekseninde, bu konuları ele alan ve tartışan bir dil üretmişlerdir. Mesela Comte ve Spencer gibi erken dönem düşünürlerinin asıl çabaları bu ana eksen etrafında şekillenmiştir.

Batıda modern toplumun kuruluş süreci olan on dokuzuncu yüzyılda gündeme gelen sorunlar, yirminci yüzyıldan itibaren, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, temel mesele olmaktan çıkmıştır. Bu temel sorunlar belli yerlerde çözüme kavuşturulmuş, belli yerlerde ise bu sorunlara üretilen çözümlerin kendileri kurumlaşmıştır. Bu sebeptendir ki sosyoloji, İkinci Dünya Savaşı koşullarından başlayarak daha ziyade mikro alanlara yönelmiştir. On dokuzuncu yüzyılda modern toplumu tanımlama ve konumlandırma, sınıfların modern toplum içerisindeki konumlanmasını belirleme ve aralarındaki çatışmaları çözmeye yönelik öneriler getiren sosyoloji, günümüzde yeni ve farklı alanlara açılmıştır. Bağımsız bir bilim olarak kendi kurumlaşmasını, çözümleme dilini, kavramlarını ve yöntemini belirleyen sosyoloji, oluşan birikimle, toplumun daha alt düzeylerinde, hem kurumsal yapılarda hem de birey düzeyinde ortaya çıkan sorunları anlama ve açıklama çabasına yöneldi. Gündelik hayatta, insan ilişkilerinde, tutum ve davranışlarda ortaya çıkan mikro

sorunlar sosyolojinin konusu olmaya başladı.

Askeri sosyoloji kendi tarihini İkinci Dünya Savaşıyla birlikte başlatmaktadır. Kurumlaşması bu tarihten itibaren başlasa da askeri sosyolojinin konusu, yöntemi, çözümleme dili ve araçları on sekizinci yüzyılın sonundan itibaren oluşmaya başlamıştır. Sosyoloji ile ordunun ihtiyaçlarının kesiştiği noktada sosyoloji, bu tarihsel birikim üzerine kendi kavramsal araçlarını ve zeminini eklemiştir. Bu anlamda askeri sosyoloji, on dokuzuncu yüzyılın birikimine yaslanarak zengin ve verimli kaynaklar üretmiştir. Askeri sosyolojinin kaynakları on dokuzuncu yüzyılda meydana gelen siyasi dönüşümün sonucu olarak ortaya çıkan modern ordu ve savaş mevzusunda üretilen dil ve kavramlara yaslanarak gelişmiştir. Modern dönemle birlikte, siyasetin merkezileşmesine paralel olarak ortaya çıkan yeni siyaset ihtiyacı, burjuvazinin oluşumu, ulus-devlet süreci, modern askerliğe geçiş, savaşın mahiyetinin değişmesi, savaşın teknikleşmesi ve endüstrileşmesi gibi durumlar, ordu ve savaş konusunu daha önemli hale getirmiş ve merkezi bir konuma taşımıştır. Askeri sosyolojinin gerek konularının gerekse de ilgilerinin kökleri burada ortaya çıkan tartışmalardan doğmuştur. Devrim sonrası Fransa'da, özellikle Napoléon sonrası dönemle birlikte gelişen modern ordu ve savaş doktrini, topluma daha fazla yaslanmayı gerekli kılmış, zorunlu askerlik uygulamalarının kökleri burada gelişmiştir. Bu yeni yapılanma en iyi şekilde, on dokuzuncu yüzyılda Prusya'da uygulanmış ve sonrasında modern ordu yapısı neredeyse bütün ulus devletlerde uygulanır hale gelmiştir. On dokuzuncu yüzyılda daha çok siyasi tartışmalar ve askeri strateji bağlamında gündeme gelen bir takım konular, askeri sosyolojinin temel metinlerinde sosyolojik yaklaşım içerisinde tartışılmıştır.

Savaş, modern dönemle birlikte, dar anlamda bir grup veya sınıf savaşı olmaktan çıkmış, toplumun bütün imkânlarını ve insan kaynaklarını seferber eden bir mahiyet kazanmıştır. On dokuzuncu yüzyılda savaşların “topyekun savaş” olmaya başlamasıyla savaş ve ordunun etkinlikleri, toplumun kılcal damarlarına kadar nüfus etmeye başlamıştır. Bu nedenle savaşın icra edilmesinin ötesinde, ordunun

organizasyonu, toplumla girdiği girift ilişki, bunun daha sonra siyasetin yapılma biçimine etkileri, titiz bir biçimde incelenmiştir.

On dokuzuncu yüzyıl düşüncesinin yanında erken dönem sosyolojisinde görülen ilgiler de askeri sosyolojiye zemin hazırlamıştır. Her ne kadar ordu konusu erken dönem sosyologlarında kendi başına bir unsur olarak ele alınmayıp, genel toplum görüşlerinin açıklanmasında bir unsur olarak kullanılmış olsa da, askeri sosyolojinin bir alt dal olarak ortaya çıkmasında bu ilgi önemli bir işlev görmüştür. Comte'dan Durkheim'a kadar neredeyse bütün kurucu isimler, az veya çok ordu konusuna veya ordunun uzantılarına kendi sosyoloji kuramları içerisinde yer vermiştir. Ayrıca sosyolojinin kendi ilgisi dışında diğer disiplinlerin katkıları da askeri sosyolojinin kaynakları arasında yer almıştır. Askeri sosyolojinin sosyal psikoloji çalışmaları ile başladığını düşünürsek özellikle psikolojinin, antropolojinin ve siyaset biliminin gündeme getirdiği tartışma ve açıklama biçimleri, askeri sosyoloji literatürünün gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

Ordu ve savaş konusunu toplumsal yaşamın diğer unsurlarına bağlayan bütünlüklü çalışmalar sosyolojiyi müteakiben ortaya çıkmıştır. Sosyoloji haricindeki diğer disiplinler, toplumsal olayları ortaya çıktıkları biçimiyle anlayacak, bunları toplumsal bağlamına yerleştirecek metodoloji ve epistemoloji konusunda sosyoloji ile benzerlikler taşımamaktadırlar. İlk defa sosyoloji, toplumsal bütünlüğü inceleyecek araştırma araçlarını ortaya çıkarmıştır. Sosyolojinin bu metodolojik ve kuramsal yapısı sadece toplumsal olayları değil ordu gibi toplumun dışında bir unsur olarak görülen kurumsal yapıları da inceleyecek araçları ortaya koymuştur. Sosyoloji ordu ve kurum içerisinde yaşanan sorunları, toplumun bütünlüğü içerisinde ele alma çabasında olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, sosyolojinin kurumlaşmasını tamamladığı, konusunu, konusuyla kuracağı ilişkiyi ve yöntemini belirlediği dönemdir. Sosyoloji açısından bu dönemin en belirgin özelliği ise alt dalların oluşmaya başlamasıdır.

Sosyoloji artık kendi nesnesi olan toplum üzerinde külli açıklamalar değil toplumun çeşitli alt alanlarında çözümlemeler üretmeye başlamıştır. Alt dallar erken dönem sosyolojinin kurumlaşma çabaları ile birlikte gelişmiştir. Sosyolojinin kurumlaşmasına paralel olarak alt dallar ortaya çıkmış ve sosyolojinin kendi birikimi üzerinden çalışma alanlarını tayin etmiştir. Askeri sosyoloji, sosyolojinin alt dallarının oluşması sürecine paralel olarak, Amerikan ordusunun savaş süresince yüz yüze geldiği moral motivasyon sorunları, orduya uyum sorunları, lidere itaat sorunları gibi pratik sorunlarla ilişkili olarak doğmuştur. Savaş sürecinde karşılaşılan sorunlar ve bunu çözme ihtiyacı içerisinde *American Soldier* gibi ilk klasikler ortaya çıkmıştır.

Askeri sosyoloji çalışmaları öncelikle savaş sırasında ortaya çıkan ihtiyaçlar bağlamında bizzat ordu kurumu tarafından başlatılmıştır. İlk askeri sosyoloji çalışmaları bu ihtiyaçlara binaen; moral motivasyon sorunları, orduya uyum sorunları, subay er arasındaki iletişim ve liderlik sorunları gibi doğrudan ordu içerisindeki meseleleri ele almıştır. Bu anlamdaki ilk çalışmalar ordu tarafından finanse edilmiş ve ulus devlet siyasetinin ihtiyaçları belirleyici olmuştur. Sosyal bilim insanlarının katkıları da ordu içerisindeki çalışmaların yürütülmesi bağlamında alınmıştır. Bu anlamda akademinin askeri sosyolojiye ilgisi, askerî sahadaki taleplerden çok daha sonra ortaya çıkmıştır.

Askeri sosyoloji literatürü kendisini İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkmış bir alt dal olarak konumlandırmaktadır. Böyle olmakla birlikte erken dönem askeri sosyolojide ele alınan konuların birçoğunun tarihsel bir süreklilik gösterdiği görülmektedir.

Askeri sosyoloji literatürü kendisini İkinci Dünya Savaşı sonrasında konumlandırmakta ve tarihini buradan başlatmakla birlikte tamamıyla tarihsel bir birikime yaslanmaktadır. Bu birikim üzerinden kendisini kuran askeri sosyolojinin

kaynakları tarihtedir. Nitekim çalışma boyunca yürüttüğümüz tartışmalardan ortaya çıkmıştır ki askeri sosyoloji, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış olmakla birlikte, esas kaynakları, modern toplumun dönüşüm süreçlerinde ordunun ve savaşın öneminin artmasıyla ortaya çıkmıştır. Özellikle 1789 sonrasında gelişmeye başlayan modern toplumsal ve siyasal yapı, ordu kurumunu dönüştürmüş, yeni siyasi ihtiyaçlarla beraber savaş ve ordu konusu, merkezi siyasetin hem ülke içinde hem de ülke dışında etkin kılınmasının en önemli taşıyıcısı ve aracı olmuştur.

Askeri sosyoloji gerek on dokuzuncu yüzyılda gerekse günümüzde, çok yoğun bir şekilde, Batıda güç ilişkilerinin yapılandırılmasına ve iç siyaset konusuna odaklanmıştır. Özellikle ordunun konumu ve liberal siyaset ile olan ilişkisi liberaller tarafından temel tartışma konusu yapılmış ve tartışmalar canlı tutulmuştur. Bu tartışmanın kaynakları on sekizinci yüzyılda ortaya çıkmış ve bugün de askeri sosyoloji içerisindeki en önemli konulardan birisi olmayı sürdürmektedir. Modern stratejinin öncü isimlerinden Clausewitz ve Delbrück savaş devlet politikasının devamı olarak konumlandırırken, buna karşıt olarak liberal siyaset, mesela Tocqueville, orduyu siyasetin altında ve sınırlı işlevleri olan bir kurum olarak tanımlamaya çalışmıştır.

Askeri sosyoloji, Amerika'nın dünya siyasetinde merkezi bir konuma yerleşmesiyle oldukça ilişkili bir biçimde gelişmiştir. Amerika'nın toplumlar arası ilişkilerde yeni bir siyasi merkez haline gelmesi ve İkinci Dünya Savaşına oldukça kapsamlı bir şekilde girip savaşın sonucunu belirlemesi, onu dünya siyasetini yöneten bir ülke konumuna taşımıştır. Böylece savaş ve daha yoğun bir şekilde ordu konusu gündeme gelmiş, bunun bir neticesi olarak askeri sosyoloji ortaya çıkmıştır. Nasıl ki devrim sonrası Fransa'da ordu ve savaş hem ülke içinde hem de dışında etkinlik kurmak noktasında bütün toplum kesimleri için temel araç olmuşsa, Amerika için de İkinci Dünya Savaşından sonra ordu ve askeri faaliyetler aynı işlevi görmüştür. Bu nedenledir ki askeri sosyoloji, Amerika'da ortaya çıkmış ve dönemi

Amerikan ordusunda yaşanan sorunları merkeze alarak gelişmiştir.

Ayrıca Amerika’da sosyoloji, bu süreci destekleyecek şekilde askeri sosyolojinin yöntem ve içeriğini belirlemiştir. Amerika’da sosyolojinin pratik yönelimli, sorun odaklı, mikro düzeyde analizleri önemseyen ölçmeci tavrı, askeri sosyolojinin ortaya çıkışını hazırlamıştır. Böylece Amerika’da sosyoloji bu süreci hem kolaylaştıran hem de güçlendiren bir işlev görmüştür.

Askeri sosyoloji literatürü İkinci Dünya Savaşının hemen sonrasında sürekli zenginleşerek başlı başına bağımsız ve kapsamlı bir alana dönüşmüştür. Bu kapsamlılığı yansıtacak şekilde literatürdeki konularda bir genişleme görölmektedir. Kabaca ordu içerisindeki verimliliğini sağlamaya yönelik literatür, kurumsal yapıyla ilgili çalışmalar ve ordu toplum ilişkileri üzerine çalışmalar devam etmiştir. Bunun yanında toplumsal alandaki değişim ve gelişmelere paralel olarak yeni meselelere yönelik ilgiler ortaya çıkmıştır. Bu kapsamlılığı yansıtacak şekilde alana özgü süreli yayınlar artmış, çeşitli üniversitelerde ders ve tez çalışmaları düzeyinde bir birikim oluşmuştur.

İkinci Dünya Savaşı, savaşın sürdürölmesi anlamında devletlerin, toplumun imkanlarına yaslanma ihtiyacı duydukları en büyük savaş olmuştur. Savaşın ortaya çıkardığı ihtiyaçların karşılanması için toplumsal bir mobilizasyon durumu oluşturulmuş, toplumun bütün imkanları seferber edilmiştir. Askeri sosyoloji de savaş durumunun ve toplumsal seferberliğin orduda ortaya çıkardığı pratik sorunların çözümü bağlamında gelişmiştir. Bu ilk ilgiler de esasında bir tarihsel süreklilik göstermektedir. Mesela alanın ilk çalışmalarının konusu olan askerlerin moral ve motivasyon sorunları, Du Picq ve Foch’un, savaşta maddi faktörlerin ötesinde manevi faktörlerin önemini ortaya koydukları çalışmalardan çok farklı değildir. Bu anlamıyla askeri sosyoloji gerek dil ve yaklaşım düzeyinde gerekse de on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan temel tartışma konularını devam ettirme anlamında bir

süreklilik göstermektedir.

Batıda özellikle Amerika’da toplumsal alanda tartışılan ırk, etnisite, cinsiyet, kadının rolü gibi yirminci yüzyıl sosyolojisinin temel konuları, toplumu müteakiben orduda da tartışılmaya başlanmıştır. Bu durumun terside söz konusudur. Bu durum ordu ile toplumun ne kadar girift bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir.

Askeri sosyoloji literatürünün yoğunlaştığı temel alanlardan bir diğeri de Batı dışı toplumlardır. Amerika’nın dünya siyasetiyle ilişkili olarak hem sıcak savaş bölgelerinde hem de düşük yoğunluklu savaş bölgelerinde çeşitli düzeylerde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların genel olarak savaş bölgelerindeki toplumların ve karşıt güçlerin toplumsal dinamiklerinin çözömlenmesine ve Batı karşıtı direnişin insan kaynaklarının anlaşılmasına yoğunlaştığı söylenebilir. Literatürdeki kırılmalar bu anlamda Amerika’nın askeri faaliyetlerine paralel olarak gerçekleşmiştir. Mesela Kore ve Vietnam Savaşları literatüre Batı dışı dünyaya yönelik çalışmaların da dahil edilmesini sağlamıştır. Amerika’nın Batı dışı dünyaya dair siyasetini ordusu üzerinden taşımasında ve Batı dışı dünyayı çözümlmek üzere geliştirilen bölge çalışmalarında, askeri sosyoloji çalışmaları önemli bir işlev görmüştür. Özellikle Batı dışı dünyadaki askeri ve sivil direnişin tarihsel, toplumsal kaynaklarının çözümlenmesi ihtiyacı, orduyu bu konudaki çalışmaları finanse etmeye yöneltmiştir.

Aynı şekilde İkinci Dünya Savaşı sonrası modernleşme siyaseti bağlamında gelişmekte olan ölkelerde, siyaset bilimi ve sosyolojinin müşterek alanı olarak ordunun siyasi hayattaki rolü de temel tartışma alanlarından birisi olmaya devam etmektedir. Modernleşme teorileriyle birlikte ordu konusu yeni bir bağlamda gündeme gelmiştir. Batı dışı dünya ordularının potansiyelleri, yönelimleri, biçimlenişi ve toplumla girdiği ilişki biçimi en önemli inceleme alanlarından birisi olmuştur.

Askeri sosyolojinin önemini giderek artırması sadece modern toplumun

dönüşümü ve ordunun daha stratejik bir hale gelmesiyle alakalı değildir. Bunun ötesinde iç siyasetin yapılandırılmasında ordu, konumunu hala devam ettirmektedir. Dünya sisteminin yerleşik egemen güçlerinin karşılaştıkları güçlükler, kurumun kendisini ürettiği insan kaynaklarına ilişkin çeşitliliğin artması ve özellikle son dönemlerdeki ekonomik krizler nedeniyle askeri sosyoloji giderek önem kazanmaktadır.

Amerika'nın, Irak ve Afganistan gibi Batı dışı coğrafyalarda yürüttüğü askeri operasyonları yüksek askeri teknolojisine rağmen hemen neticelendirememesi veya askeri başarılarını siyasete taşıyamaması, belli meseleleri gündeme getirmiştir. Bir taraftan zorunlu askerlik uygulamasının tekrar başlatılması yönünde görüşler ortaya çıkarken, bir taraftan da savaşın artık özel şirketlere ihale edilmeye başlandığına şahit olmaktadır. Savaşın özelleşmesi özellikle Amerika'da yeni çalışmaları ortaya çıkarmıştır. Son ekonomik krizle birlikte askeri harcamaların azaltılması tekrardan gündeme gelmiş ve ordunun gerek yapısını gerekse de işlevini zorlayan bir etmen olmuştur. Orduların küçülmeye devam etmesi veya maliyetleri azaltacak başka çözümler üretme sorunu canlı bir şekilde sürmektedir. Bu sebeplerle ordu konusuna yönelik ilginin artarak devam etmesi söz konusudur.

Avrupa'da ise Amerika'ya kıyaslandığında askeri sosyolojinin hem geç hem de cılız bir damar olarak geliştiği görülmektedir. Dünya egemenliğinde ve siyasetini belirlemede güç kaybeden Avrupa ülkeleri, askeri sosyoloji çalışmalarına daha az ilgi göstermiştir. Bu ilgisizliğin sebepleri arasında liberal ve Marksist tavrın ordu çalışmalarına eleştirel yaklaşması ve Avrupa ordularının, sosyal bilimcilerin ordu içerisinde çalışma yapmalarına çok olumlu bakmamaları da sayılabilir. Avrupa'da askeri sosyoloji çalışmaları kabaca 1970'lerle birlikte kurumsal yapılar oluşturmaya başlamıştır.

Askeri sosyoloji on dokuzuncu yüzyıl kaynakları ile bir süreklilik içerisinde İkinci Dünya Savaşı koşullarında ortaya çıkmıştır. Kurumlaşmasını savaş sonrası

dönemde tamamlamış ve ortaya kapsamlı bir alan çıkmıştır. Bu kapsamlılık her geçen gün artmaktadır. Türkiye'nin Batıyla yaşadığı modernleşme tecrübesi özellikle son yirmi-otuz yıldır hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu yoğun ve hızlı modernleşme süreci etnisite, cinsiyet, kadının statüsü, v.b pek çok toplumsal sorunu gündeme getirmektedir. Bu toplum sorunlarının insan kaynaklarını doğrudan toplumun kendisinden devşiren ordu kurumuna yansımaması düşünülemez. Aynı şekilde Türkiye'nin geleneksel toplumlararası ilişkilerdeki deneyimi, bu ilişkilerde yaşanan geliş gidişler, ülkenin tarihi, siyasi, askeri ve stratejik konumu ordu kurumunu önemli kılmaktadır. Bu önem ve bir kurum olarak ordunun yaşadığı yahut karşılaştığı sorunların yarattığı bilgilenme ve çözüm ihtiyacı, giderek artan bir oranda Türkiye'de askeri sosyoloji çalışmalarının ortaya çıkacağını düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

- ABBOTT, A.: 2002 “The Army and the Theory of Professions”, **The Future of the Army Profession**, Ed. D. M. Snyder - G. L. Watkins, Boston, MA: McGraw-Hill, 523–536.
- ABRAHAMSON, B.: 1972 **Military Professionalization and Political Power**, Beverly Hills, Sage.
- ADDAMS, J.: 1907 **The Newer Ideals of Peace**, New York.
- ADELMAN, J. R.: 1982 **Communist Armies in Politics**, Boulder, Westview Press.
- ALBORD, T.: 1958 **La Défense Nationale**. Paris, Presses Universitaires de France.
- ANDRESKI, S.: 1954 **Military Organization and Society**, London, Routledge.
- ARMOR, D. J.: 1996 “Race and Gender in the U.S. Military” **Armed Forces and Society**, 23, 7-27.
- ARMOR, D. J.: 2000 “Military Sociology”, **Encyclopedia of Sociology**, 2nd ed., Ed. by E. F. Borgatta - M. L. Borgatta, New York, Macmillan, 1875-1883.
- ARON, R.: 1951 **Les Guerres en Chaînes**. Paris, Gallimard.
- ASCH, R. G.: 2003 “Otuz Yıl Savaşları Dönemi: 1598-1648”, **Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, Çev. Yavuz Alogan, Ed. Jeremy Black, İstanbul, Kitap Yayınevi.
- BACHMAN, J. G., BLAIR, J. D., SEGAL, D. R.: 1977 **The All-Volunteer Force: A Study of Ideology in the Military**, Ann Arbor, University of Michigan Press.
- BARANY, Z.: 1991 "Civil-Military Relations in Communist Systems: Western Models Revisited," **Journal of Political and Military Sociology**, 19/Summer, 75-99.

- BARKER, T. M.: 1982 **Army, Aristocracy, Monarchy: Essays on War, Society, Government in Austria, 1618-1780**, Boulder: Social Science Monographs; New York, Columbia University Press.
- BARNET, C.: 1970 **Britain and Her Army: A Military, Political and Social Survey 1509-1970**, London, Allen Lane.
- BASTIAN, L. D., LANCASTER, A. R., REYST, H. E.: 1996 **1995 Sexual Harassment Survey**. Arlington, Va.: Defense Manpower Data Center.
- BATTISTELLI, F.: 1993 "War and Militarism in the Thought of Herbert Spencer: With an Unpublished Letter on the Anglo-Boer War", **International Journal of Comparative Sociology**, 34/3-4, 192-209.
- BAUER, R. A., INDELES, A., KLUCKHOHN, C.: 1959 **How The Soviet System Works : Cultural, Psychological, and Social Themes**, Cambridge, Harvard University Press.
- BEBLER, A.: 1997 **Civil Military Relations in Post-Communist States**, Westport, Praeger.
- BERGER, P.: 1963 **Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective**, New York, Doubleday.
- BERKMAN, P. L.: 1946 "Life Abroad an Armed-Guard Ship", **American Journal of Sociology**, 51, 380-387.
- BERNARD, L. L., BERNARD, J.: 1934 **Sociology and the Study of International Relations**, St. Louis, MO.
- BIDWELL, C. E.: 1961 "The Young Professional in the Army: A Study of Occupational Identity", **American Sociological Review**, 26, 360-372.
- BLACK, J.: 2003 **Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Kitap Yayınevi.
- BLAND, D. L.: 1999 "A Unified Theory of Civil-Military Relations", **Armed Forces and Society**, 26/1, 7-25.

- BOENE B.: 2000 "Social Science Research, War and Military in The United States: An Outsider's View of the Field's Dominant National Tradition", **Military Sociology: The Richness of a Discipline**, Ed. by Gerhard Kummel - Andreas D. Prüfert, Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 149-254.
- BOOTH, B.,
FALK, W. W.
SEGAL, D. R.,
SEGAL, M. W.:
2000 "The Impact of Military Presence in Local Labor Markets on the Employment of Women", **Gender & Society**, 14, 318-332.
- BOOTH, B.,
SEGAL, D. R.:
2005 "Bringing Soldiers Back In" **Race, Class, & Gender**, 12, 34-57.
- BOPEGAMAGE,
A.: 1964 "Caste, Class and the Indian Military: A Study of the Social Origin of Indian Army Personnel", **Military Profession And Military Regimes**, Ed. by J. Van Doorn, The Hague & Paris: Mouton, 127-153.
- BOURG, C.,
SEGAL, M. W.:
1999 "The Impact of Family-Supportive Policies and Practices on Organizational Commitment to the Army" **Armed Forces & Society**, 25, 633-652.
- BOUTHOUL, G.:
1951 **Les Guerres, Éléments de Polémologie**, Paris, Payot.
- BOWERS, R. V.:
1962 "Members Perceptions and Evaluations as Measures of Organizational Effectiveness", **Studies in Organizational Effectiveness: Contributions to Military Sociology from the 1949-1954**, Ed. by R. V. Bowers, Contract Research Program of the Human Resources Research Institute, Air University, Washington, D.C: Air force Office of Scientific Research, 115-179.
- BOWERS, R. V.:
1967 "The Military Establishment", **The Uses of Sociology**, Ed. by Paul F. Lazarsfeld, William H. Sewell, Harold L. Wilensky, NY, Basic Books.
- BOZON, M.:
1981 **Les Conscripts**. Paris, Bibliotheque Berger-Levrault.

- BRADFORD, B., **The United States Army in Transition**, Beverly Hills, Sage.
BROWN, F.:
1973
- BRENNER, R.: **The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe**, Ed. by T. H. Aston - C. H. E. Philpin, Cambridge, Cambridge University Press.
1985
- BRINTON, C.: **The Anatomy of Revolution**, Cambridge, Mass.
1938
- BROCKLING, **Disiplin Askeri İtaat Üretimini Sosyolojisi ve Tarihi**, İstanbul, U.: 2001
Ayrıntı Yayınları.
- BROTZ, H., “Characteristics of Military Society”, **American Journal of Sociology**, 51, 371-375.
WILSON, E. K.:
1946
- BURK, J.: 1994 **The Military in New Times: Adjusting Armed Forces to a Turbulent World**, Boulder, CO: Westview Press.
- CAFORIO, G.: “Some Historical Notes” **Handbook of the Sociology of the Military**, Ed. by., Giuseppe Caforio, NY, Springer, 7-26.
2006a
- CAFORIO, G.: CAIRE, R.: 1979 **Le Condition Féminine Dans Les Armées**, Unpublished Doctoral Dissertation, Université de Paris IV., Paris.
2006b
- CAMMACK, P., **Third World Politics: A Comparative Introduction**, London, POOL, D.,
Macmillan Education.
TORDOFF, W.:
1988
- CAMPELL, D. T., “Military Experience and Attitudes towards Authority”, **American MCCORMACK, Journal of Sociology**, 62, 482-490.
T. H.: 1957
- CARMICHAEL, **The Selection of Military Manpower: A Symposium**, Washington, L., MEAD, L. C.:
D.C., National Academy of Sciences-National Research Council.
1951

- CHOMSKY, N.,
KATZNELSON,
I., LEWONTIN,
R.C.,
MONTGOMERY,
D., NADER, L.,
OHMANN, R.,
SIEVER, R.,
WALLERSTEIN,
I., ZINN, H.: 1998
- Soğuk Savaş ve Üniversite: Savaş Sonrası Yılların Entellektüel Tarihi**, İstanbul, Kızıllema Yayıncılık.
- COAKLEY, R.
W.,
MACDONALD,
C. B.: 1979
- “The United States and the World Military Scene Since 1945”, **A Guide to the Study and Use of Military History**, Ed. by., John E. Jessup, Jr. - Robert W. Coakley, Center of Military History.
- COATES, C. H.,
PELLEGRIN, R.
J.: 1965
- Military Sociology: A Study of American Institutions and Military Life**, University Park, MD.: Social Science Press.
- COCKERHAM,
W.: 1973
- “Selective Socialization: Airborn Training as a Status Passage”, **Journal of Political and Military Sociology**, 1, 215-229.
- COLBY, E.: 1924
- The Profession of Arms**, New York, D. Appleton and Company.
- COMTE, A.: 1998
- Early Political Writings**, Ed. by H. S. Jones, Cambridge, Cambridge Texts in the History of Political Thought.
- CORWIN, E. S.:
1947
- Total War and the Constitution**, New York, Alfred A. Knopf.
- COSER, L.: 1990
- “Amerikan Eğilimleri”, **Sosyolojik Çözömlmenin Tarihi**, Çev. A. Şenel, Ed. Tom Bottomore - Robert Nisbet, Ankara, Verso, 299-335.
- COŞKUN, İ.:
1997
- “Amerika’da Sosyolojinin Teşekkülü”, **Modern Devletin Doğuşu**, İstanbul, Der Yayınları, 253-264.
- COŞKUN, İ.:
1997
- Modern Devletin Doğuşu**, İstanbul, Der Yayınları.

- COŞKUN, İ.: 2008 “Sosyoloji, Antropoloji, Şarkiyatçılık ve Öteki”, **Sosyoloji Dergisi**, 3/16, 11-26.
- CRAIG, G. A.: 1956 **The Politics of the Prussian Army: 1640-1945**, New York, Oxford University Press.
- DANDAKER, C., BARKAWI, C., WELLS-PETRY, M. KIER, E.: 1999 “Rights and Fights: Homosexuality and Military Service”, **International Security**, 24/1, 181-201.
- DANDEKER, C., SEGAL, M. W.: 1996 “Gender Integration and Armed Forces: Recent Policy Developments in the United Kingdom”, **Armed Forces & Society**, 23, 29-47.
- DANDEKER, C.: 2000 “Armed Forces and Society Research in the United Kingdom: A Review of British Military Sociology”, **Military Sociology: The Richness of a Discipline**, Ed. by Gerhard Kümmel - Andreas D. Prüfert, Baden-Baden, Germany: Nomos Verlagsgesellschaft, 68-90.
- DANOPOULOS, C. P., ZIRKER, D.: 1999 **The Military and Society in the Former Eastern Bloc**, Boulder, CO, Westview Press.
- DE TOCQUEVILLE, A.: 1863 **Democracy in America**, Cambridge, Server & Francis.
- DEAGLE, E. A. Jr.: 1973 “Contemporary Professionalism and the Future Military Leadership”, **Annals**, 406, 162-170.
- DEMETER, K.: 1930 **Das Deutsche Offizierskorps in Seine Historisc Sociologischen Grundlagen**, Berlin.
- DIETZ, P., STONE, J. F.: 1975 “The British All Volunteer Army”, **Armed Forces & Society**, 1/2, 159-190.
- DOGAN, M.: 1961 “Les Officiers Dans la Carriere Politique: du Marechal MacMahon au General de Gaulle”, **Revue Française de Sociologie**, 2/2, 88-99.

- DORNBUSCH, S. M.: 1955 “The Military Academy as an Assimilating Institution”, **Social Forces**, 33, 316-321.
- DOUGHERTY, W. E., JANOWITZ, M. 1958 **A Psychological Warfare Casebook**, Washington, D.C.: Operations Research Office, The Johns Hopkins University.
- DRISKELL, J. E., OLMSTEAD, B.: 1989 “Psychology and the Military: Research applications and trends”, **American Psychologist**, 44, 43-54.
- EARLE, E. M.: 2007 **Modern Stratejinin Ustaları**, Çev. Selma Koçak, İstanbul, Doruk Yayınları.
- EATON, W. H.: 1947 “The Military Environment”, **Social Forces**, 26, 88-94.
- EDWARDS, L. P.: 1927 **The Natural History of Revolution**, Chicago, University of Chicago Press.
- EGBERT, R. L., MEELAND, T., CLINE, V. B., FORGY, E. W., SPICKER, M. W., BROWN, C.: 1957 **Fighter I: An Analysis of Combat Fighters and Non-Fighters**, Technical Report No. 44, Washington, D.C., Human Resources Research Office.
- ELIAS, N., 1950 “Studies in the Genesis of the Naval Profession”, **The British Journal of Sociology**, 1/4, 291-309.
- FARAGO, L.: 1941 **German Psychological Warfare**, New York, Putnam.
- FEAVER, P. D., KOHN, R. H.: 2001 **Soldiers and Civilians: The Civil-Military Gap and American National Security**, Cambridge, MIT Press.
- FEAVER, P. D.: 1996 “The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control”, **Armed Forces and Society**, 23/2, 149-178.

- FELD, M. D.: 1975 "Military Professionalism and the Mass Army", **Armed Forces and Society**, 1, 191-214.
- FESER, H., SCHENK, J.: 1974 **Wehrpflicht und Abweichung. Zur Sozialpsychologie des Militärs**. Boppard am Rhein.
- FIEDLER, F. E.: 1955 "The Influence of Leader-Keyman Relations on Combat Crew Effectiveness", **Journal of Abnormal and Social Psychology**, 51, 227-235.
- FINER, S. E.: 1975a "Military Forces and State Making", **The Formation of National States in Western Europe**, Ed. by. Charles Tilly, Princeton, Princeton University Press, 84-163.
- FINER, S. E.: 1975b **The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics**, Middlesex, Penguin Books.
- FLEISHMAN, E. A.: 1956 "Differences between Military and Industrial Organizations", **Patterns of Administrative Performance**, Ed. by. R. M. Stogdill - C. L. Shartle, Ohio State University Bureau of Business Research Monographs, No:81, 31-38.
- FOOT, M. R. D.: 1961 **Men in Uniform: Military Manpower in Modern Industrial Societies**, New York, Praeger.
- FREEMAN, F. D.: 1948 The Army as a Social Structure, **Social Forces**. 27, 78-83.
- GANE, M.: 2006 **Auguste Comte**, NY, Routledge.
- GARNETT, R. A.: 1988 "The Study of War in American Sociology: An Analysis of Selected Journals, 1936-1984", **The American Sociologist**, 19/3, 270-282.
- GARY, S. Jr., VOLKER, F.: 2009 Contractors as Military Professionals? **Parameters**, 39/4, (Çevirimiçi)
<http://www.carlisle.army.mil/usawc/Parameters/09winter/schaub%20and%20franke.pdf> adresinden 20 Mayıs 2010.
- GEORGE, W. H.: 1927 "Auguste Comte: Sociology and the New Politics", **The American Journal of Sociology**, 33/3, 371-381.

- GEPPERT, H.: 2000 "Commissioned Military Sociological Research: The Military's Point of View," **Military Sociology: The Richness of a Discipline**, Ed. by., Gerhard Kümmel - Andreas D. Prüfert, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 55-67.
- GIDDENS, A.: 1984 **The Constitution of Society**, Cambridge, Polity Press.
- GIDDENS, A.: 1985 **The Nation State and Violence**, Cambridge, Polity.
- GIDDENS, A.: 2001 **Sosyoloji Eleştirel Bir Giriş**, Çev. Ülgen Yıldız, Ankara, Phoenix Yayınevi.
- GIDDENS, A.: 2008 **Ulus-Devlet ve Şiddet**, Çev. Cumhur Atay, İstanbul, Kalkedon.
- GINI, C.: 1921 **Problemi Sociologici della Guerra**, Bologna, Zanichelli.
- GIRARDET, R.: 1964 **La Crise Militaire Française, 1945-1962**, Paris, A. Colin.
- GOETZINGER, C., VALENTINE, M.: 1963 "Communication Patterns, Interactions and Attitudes of Top-Level Personnel in the Air Defense Command, **Journal of Communication**, 13, 54-57.
- GOODACRE, D. M.: 1953 Group Characteristics of Good and Poor Performing Combat Units, **Sociometry**, 16, 168-179.
- GOODPASTER, A. J., HUNTINGTON, S. P.: 1977 **Civil-Military Relations**, Washington, DC.: American Enterprise Institute.
- GORLITZ, W.: 1953 **History of German General Staff**, New York, Praeger.
- GOVERNMENT ACCOUNTABILITY OFFICE.: 2005 **Rebuilding Iraq: Actions Needed to Improve Use of Private Security Providers**, (Çevirimiçi), Washington, <http://www.gao.gov/new.items/d05737.pdf>; 20 Mayıs 2010.

- GREN, J. A.: 2002 **The Aristocracy of Norman England**, Cambridge, Cambridge University Press.
- GROSS, E., MILLER, D. C.: 1961 "The Impact of Isolation on Worker Adjustment in Military Installations in the United States and Japan", **Estudios Sociologicos**, 1, 70-83.
- GRUSKY, O.: 1964 "The Effects of Succession: A Comparative Study of Military and Business Organization", **The New Military: Changing Patterns of Organization**, Ed. by., M. Janowitz, New York, Russell Sage, 83-111.
- GULICK, L. H.: 1944 "War Organization of the Federal Government", **American Political Science Review**, 38, 1166-1179.
- GUMPLOWICZ, L.: 1883 **Der Rassenkampf**, Innsbruck.
- GUTTERIDGE, W. F.: 1965 **Military Institutions and Power in the New States**, New York, Praeger.
- HALL, R. L.: 1956 "Military Sociology 1945-1955", **Sociology in the United States of America**, Ed. by., Hans L. Zetterberg, Netherlands, UNESCO.
- HALPIN, A. W.: 1955 "The Leader Behavior and Leadership Ideology of Educational Administrators and Air-Craft Commanders" **Harvard Educational Review**, 25, 18-31.
- HALPIN, A. W.: 1957 "The Observed Leader Behavior and Ideal Leader Behavior of Aircraft Commanders and School Superintendents", **Leadership Behavior: Its Description and Measurement**, Ed. by., R. M. Stogdill - A. E. Coons, Columbus, Ohio State University Press, 65-68.
- HALTINER, K.: 1999 "The Definite End of the Mass Army in Western Europe?" **Armed Forces & Society**, 25, 7-36.

- HAMILTON, V. L., ROHALL, D., SEGAL, D. R., SEGAL, M. W.: 2001 "Downsizing the Russian Army: Consequences for Organizational Leavers, Survivors, and Spouses", **Journal of Political and Military Sociology**, 29, 73–91.
- HARKABI, Y.: 1967 "Basic Factors in the Arab Collapse During the Six-Day War", **Orbis**, 11, 677-691.
- HARRIES-JENKINS, G., MOSKOS, C. C. Jr.: 1981 "Armed Forces and Society", **Current Sociology**, 29/3, 1-170.
- HARRIES-JENKINS, G., VAN DOORN, J.: 1974 "Armed Forces and the Social Order: A Pluralist Approach", **Current Sociology**, 22/1, 1-33.
- HAUSER, W. L.: 1971 **America's Army in Crisis**, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press.
- HAYES, C. J. H.: 1926 **Essays on Nationalism**, New York, Macmillan.
- HAYES, C. J. H.: 1931 **The Historical Evolution of Modern Nationalism**, New York, Macmillan.
- HEER, D. M.: 2005 **Kingsley Davis: A Biography and Selections from his Writings**, New Jersey, Transaction Publishers.
- HERRING, P.: 1936 **The Impact of War: Our American Democracy under Arms**, New York, McGraw-Hill Book Company.
- HICKS, L., RANEY, C.: 2003 "The Social Impact of Military Growth in St. Mary's County, Maryland, 1940–1995", **Armed Forces & Society**, 29, 353–371.
- HILL, R.: 1949 **Families under Stress: Adjustment to the Crises of War Separation and Reunion**, New York, Harper.
- HINTZE, O.: 1975 "Military Organization and the Organization of the State", **The Historical Essays of Otto Hintze**, Ed. by., F. Gilbert, New York, Oxford University Press, 178-215.

- HOBBSBAWM, E.: **Sosyal İsyancılar**, Çev. Necati Doğru, İstanbul, Sarmal Yayınevi. 1995
- HOLLINGSHEA D, A. B.: 1946 “Adjustment to Military Life”, **American Journal of Sociology**, 51, 439–50.
- HOLLOMAN, C. R.: 1967 “The Perceived Leadership Role of Military and Supervisors in a Military Settings”, **Personel Psychology**, 20, 199-210.
- HOLSTI, O. R.: 1998/1999 "A Widening Gap between the U.S. Military and Civilian Society?: Some Evidence" **International Security**, 23/3, 5-42.
- HOMANS, G. C.: 1946 “The Small Warship,” **American Sociological Review**, 11, 294–300.
- HOWARD, M.: 1976 **War in European History**, Oxford, Oxford University Press.
- HOWARD, M.: 1996 The Armed Forces and the Community, **RUSI Journal**, 144/4, 9-11.
- HUMAN RIGHTS FIRST.: 2008 **Private Security Contractors at War: Ending the Culture of Impunity**, (Çevirimiçi), <http://www.humanrightsfirst.info/pdf/08115-usls-psc-final.pdf>. 20 Mayıs 2010.
- HUNT, W. A., WITTON, C. L., HUNT, E. B. 1954 “The Serviceability of Military Personnel of Low Intelligence”, **Journal of Clinical Psychology**, 10, 286-288.
- HUNTINGTON, S. P.: 1957 **The Soldier and the State: The Theory and Politics of CivilMilitary Relations**, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- HUNTINGTON, S. P.: 1968 **Political Order in Changing Societies**, New Haven, Yale University.
- HUNTINGTON, S. P.: 2006 **Asker ve Devlet: Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyasası**, Çev. Kazım Uğur Kızılaslan, İstanbul, Salyangoz Yayınları.

- INKELES, A.,
BAUER, R. A.:
1959 **The Soviet Citizen: Daily Life in a Totalitarian Society**, Cambridge, Harvard University Press.
- JAGER, T.,
KUMMEL, G.:
2007 **Private Military and Security Companies: Chances, Problems, Pitfalls and Prospects**, Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- JANOWITZ, M.:
1959 "Changing Patterns of Organizational Authority: The Military Establishment", **Administrative Science Quarterly**, 3, 473-493.
- JANOWITZ, M.:
1960 **The Professional Soldier: A Social and Political Portrait**, New York, Free Press.
- JANOWITZ, M.:
1965 "Armed Forces in Western Europe: Uniformity and Diversity", **Archives Europeennes de Sociologie**, 6, 225-237.
- JANOWITZ, M.:
1966 "The Military Establishment: Organization and Disorganization", **Contemporary Social Problems**, Ed. by., R. K. Metron - R. A. Nisbet, New York, Harcourt, Brace & World, 515-552.
- JANOWITZ, M.:
1971 "Military Organization", **Handbook of Military Institutions**, Ed. by., R. W. Little, Beverly Hills, CA: Sage, 13-51.
- JANOWITZ, M.:
1972 "Strategic Dimensions of an All-Volunteer Force" **The Military Industrial Complex: A Reassessment**, Ed. by., Sam S. Sarkesian, California, Sage, 127-167.
- JANOWITZ, M.:
1973 "The Social Demography of the All-Volunteer Armed Force", **Annals of the American Academy of Political Science**, 406/March, 86-93.
- JANOWITZ, M.:
1977 "From Institutional to Occupational: The Need for Conceptual Continuity", **Armed Forces and Society**, 4, 51-54.
- JANOWITZ, M.:
1983 **The Reconstruction of Patriotism: Education for Civic Consciousness**, Chicago, University of Chicago Press.
- JANOWITZ, M.,
LITTLE, R.: 1965 **Sociology and the Military Establishment**, New York, Russell Sage Foundation.

- JENNIFER K. E.,
SERAFINO, N.
M.: 2007 **Private Security Contractors in Iraq: Background, Legal Status, and Other Issues**, (Çevirimiçi) Washington, Congressional Research Service, <http://fpc.state.gov/documents/organization/88030.pdf>; 20 Mayıs 2010.
- JESSUP, P. C.:
1935 **International Security: The American Role in Collective Action for Peace**, New York, Council on Foreign Relations.
- JODEPH, Z.,
DRUCKER, A. J.:
1988 **Behavioral Science in the Army: A Corporate History of the Army Research Institute**, Alexandria, VA: U.S. Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences.
- JOHNSON, J. J.:
1962 “The Latin American Military as a Politically Competing Group in Transitional Society”, **The Role of the Military in Underdeveloped Countries**, Ed. by., J. Johnson, N.J., Princeton University Press, 91-129.
- JONES, E.,
WESSELY, S.:
2003a “Forward Psychiatry’ in the Military: Its Origins and Effectiveness”, **Journal of Traumatic Stres**, 16, 411-19.
- JONES, E.,
WESSELY, S.:
2003b “The Impact of Total War on the practice of British Psychiatry” **The Shadows of Total War, Europe, East Asia and the United States, 1919-39**, R. Ed. by., Chickering, S. Förster, Cambridge, Cambridge University Press, 129-48.
- JORDAN, A. A.,
TAYLOR, W. J.
Jr.: 1973 “The Military Man in Academia”, **Annals**, 406, 129-145.
- KARSTEN, P.:
1971 “Professional and Citizen Officers: A Comparision of Academy and ROTC Officer Candidate”, **Public Opinion and the Military Establishment**, Ed. by., C. Moskos, Beverly Hills, Sage, 37-62.
- KEEGAN, J.:
1995 **Savaş Sanatı Tarihi**, Çev. Füsun Doruker, İstanbul, Gençlik Yayınları.
- KEEGAN, J.:
2007 **Savaş Sanatı Tarihi**, Çev. Selma Koçak, İstanbul, Doruk.
- KELLOR, F. A.:
1916 **Straight America: A Call to National Service**, New York, MacMillan.

- KELLY, G. A.: 1963 "Global Civil-Military Dilemma", **Review of Politics**, 25, 291-308.
- KELTY, R. D.: 2005 **Civilianization of the Military: The Social-Psychological Effects of Integrating Civilian and Military Personnel**, Unpublished Doctoral Dissertation, Department of Sociology, University of Maryland, College Park, MD.
- KENNEDY, C. H., McNEIL, J. A.: 2006 "A History of Military Psychology", **Military Psychology: Clinical and Operational Applications**, Ed. by., Carrie H. Kennedy, Eric A. Zillmer, New York & London, The Guilford Press, 1-17.
- KENNEDY, P.: 2002 **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Çev. Birtane Karanakçı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KESTENBAUM, M.: 2002 "Citizen-Soldiers, National Service and the Mass Army: The Birth of Conscription in Revolutionary Europe and North America", **Comparative Social Research**, 20 ,117-144.
- KEVLES, D. J.: 1968 "Testing the army's intelligence: Psychologists and the military in World War I", **The Journal of American History**, 55, 565-581.
- KITCHEN, M.: 1968 **The German Officer Corps 1800-1914**, Oxford, Clarendon.
- KJELLBERG, F.: 1965 "Some Cultural Aspect Of Military Profession", **Archives Europeennes de Sociologie**, 6, 283-293.
- KLEIN, P. 2000 "Sociology and the Military in Germany," Ed. by., Gerhard Kümmel - Andreas D. Prüfert **Military Sociology: The Richness of a Discipline**, Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 44-54.
- KOLKOWICZ, R.: 1967 **The Soviet Military and the Communist Party**, Princeton, Princeton University Press.
- KOLKOWICZ, R., KORBONSKI, A.: 1982 **Soldiers, Peasants and Bureaucrats: Civil-Military Relations in Communist and Modernizing Societies**, London, Alan and Unwin.

- KONIG, R.: 1968 "Beitrage zur Militarsoziologie" **Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie**, Special Issue 12, Cologne-Opladen., 38-58.
- KOONCE, J. M.: 1984 "A Brief History of Aviation Psychology", **Human Factors**, 26/5, 499-508.
- KOURVETARIS, G. A.: 1971 "Professional Self-Images and Political Perspectives in the Greek Military" **ASR**, 36/December, 1043-1057.
- KOURVETARIS, G. A., DOBRATZ, B. A.: 1976 "The Present State And Developoment of Sociology of the Military", **Journal of Political and Military Sociology**, 4/1, 67-105.
- LA GORCE, P. M.: 1963 **The French Army: A Military Political History**, Çev. Kenneth Douglas, New York, George Braziller.
- LANG, K.: 1964a "Military Organization" **Handbook of Social Organizations**, Ed. by., J. G. March, Chicago: Rand-McNally, 838-878.
- LANG, K.: 1964b "Technology and Career Management in the Military Establiment, **The New Military: Changing Patterns of Organization**, Ed. by. M. Janowitz, Survey of U.S. Officers, 39-81.
- LANG, K.: 1972 **Military Institutions and the Sociology of War: A Review of Literature with Annotated Bibliography**, Baverly Hills, London: Sage.
- LANG, K.: 1973 "Trends in Military Occupational Structure and their Political Implications", **JPMS**, 1/Spring, 1-18.
- LARSON, A. D.: 1974 "Military Professionalism and Civil Control: A Comperative Analysis of Two Interpretation", **JPMS**, 2/Spring, 57-72.
- LASSWELL, H.: 1927 **Propaganda Tecnique in the World War**, New York, Knopf.
- LASSWELL, H.: 1935 **Word Politics and Personal Insecurity**, New York, McGraw-Hill.
- LEIGHTON, R. M.: 1952 "Allied Unity of Command in Second World War: A Study in Regional Military Organization", **Political Science Quarterly**, 67, 399-425.

- LEWIS, M. A.: 1939 **England's Sea Officers: The Story of the Naval Profession**, London, Allen & Unwin.
- LEWIS, R.: 1947 "Officer-Enlisted Man's Relationships", **American Journal of Sociology**, 52, 410-419.
- LINDEMANN, T., MARTIN, M. L.: 2003 "The Military and the Use of Force Corporate Interests and War", **Handbook of the Sociology of the Military**, Ed. by., Giuseppe Caforio, Springer, 99-111.
- LINDESMITH, A. R. 1946 "Teachers in the Army Air Forces", **American Journal of Sociology**, 51, 404-07.
- LJUBICA, J. 2006 "Conversion of the Military: Resource-Reuse Perspective after the End of the Cold War", **Handbook of the Sociology of Military**, Ed. by., G. Caforio, N.Y., Springer, 345-361.
- LOVELL, J. P.: 1964 "The Professional Socialization Of West Point Cadets", **The New Military: Changing Patterns of Organization**, Ed. by., M. Janowitz, Survey of U.S. Officers, 119-157.
- LOVELL, J. P.: 1973 "A Comment on Wamsley's Air Force socialisation", **American Journal of Sociology**, 79, 438-441.
- LOVELL, J., SOK, M. H., LEE, Y. H.: 1970 "Recruitment Patterns into the Republic of Korea Military Establishment", **Journal of Comperative Administration**, 1, 428-454.
- LUCASSEN, J., ZÜRCHER, E. J.: 2003 "Zorunlu Askerlik ve Direniş: Tarihi Çerçeve", **Devletin Silahlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)**, Ed. Erik Jan Zürcher, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1-22.
- LUCKHAM, A. R.: 1971 "A Comperative Typology of Civil-Military Relations", **Government and Oppositions**, 6/Winter, 5-35.
- LYNN, J. A.: 1996 The Evolution of Army Style in the Modern West, 800-2000, **International History Rewiev**, 18, 507-545.
- LYONS, M. G.: 1969 **The Uneasy Partnership**, New York, Russell Sage.

- MALESIC, M.: 2000a **International Security, Mass Media And Public Opinion**, Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- MALESIC, M.: 2000b **Peace Support Operations, Mass Media, and the Public in Former Yugoslavia**, Stockholm, Styrelsen for psykologiskt forsvär.
- MALESIC, M.: 2003 **Conscription vs. All-Volunteer Forces in Europe**. Baden-Baden, Nomos.
- MALINOWSKY, B.: 1941 "Anthropological Analysis of War", **American Journal of Sociology**, 46, 521-550.
- MANIGART, P.: 1992 **The Future of Security in Europe: A Comparative Analysis of European Public Opinion**, Brussels, Royal Military School.
- MANIGART, P.: 2006 "Restructuring of the Armed Forces", Ed. by., G. Caforio, **Handbook of the Sociology of Military**, NY.: Springer, 323-345.
- MANIGART, P., MARLIER, E.: 1993 "European Public Opinion on the Future of its Security", **Armed Forces and Society**, 19/3, 335-352.
- MANIGART, P., MARLIER, E.: 1996 "New Roles and Missions, Army Image and Recruitment Prospects: The case of Belgium", **Future Roles, Missions and Structures of Armed Forces in the New World Order: The Public View**, Ed. by., P. Manigart, New York: Nova Science Publishers, 7-26.
- MANN, M., 1986 **The Sources of Social Power: A History of Power from the Beginning to AD 1760**. Cambridge, Cambridge University Press.
- MANN, M., 1988 **States, War and Capitalism: Essays in Political Sociology**. Oxford, Basil Blackwell.
- MANN, M.: 1993 **The Sources of Social Power: The Rise of Classes and Nation-States, 1760-1914**, Cambridge, Cambridge University Press.
- MARSHALL, G.: 1994 "Military and Militarism, Sociological Studies of," **The Concise Oxford Dictionary of Sociology**, Oxford University Press., 330-331.
- MARTIN, M. L.: 1981 **Warriors to Managers: The French Military Establishment Since 1945**, Chapel Hill, University of North Carolina Press.

- MARTIN, M. L.: 1989 "From Algiers to N'Djamena: France's Adaptation to Low-Intensity Wars, 1830-1987", **Armies in Low-Intensity Conflict: A Comparative Analysis**, Ed. by., David Charter - Maurice Tugwell, London, Potomac Books, 77-138.
- MARTIN, M. L.: 2000 "French Military Sociological Research: A Still Promising Field", **Military Sociology: The Richness of a Discipline**, Ed. by., Gerhard Kümmel - Andreas D. Prüfert, , Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 22-43.
- MARTINDALE, D.: 1976 "American Sociology Before World War II", **Annual Review of Sociology**, 2, 121-143.
- MARTINDALE, M.: 1990 **Sexual Harassment in the Military: 1988**, Arlington, Va.: Defense Manpower Data Center.
- MAYO, E.: 1933 **The Human Problems of Industrial Civilisation**, New York, MacMillan.
- McCORMICK, T. C.: 1945 **Problems of the Postwar World: A Symposium on Postwar Problems**, New York, McGraw-Hill.
- MCDONAGH, E. G.: 1945 "Military Social Controls", **Sociology and Social Research**, 29, 197-205.
- MCMAHAN, C. A., FOLGER, J. K., FOTIS, S. W.: 1956 "Retirement and Length of Life", **Social Forces**, Vol. 34/3, 234-238.
- MCNEILL, W. H.: 1982 **The Pursuit of Power: Technology, Armed Force, and Society since A.D. 1000**, University of Chicago Press.
- MESSMER, P., CHEVÈNEMENT, J. P. 1977 **Le Service militaire**. Paris, Balland.
- MICHELS, K.: 2004 **Intelligence Testing in the United States Military**, <http://www.historyofmilitarypsychology.com/index.html> 02 Nisan 2010.

- MIEWALD, R. D.: 1970 "Weberian Bureaucracy and the Military Model", **Public Administration**, 30/March-April, 129-133.
- MILLET, A. R.: 1974 "Arms Control and Research on Military Institutions" **Armed Forces and Society**, 1/November, 61-78.
- MILLS, W.: 1956 **The Power Elite**, New York, Oxford University Press.
- MOORE, B.: 1996 **To Serve My Country, to Serve My Race**, New York, New York University Press.
- MOORE, B.: 2003 **Serving Our Country: Japanese American Women in the Military during World War II**, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- MOSCA, G.: 1939 **The Ruling Class**, Çev. Hannah D. Kahn, New York, McGraw-Hill Book Company.
- MOSKOS, C. C. Jr.: 1970 **The American Enlisted Man: The Rank and File in Today's Military**, New York, NY: Russell Sage Foundation.
- MOSKOS, C. C. Jr.: 1973 "The Emergent Military: Civil, Traditional, or Plural?", **Pacific Sociological Review**, 16, 255-280.
- MOSKOS, C. C. Jr., 1976 **Peace Soldier**, Chicago, University of Chicago Press.
- MOSKOS, C. C. Jr.: 1977 "From Institution to Occupation: Trends in Military Organization", **Armed Forces and Society**, 4, 41-50.
- MOSKOS, C. C. Jr.: 1986 "Institutional/Occupational Trends in Armed Forces: An Update", **Army Forces and Society**, 12/3, 377-382.
- MOSKOS, C. C. Jr.: 1988 **Soldiers and Sociology**. Alexandria, VA: U.S. Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences.
- MOSKOS, C. C. Jr., BUTLER, J. S.: 1996 **All That We Can Be: Black Leadership and Racial Integration the Army Way**, New York, HarperCollins.

- MOSKOS, C. C. Jr., WILLIAMS, J. A., SEGAL, D. R.: 2000 **The Postmodern Military: Armed Forces After the Cold War**, New York, NY: Oxford University Press.
- MOSKOS, C. C. Jr., WOOD, F. R.: 1988 **The Military: More Than Just a Job?** McLean, VA: Pergamon-Brassey's International Defense Publishers.
- NYROP, R. F.: 1973 **Turkey A Country Study: Area Handbook for the Republic of Turkey**, Washington, D.C., American University, Foreign Area Studies.
- OBRAZTSOV, I.: 2003 "The Study of the Military and Society in Russia." **Armed Forces & International Security: Global Trends and Issues**, Ed. by., Jean Callaghan - Franz Kernic, Munster: Lit Verlag, 121-125.
- OCHOA DE EGUILEOR, J., BELTRAN, V. R.: 1968 **Las Fuerzas Armadas Hablan**, Buenos Aires, Paidos.
- OTLEY, C. B.: 1968 "Militarism and Social Affiliations of the British Army Elite", **Armed Forces and Society**, Ed. by., J. Von Doorn, The Hague & Paris, Mouton, 84-108.
- OTLEY, C. B.: 1970 "The Social Origion of British Army Officers", **Sociological Review**, 18/3, 213-240.
- OTLEY, C. B.: 1973 "The Educational Background of British Army Officers", **Sociology**, 7/3, 191-209.
- PALEN, J. J.: 1972 "The Education of Senior Military Decision Makers", **SQ**, 13/Spring, 147-160.
- PARET, P.: 1992a "Conscription and the End of the Ancien Regime in France and Prussia", **Understanding War: Essays on Clausewitz and the History of Military Power**, Princeton, Princeton, University Press, 53-74.
- PARET, P.: 1992b "Nationalism and the Sense of Military Obligation", **Understanding War: Essays on Clausewitz and the History of Military Power**, Princeton, Princeton, University Press, 39-52.

- PARK, R. E.: 1941 "Morale and the News", **American Journal of Sociology**, 47, 360-377.
- PARSONS, T.: 1942 "Democracy and the Social Structure in pre-Nazi Germany", **Journal of Legal and Political Sociology**, 1, 96-114.
- PERLMUTTER, A.: 1977 **The Military and Politics in Modern Times. On Professionals, Praetorians, and Revolutionary Soldiers**, New Haven, CT: Yale University Press.
- PHELPS, R. H., FARR, B. J.: 1996 **Reserve Component Soldiers as Peacekeepers**, Alexandria, VA: U.S. Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences.
- PICHT, G.: 1965-66 **Studien zur Politischen und Gesellschaftlichen Situation der Bundeswehr**, 3 Vols. Witten & Berlin, Eckart-Verlag.
- POGGI, G.: 2008 **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- PORTER, L. W., MITCHEL, V. F.: 1967 "Comparative Study of Need Satisfactions in Military and Business Hierarchies", **Journal of Applied Psychology**, 51, 139-144.
- POSEN, B. R.: 1993 "Nationalism, the Mass Army, and Military Power", **International Security**, 18, 80-194.
- RALSTON, D. B.: 1966 **Soldiers and the State: Civil-Military Relations in Modern Europe**, Boston, Heath.
- RAZZEL, P. E.: 1963 "Social Origion of Officers in the Indian and British Home Army: 1758-1962", **British Journal of Sociology**, 14, 248-260.
- REED, B. J., SEGAL, D. R.: 2000 "The Impact of Multiple Deployments on Soldiers'Peacekeeping Attitudes, Morale, and Retention", **Armed Forces & Society**, 27, 57-78.
- RILEY, J. W. Jr., COTTRELL, L. S. Jr.: 1957 "Research for Psychological Warfare," **The Public Opinion Quarterly**, 21/1, Anniversary Issue Devoted to Twenty Years of Public Opinion Research, 147-158.

- RILEY, J. W.,
SCHRAMM, W.:
1951 **The Reds Take a City: The Communist Occupation of Seoul with Eyewitness Accounts**, Çev. Hugh Heung - Wu Cynn, New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- RILEY, J. W. Jr.,
SCHRAMM, W.,
WILLIAMS, F.
W.: 1951 “Flight From Communism: A Report on Korean Refugees,” **The Public Opinion Quarterly**, 15/2, 274-286.
- RILEY, M. W.,
RILEY, J. W. Jr.:
1951 “A Sociological Approach to Communications Research,” **The Public Opinion Quarterly**, 15/3, 445-460.
- ROSE, A. M.:
1946 “The Social Structure of the Army”, **American Journal of Sociology**, 51, 361-364.
- ROSE, A. M.:
1951 “The Social Psychology of Desertion from Combat”, **American Sociological Review**, 51, 361-364.
- ROUCEK, J. S.:
1962 “The Trends in American Military Sociology and Educational Implications”, **Ducuesne Review**, 8, 26-49.
- RUKAVISHNIK
OV, V. O.,
PUGH, M.: 2006 “Civil-Military Relations” **Handbook of the Sociology of Military**, Ed. by., G. Caforio, NY., Springer, 131-151.
- RUTH, B.: 1974 **The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture**, Plume.
- SARKESIAN, S.
C.: 1972 “Political Soldiers: Perspectives on Professionalism in the U.S. Military”, **Midwest Journal of Political Science**, 16, 239-258.
- SAVAGE, P. L.,
GABRIEL, R. A.:
1976 “Cohesion and Disintegration in the American Army” **Armed Forces & Society**, 2, 340-376.
- SCHRAMM, W.,
RILEY, J. W. Jr.:
1951 “Communication in the Sovietized State, as Demonstrated in Korea,” **American Sociological Review**, 16/6, 757-766.
- SCHUMANN, F.
L.: 1933 **International Politics: An Introduction to the Western State System**, New York, McGraw-Hill Book.

- SCHWARTZ, T. P., MARSH, R. M.: 1999 "The American Soldier Studies of WWII: A 50' Anniversary Commemorative" **Journal of Political and Military Sociology**, 27/1, 21-37.
- SCHWEBER, L.: 2002 "Wartime Research and the Quantification of American Sociology: The View from «The American Soldier »", **Revue D'histoire des Sciences Humaines**, 6, 65-94.
- SCOTT, J.: 2007 **Fifty Key Sociologists: The Formative Theorists**, NY, Routledge.
- SCOTT, W., STANLEY, S. C.: 1994 **Gays and Lesbians in the Military: Issues, Concerns, and Contrasts**, New York, Aldine De Gruyter.
- SEGAL, D. R.: 1986 "Measuring the Institutional/Occupational Change Thesis" **Armed Forces & Society**, 12, 351-376.
- SEGAL, D. R.: 1989 **Recruiting for Uncle Sam: Citizenship and Military Manpower Policy**, Lawrence, University Press of Kansas.
- SEGAL, D. R.: 2005 "Time, Race, and Gender Differences in the Effects of Military Service on Veteran Outcomes", **Historical Influences on Lives and Aging**, Ed. by K. W. Schaie - G. H. Elder, New York, Springer, 166-189.
- SEGAL, D. R.: 2007a "Current Developments and Trends in Social Research on the Military", **Social Sciences and the Military: An Interdisciplinary Overview**, Ed. by., G. Caforio, London, Routledge, Taylor and Francis, 46-66.
- SEGAL, D. R.: 2007b "Military Sociology", **21st Century Sociology: A Reference Handbook**, Ed. by., Clifton D. Bryant - Dennis L. Peck, Sage, 353-360.
- SEGAL, D. R., BABIN, N. E.: 2000 "Institutional Change in Armed Forces at the Dawning of the 21st Century" **International Handbook of Sociology**, Ed. by S. Quah - A. Sales, London, Sage, 218-35.
- SEGAL, D. R., BLAIR, J. D.: 1978 "Institutional and Occupational Values in the U.S. Military." Paper presented to the **Research Committee on Armed Forces and Society of the International Sociological Association Ninth World Congress of Sociology**, University of Uppsala, Uppsala, Sweden.

- SEGAL, D. R.,
BLAIR, J.,
NEWPORT, F.,
STEPHENS, S.:
1974 "Convergence Isomorphism, and Interdependence at the Civil-Military Interface, **JPMS**, 2/Fall, 157-172.
- SEGAL, M. W.:
1982 "The Argument for Female Combatants" **Female Soldiers: Combatants or Noncombatants?**, Ed. by., Nancy Loring Goldman, Westport, Conn.: Greenwood, 267-290.
- SEZER, B.: 1985 **Sosyolojinin Ana Başlıkları**, İstanbul, İÜEFY.
- SHAMIR, B.,
BEN-ARI, E.:
2000 "Challenges of Military Leadership in Changing Armies" **Journal of Political and Military Sociology**, 28/1, 43-59.
- SHEPHARD, B.:
2006 **Sinir Savaşı: Askerler ve Psikiyatrlar 1914-1994**, Çev. Dilek Şendil, Evren Barın Ergik, İstanbul, Literatür.
- SHIBUTANI, T.:
1978 **The Derelicts of Company**, Berkeley, University of California Press.
- SHIELDS, P. M.:
1993 "A New Paradigm for Military Policy: Socioeconomics" **Armed Forces and Society**, 194, 511-531.
- SIEBOLD, G. L.:
1999 "The Evolution of the Measurement of Cohesion" **Military Psychology**, 11/1, 5-26.
- SIEBOLD, G. L.:
2001 "Core Issues and Theory in the Military Sociology", **Journal of Political and Military Sociology**, 29/Summer, 140-159.
- SIMPSON, C.:
2000 **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu: Soğuk Savaş Döneminde Sosyal Bilimlerde Para ve Siyaset**, Çev. Musa Caylan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık.
- SORENSEN, H.:
1994 "New Perspectives on the Military Profession: The I/O Model and Esprit de Corps Reevaluated", **Armed Forces and Society**, 20/4, 599-617.
- SOROKIN, P.:
1925 **The Sociology of Revolution**, Philadelphia, Lippincott.

- SPEIER, H.: 1950 "The American Soldier and the Sociology of Military Organization", **Studies in the Scope and Method of "The American Soldier"**, Ed. by., Robert K. Merton - Paul F. Lazarsfeld, New York, Free Press, 106-132.
- SPENCER, H.: 1969 "The Proper Sphere of Government [1842-1843]", **The Man versus the State**, Baltimore, Penguin Books, 179-263.
- SPINDLER, G. D.: 1948 "American Charecter as Revealed by the Military, **Psychitry**, 11, 275-281.
- STOUFFER, S. A., SUCHMAN, E. A., DEVINNEY, L. C., STAR, S. A., WILLIAMS, R. M. Jr.: 1949 **The American Soldier: Adjustment during Army Life**. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- STRACHAN, H.: 2000 **British Army Manpower and Society into the Twenty-First Centur**, London, Frank Cass.
- SUMNER, W. G.: 1911 **War and Other Essays**, New Haven, Yale University Press.
- SYLVEST, C.: 2005 "War, Evolution and Internationalism: The International Thought of Herbert Spencer" Paper presented at **The 46th Annual ISA Convention**, 1-5 March, Honolulu, Hawaii.
- TAYLOR, W. J., BLETZ, D. F.: 1974 "A Case for Officer Graduate Education", **JPMS**, 2, 251-267.
- TILLY, C.: 1975 **The Formation of National States in Western Europe**, Princeton, Princeton University Press.
- TILLY, C.: 1990 **Coercion, Capital and European States, AD 990-1990**, Cambridge, Mass.
- TILLY, C.: 2001 **Zor Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, Çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları.

- TREMBLE, T. R. Jr., BROSVIC, G. M.: 1987 "Moskos' Institutional-Occupational Orientations: A Review of Research from 1981-1986." **Proceedings of the Third Annual Leadership Research Conference**, Vol. 2, Fort Leavenworth, KS: U.S. Army Command and General Staff College, The Center for Army Leadership, 260-272.
- TUPES, E. C., YARNOLD, J. K.: 1952 "Military Attitude as a Predictor of Air Force Success: Preliminary Studies of the Attitude Survey", **Human Resources Research Center Research Bulletin**, Texas, Lackland Air Force Base.
- TURNER, B. S.: 1999 **Classical Sociology**, London, Sage.
- TURNER, S. P., TURNER J. H.: 1990 **The Impossible Science : An Institutional Analysis of American Sociology**, Newbury Park, California, Sage.
- VAGTS, A.: 1967 **A History of Militarism: Civilian and Military**, New York, The Free Press.
- VAN DOORN, J.: 1965a "Militarische und Industrielle Organisation: Ein Soziologischer Vergleich", **Soziologie und Gesellschaft in den Niederlanden**, Ed. by., J. Matthes, Neuwied/Rhein & Berlin: Luchterhand, 276-300.
- VAN DOORN, J.: 1965b "The Officer Corps: A Fusion of Profession and Organization", **European Journal of Sociology**, 6, 262-282.
- VAN DOORN, J.: 1968 **Armed Forces and Society: Sociological Essays**, The Hague, Mouton.
- VAN DOORN, J.: 1975 "The Decline of the Mass Army in the West: General Reflections", **Armed Forces & Society**, 1/Winter, 147-157.
- VAN PIPER, P. P., UNWALLA, D. B.: 1965 "Voting Patterns Among High-Ranking Military Officers", **Political Science Quarterly**, 80, 49-61.
- VIAL, J.: 1959 "Introduction a la Sociologie Militaire", **Revue de Défense Nationale**, 15, 1225-1235.
- VIDICH, A. J., STEIN, M. R.: 1960 "The Dissolved Identity in Military Life", **Identity and Anxiety: Survival of the Person in Mass Society**, Ed. by., M. R. Stein, A. J. Vidich, D. M. White, New York, Free Press, 145-149.

- VOGT, W. R.: 1992 “Warless or Armyless Society. Dispute About the Appropriate Paradigm of Peace-(military) Sociology For the Post-Military-Era” **Armed Forces After The Cold War (SOWI forum international)**, Ed. by., J. Kuhlmann – C. Dandeker, Vol, 13, Munich.
- VOLLMER, H. M., MILLS, D. L.: 1966 **Professionalization**, Englewood Cliffs, Prentice Hall.
- VON BREDOW, W.: 2005 “Military Sociology”, **The Social Science Encyclopedia**, Ed. by., Adam Kuper - Jessica Kuper, London and New York, Routledge, 927-929.
- WALTER, D. O.: 1942 **American Government at War**, Chicago, R. D. Irwin.
- WALTER, P. Jr.: 1958 “Military Sociology”, **Contemporary Sociology**, Ed. by., Joseph. S. Roucek, New York, Philosophical Library, 665-672.
- WARNER, V. L., VAN RIPER, P. P., MARTIN, N. H., COLLINS, O. F.: 1963 **The American Federal Executive: A Study of the Social and Personnel Characteristic of Civilain and Military Leaders of the United States Federal Government**, New Haven & London, Yale Universty.
- WARNKE, R., MOSMANN, H.: 1971/72 **Der Offizier der Bundeswehr I-III**, Bann: Bundesministerium der Verteidigung.
- WEBER, M.: 1949 “The Meaning of ‘Ethical Neutrality’ Sociology and Economics”, **The Methodology of the Social Sciences**, Çev. Edward A. Shils - Henry A. Finch, New York, The Free Press.
- WEBER, M.: 1967 **The Religion of India: The Sociology of Hinduism and Buddhism**, Çev. Don Martindale - Hans H. Gerth, New York, Free Press.
- WEBER, M.: 1968 **The Religion of China: Confucianism and Taoism**, Çev. Hans H. Gerth, New York, Free Press.

- WEBER, M.: 1978 **Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology**, Ed. by., Claus Wittich - Guenther Roth, Berkeley: University of California.
- WEBER, M.: 1981 **The City**, New York, Free Press.
- WEBER, M.: 1988 **The Agrarian Sociology of Ancient Civilizations**, Çev. R. I. Frank, London, Verso.
- WEBER, M.: 2006 **Meslek Olarak Siyaset**, Çev. Afşan Timuçin - Mehmet Sert, İstanbul, Çivi Yazıları.
- WHITE, H. B.: 1946 "Military Morality", **Social Research**, 13, 410-440.
- WILENSKY, H.: 1964 "The Professionalization of Evertone", **American Journal of Sociology**, 79/May, 137-158.
- WILKINSON, T. O.: 1954 "The Pattern of Korean Urban Growth", **Rural Sociology**, 19/March, 32-38.
- WILLIAMS, M. C.: 1998 **Civil-Military Relations and Peacekeeping**, Oxford, Oxford University Press.
- WILSON, P.: 2003 "Eski Rejimde Savaşlar, 1648-1789", **Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, Çev. Yavuz Alogan, Ed. by., Jeremy Black, İstanbul, Kitap Yayınevi, 85-93.
- WOLF, E.: 1969 **Peasant Wars of the Twentieth Century**, New York, Harper and Row.
- WONG, L., MCNALLY, J.: 1994 "Downsizing the Army: Some Policy Implications Affecting the Survivors" **Armed Forces & Society**, 20, 199-216.
- WRIGHT, Q.: 1942 **A Study of War**, Chicago, University of Chicago Press.
- ZALD, M. N., SIMON, W.: 1964 "Career Opportunities and Commitments among Officers", **The New Military: Changing Patterns of Organization**, Ed. by., M. Janowitz, Survey of U.S. Officers, 257-285.

- ZIMBARDO, P. G., LEIPPE, M. R.: 1991 **The Psychology of Attitude Change and Social Influence**, Boston, McGraw Hill.
- ZUBIN, J., GRISTLE, M.: 1937 “An Empirical Scale for Measuring Militarism-Pasifism”, **Psychological Records**, 1, 27-32.
- ZURCHER, L. A. Jr.: 1965 “The Sailor Abroad Ship: A Study of Role Behavior in a Total Institution”, **Social Forces**, 43, 389-399.
- ZURCHER, E. J.: 2003 **Devletin Silahlanması: Ortadoğu’da ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik (1775-1925)**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.